

SIYASET BİLİMİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KAMU YÖNETİMİ ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

Mart 2026

EDİTÖR

DOÇ. DR. AHMET İŞLER

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © MART 2026

ISBN • 978-625-8559-43-9

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

SİYASET BİLİMİ, ULUSLARARASI
İLİŞKİLER VE KAMU YÖNETİMİ
ALANINDA ULUSLARARASI
ÇALIŞMALAR

EDİTÖR

DOÇ. DR. AHMET İŞLER

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

DİJİTAL OTORİTERLEŞME VE EGEMENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ

Burak BALIK..... 7

BÖLÜM 2

UZAYDA EGEMENLİK VE UZAY HUKUKU

Mehmet Erkan KILLIOĞLU..... 23

BÖLÜM 3

ÜNİTER DEVLETLERDE YEREL YÖNETİMLERİN GÖREV VE HİZMET YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI:YENİ ZELANDA- TÜRKİYE

Selda POLAT ERDOĞAN 53

BÖLÜM 4

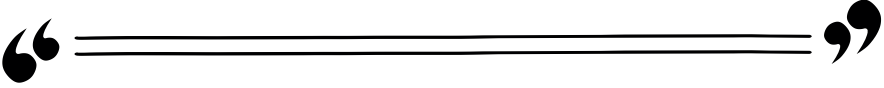
OMBUDSMANLIK SİSTEMİ OLARAK KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU: KURUMSAL YAPISI, ÇALIŞMA USUL VE ESASLARI

Tarık SÖYLEMİŞ 71

DİJİTAL OTORİTERLEŞME VE EGEMENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ

*Burak BALIK*¹

GİRİŞ

Geleneksel siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe egemenlik kavramı, tarihsel olarak dış aktörlerin müdahalesinin dışlandığı ve belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak siyasi otoritenin tesis edildiği Westphalia modeli üzerinden tanımlana gelmiştir. Krasner (1999), bu tip geleneksel egemenlik anlayışının uygulamada sıklıkla ihlal edildiğini ve uluslararası sistemde “organize bir ikiyüzlülük” (organized hypocrisy) barındırdığını belirtse de, mekânsal aidiyet ve ulus-devlet otoritesi egemenliğin ontolojik temelini oluşturmaya devam etmiştir. Ancak 21. yüzyıl itibarıyla ivme kazanan dijitalleşme ve küresel iletişim ağlarının yaygınlaşması, fiziksel sınırlara sıkı sıkıya bağlı olan bu geleneksel devleti ve onun Westphalia tipi hiyerarşik yapısını derinden sarsmıştır. İlk aşamada siber-istisnacılık (cyber exceptionalism) perspektifiyle devlet egemenliğinin dijital ağlar karşısında yok olacağı iddia edilse de, dijital altyapıların ticarileşmesi ve devletlerin bu alanlara müdahale enstrümanları geliştirmesiyle egemenlik anlayışı sönümlenmek yerine yepyeni ve daha karmaşık bir forma evrilmiştir.¹

İnternetin ilk dönemlerindeki siber-ütopyacı yaklaşımlar, bilgiye sınırsız erişimin demokratikleşmeyi zorunlu kılacağını ve otoriter rejimleri zayıflatarak çökerteceğini öngörmüştür.² Ancak dijitalleşmenin otoriter rejimler üzerindeki etkisi incelendiğinde, bu teknolojilerin demokratikleştirici bir güce sahip olmaktan ziyade “diktatörleri yerleşik hale getiren” bir enstrümana dönüştüğü görülmektedir³. Günümüzde dijital otoriterleşme, salt internete erişimin engellendiği veya içeriklerin filtrelendiği basit bir yasaklama ve sansür mekanizması olmanın çok ötesindedir. Otoriter ve hibrit rejimler, interneti ve sosyal medyayı dışlamak yerine bu platformları proaktif bir biçimde kendi amaçları doğrultusunda ele geçirerek (co-optation) kullanmaktadır⁴. Nitekim Gunitsky’nin (2015) belirttiği üzere, sosyal medya yeni nesil otoriter rejimler tarafından muhalefeti marjinalize etmek için uygulanan bir karşı-seferberlik (counter-mobilization) mekanizması, kamusal tartışmaların sınırlarını çizen bir söylem çerçeveleme (discourse framing) yöntemi, toplumsal eğilimleri ve gizli tepkileri açığa çıkaran bir veri toplama kanalı ve elitler arası koordinasyonu tahkim eden bir rejim istikrarı aracı olarak yapılandırılmıştır.

Devletlerin toplum ve bilgi akışı üzerindeki bu dijital denetim arayışı, teorik bağlamda gözetim ve iktidar paradigmalarındaki ontolojik kaymalarla doğrudan ilişkilidir. Foucault (1977) modern iktidarın bireyleri fiziksel olarak sınırları çizilmiş ve dış dünyadan yalıtılmış kurumlarda (hapishaneler, okullar, fabrikalar) kuşatarak bedeni tahakküm altına aldığı bir “disiplin” toplumunu tasvir etmiştir. Buna karşılık Deleuze (1992) fiziksel kapatılma-

1 POHLE, J., THIEL, T. (2020), Digital sovereignty, *Internet Policy Review*, 9(4), 1-22.

2 MOROZOV, E. (2011), *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, New York: PublicAffairs.

3 MOROZOV, E. (2011), *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, New York: PublicAffairs.

4 GUNITSKY, S. (2015), Corrupting the Cyber-Commons: Social Media as a Tool of Autocratic Stability, *Perspectives on Politics*, 13(1), 42-58.

ların yerini sayısal, esnek ve sürekli dalgalanan ağların aldığı, kısıtlamaların değil yönlendirmelerin ve modülasyonların esas olduğu “kontrol” toplumuna geçişi ilan etmiştir. Deleuze’ün (1992) kontrol toplumu tezi, bireylerin duvarlar ardında değil, açık alanlarda algoritmalar tarafından sürekli takip edilerek dijital şifreler (passwords) aracılığıyla denetlendiği günümüz dijital rejimlerinin temelini oluşturmaktadır. Disiplinden kontrole geçişin günümüzdeki en radikal tezahürü ise, Zuboff’un (2019) tanımladığı “Gözetim Kapitalizmi”dir. Bu yeni düzende insan deneyimi, tahmine ve yönlendirmeye dayalı davranışsal verilere dönüştürülmek üzere bedelsiz bir hammadde olarak gasp edilmektedir; bu durum, toplum üzerinde mutlak bir kesinlik ve araçsal bir iktidar inşa ederek halkın egemenliğinin yukarıdan bir darbeyle devrilmesine yol açmaktadır⁵. Sistemin inşasında bir diğer önemli faktör ise bu sürecin sadece devasa bir üst aklın veya şirketlerin dayatması olmamasıdır; Lyon (2018) bireylerin dijital olanaklara gönüllü katılımıyla şekillenen, izlenmeyi ve izlemeyi sıradanlaştıran aktif bir “Gözetim Kültürü”nü varlığına işaret ederek günümüz dijital denetim mekanizmalarının toplumsal meşruiyet zeminini açıklar.

Dijitalleşme süreci, sadece denetimin doğasını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda egemenlik kullanımının merkezini geleneksel devlet aygıtından devasa teknoloji platformlarına doğru kaydırmıştır. İktidarın ve kural koyuculuğun algoritmik bir dille yeniden kodlandığı günümüzde, ekonomik ve sosyal fırsatların dağılımı şeffaflıktan uzak, gizli algoritmaların (“kara kutular”) insafına bırakılmıştır.⁶ Wagner’in (2016) belirttiği üzere, yazılımların çekirdeğine yerleştirilen algoritmalar tarafsız veya nötr matematiksel işlemler değil, gücün ve normların kodlandığı, toplumu yapılandıran “birinci derece kurallar” haline gelmiş, böylece bir tür “algoritmik yönetim” mekanizması tesis edilmiştir. Küresel iletişim ve bilgi akışının ticari platformların kapalı sistemlerine bağımlı hale gelmesi, bu platformları toplumsal yapıları düzenleyen “yarı-egemen” aktörler konumuna yükseltmiştir⁷. Bu bağlamda, gerek otoriter rejimlerin gerekse liberal demokrasilerin son yıllarda yüksek sesle dile getirdikleri “veri egemenliği” ve dijital egemenlik talepleri, aslında devletlerin platformların bu artan sınır aşan gücü karşısında kendi sınırları ve vatandaşları üzerindeki siyasi otoritelerini yeniden kurma çabalarının bir sonucudur.⁸

Bu kitap bölümü, geleneksel siyaset felsefesinin en temel unsurlarından biri olan egemenlik kavramının dijital çağın getirdiği yeni kontrol ve gözetim pratikleriyle nasıl bir mekânsal ve yapısal dönüşüm geçirdiğini incelemektedir. Literatürdeki temel tartışmalar etrafında şekillenen çalışma; ilk olarak

5 ZUBOFF, S. (2019), *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, New York: PublicAffairs.

6 PASQUALE, F. (2015), *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Cambridge: Harvard University Press.

7 POHLE, J., THIEL, T. (2020), Digital sovereignty, *Internet Policy Review*, 9(4), 1-22.

8 POHLE, J., THIEL, T. (2020), Digital sovereignty, *Internet Policy Review*, 9(4), 1-22.

Westphalia tipi ulus-devlet otoritesinin küresel dijital platformların yükselişi karşısında yaşadığı meşruiyet ve kontrol krizini irdeleyecektir. Ardından, dijital otoriterleşmenin salt bir internet sansürü olmaktan çıkıp, sosyal medyanın manipülasyon, propaganda ve veri madenciliği aracılığıyla nasıl bir rejim istikrar aygıtına dönüştüğü incelenecektir. İlerleyen kısımlarda, algoritmik yönetişimin ve gözetim kapitalizminin mekanizmaları ele alınarak, disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişin teorik boyutları Foucault, Deleuze, Zuboff ve Lyon ekseninde detaylandırılacaktır. Bölüm, egemenliğin toprak-sal olandan verisel ve platform-merkezli alana kayışını ifade eden mekânsal dönüşümün, demokratik kendi kaderini tayin hakkı ve modern devletin geleceği açısından oluşturduğu riskleri eleştirel bir perspektifle özetleyerek son bulacaktır.

KAVRAMSAL KÖKENLER: GÖZETİM VE İKTİDARIN EVRİMİ

İktidarın birey ve toplum üzerindeki tahakküm pratiklerini tarihsel bir perspektifle incelediğimizde, fiziksel kapatılmadan dijital ağlara uzanan köklü bir ontolojik kayma göze çarpmaktadır. Bu dönüşümün kavramsal kökenleri, modern iktidarın doğasını anlamlandırmada başucu niteliği taşıyan Foucault'nun (1977) "Disiplin Toplumu" ve "Panoptikon" kavramsallaştırmasında yatmaktadır. Foucault (1977) iktidarın beden üzerinde mutlak bir fiziksel denetim kurduğu, bireyleri hapisaneler, fabrikalar ve okullar gibi sınırları kesin hatlarla çizilmiş kurumlarda kuşattığı bir mimari tasvir eder. Bu panoptik modelde görünürlük bir tuzaktır; sürekli izlenme ihtimali, iktidarın zor kullanmasına gerek kalmadan bireyin kendi kendini denetleyen itaatkâr bir özneye dönüşmesini sağlar. Ancak mekânsal kapatılmalara dayanan bu katı disiplin rejimi, yapısal bir krize girmiş ve yerini Deleuze'ün (1992) ufuk açıcı biçimde formüle ettiği "Kontrol Toplumu" tezine bırakmıştır. Disiplin toplumunun kalıplarının aksine, kontrol toplumu esnek, sürekli dalgalanan ve duvarlar ardında değil, açık ağlar üzerinde işleyen bir denetim mekanizması sunar. Bu yeni rejimde bireyler artık bölünmez birer bütün değil, dijital kodlara, örneklere ve veri yığınlarına indirgenmiş bölünmüş varlıklar, yani "dividual"lar haline gelmiştir.⁹ İktidar, fiziksel engellerle kısıtlamak yerine, sürekli bir bilgi akışını düzenleyen "şifreler" (passwords) aracılığıyla hareket alanlarını modüle ederek denetimi sağlamaktadır. Deleuze'ün bu vizyonu, James Brusseau'nun (2020) yerinde tespitiyle, günümüzün büyük veri ve "tahminleyici analizler" odaklı dijital mimarilerinde kusursuz bir gerçekliğe dönüşmüştür. Brusseau (2020) kontrol toplumunun artık yasaklamalarla değil, bireylerin kendi dijital kimliklerinden türetilen kişiselleştirilmiş teşvikler ve algoritmik pazarlama stratejileriyle yönlendirildiği, yasakların yerini cezbedici dijital yörüngelerin aldığı bir iktidar formuna evrildiğini vurgular.

9 DELEUZE, G. (1992), Postscript on the Societies of Control, JSTOR, October, 59, 3-7.

Fiziksel kapatılmadan algoritmik yönlendirmeye uzanan bu teorik geçiş, dijital çağın ekonomi politikasını tanımlayan yepyeni bir sermaye birikim modeline zemin hazırlamıştır. Shoshana Zuboff'un (2019) kavramsallaştırmasıyla bu yeni evre "Gözetim Kapitalizmi"dir. Gözetim kapitalizmi, insan deneyimini pazarın dinamiklerine tabi kılarak bedelsiz bir hammaddeye dönüştürür. Bu düzende kullanıcıların internet üzerindeki her adımı, arama geçmişi, lokasyon verisi ve sosyal etkileşimi; ürün veya hizmet iyileştirmenin ötesine geçerek kâr amacıyla gasp edilen bir "davranışsal fazlalık" üretir.¹⁰ Toplanan bu fazlalık, devasa teknoloji şirketlerinin algoritmik fabrikalarında işlenerek davranışlarımızı tahmin eden, şekillendiren ve pazarlayan ticari ürünlere dönüşmektedir. Ancak Zuboff (2019) bu yapının salt ekonomik bir süreç olmadığını, totalitarizmin şiddet ve terörden farklı olarak kesinlik ve davranış modülasyonu üzerinden işleyen yeni bir "araçsal iktidar" türü doğurduğunu belirtir. Araçsal iktidar, ruhu esir almak veya bedeni hap-solduğu mekanda cezalandırmakla ilgilenmez; temel amacı, toplum üzerinde mutlak bir öngörülebilirlik tesis etmek ve insan eylemini dışarıdan yönlendirmelerle kârlı sonuçlara doğru otomatik olarak manipüle etmektir.

Bununla birlikte, gözetim ve veri çıkarımı süreçlerinin böylesine pürüzsüz işlemesi sadece yukarıdan aşağıya dayatılan teknolojik bir despotizmle açıklanamaz; bu iktidar formunun derin bir toplumsal meşruiyet zemini de bulunmaktadır. David Lyon (2018) bu durumu "Gözetim Kültürü" kavramıyla açıklar. Lyon'a (2018) göre gözetim, yalnızca devletlerin veya şirketlerin vatandaşlara uyguladığı bir baskı aracı olmaktan çıkmış; bireylerin gündelik pratikleriyle içselleştirdikleri ve dijital araçlar vasıtasıyla gönüllü olarak katıldıkları bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Bireyler, sosyal medya platformlarındaki etkileşimleriyle sadece veri sağlamakla kalmaz, aynı zamanda birbirlerini gözetleyerek ve kendi hayatlarını sergileyerek izleme ve izlenme edimini sıradan bir norm haline getirirler. Mahremiyetin feda edilip dijital görünürlüğe duyulan bu gönüllü rıza, gözetim kapitalizminin ve araçsal iktidarın ihtiyaç duyduğu toplumsal meşruiyeti kusursuzca inşa etmektedir.¹¹

Bedenlerin panoptik kurumlara kapatılmasından algoritmik şifrelerin esnek ve akışkan kontrolüne, davranışsal fazlalıkların ticari metaya dönüşmesinden izlenmenin kültürel bir norma indirgenmesine kadar uzanan bu teorik süreklilik, iktidarın doğasındaki radikal evrimi gözler önüne sermektedir. Bireyi özgürleşme ve sosyalleşme vaadiyle dijital ağlara çeken ancak onu öngörülebilir ve yönlendirilebilir bir veriye indirgeyen bu yeni gözetim paradigması, iktidar mekanizmalarının modern devletler tarafından nasıl yeniden araçsallaştırıldığı sorusunu doğurmaktadır. Tam da bu kavramsal zemin, söz konusu teknolojik altyapının ve gözetim kültürünün salt ticari

10 ZUBOFF, S. (2019), *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, New York: PublicAffairs.

11 LYON, D. (2018), *Surveillance Capitalism, Surveillance Culture and Data Politics*, BİGO, D., İSİN, E. ve RUPPERT, E. (Ed.), *Data Politics: Worlds, Subjects, Rights*, London: Routledge.

hedeflerin ötesine geçerek siyasal bir denetim, beka ve tahakküm aracına dönüştüğü “dijital otoriterleşme” pratiklerine kapı aralamaktadır.

DİJİTAL OTORİTERLEŞME: YENİ BİR REJİM İSTİKRAR STRATEJİSİ

İnternetin küresel çapta yaygınlaşmaya başladığı ilk dönemlerde, dijital ağların bilgiye sınırsız erişim sağlayarak otoriter rejimleri içten içe çökerteceği yönünde güçlü bir siber-iyimserlik hakimdi. Bu siber-ütopyacı beklentiler, teknolojinin doğası gereği özgürleştirici olduğu ve devlet tekelindeki bilgi akışını kırarak demokratikleşmeyi kaçınılmaz kılacağı varsayımına dayanmaktaydı. Ancak bu teknolojik determinist yaklaşım, otoriter devletlerin uyum yeteneğini ve teknolojinin çift yönlü doğasını göz ardı etmiştir. Evgeny Morozov (2011) siber-ütopyacılığın çöküşünü ilan ettiği *The Net Delusion* adlı eserinde, internetin diktatörlükleri zayıflatmak bir yana dursun, otoriter rejimleri daha da yerleşik hale getiren karanlık bir araca dönüştüğünü çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Morozov’a (2011) göre otoriter yöneticiler, dijital alanı bir tehdit olarak görüp tamamen dışlamak yerine, kendi bekaları için işlevselleştirebilecekleri yeni bir denetim ve manipülasyon sahası olarak kurgulamışlardır. Bu bağlamda, internetin demokratikleştirici bir güç olduğu yanılması, yerini dijital araçların devletin baskı kapasitesini artıran ve rejimin ömrünü uzatan stratejik bir silaha dönüştüğü gerçeğine bırakmıştır.

Otoriter ve hibrit rejimlerin dijital alanı kendi çıkarları doğrultusunda nasıl araçsallaştırdıkları, interneti salt sansürlemek yerine onu proaktif bir biçimde ele geçirmeleriyle açıklanmaktadır. Seva Gunitsky (2015) diktatörlerin sosyal medyayı bir tehdit olmaktan çıkarıp bir rejim istikrar aracına dönüştürmesini sağlayan dört temel mekanizma tanımlamaktadır. İlk olarak rejimler, sosyal medyayı muhalifleri bastırmak ve kendi destekçi tabanlarını harekete geçirmek için bir “karşı-seferberlik” aracı olarak kullanmaktadır. İkinci olarak, tartışmaların sınırlarını çizen ve rejim lehine algı yaratan bir “söylem çerçeveleme” stratejisiyle, klasik yasakların yerini güdümlü bir yönlendirme almaktadır.¹² Üçüncü mekanizma olan “tercihlerin açığa çıkarılması” (preference divulgence), otoriter rejimlerin normalde gizli kalan toplumsal hoşnutsuzlukları ve eğilimleri, riskli olabilecek fiziki seçimlere ihtiyaç duymadan sosyal medya üzerinden düşük maliyetle tespit etmesine olanak tanır. Son olarak “elit koordinasyonu” (elite coordination) mekanizması; merkezi otoritenin, yerel yöneticilerin performansını halkın çevrim içi şikayetleri üzerinden denetlemesini sağlayarak bürokratik bilgi asimetrisini çözer ve rejimin iç tutarlılığını artırır. Bu mekanizmalar sayesinde otoriter devletler, dijital mecraları tamamen kapatarak uluslararası alanda tepki çekmek yerine, ağları kendi rejimlerini tahkim edecek şekilde dönüştürmektedir.¹³

12 GUNITSKY, S. (2015), Corrupting the Cyber-Commons: Social Media as a Tool of Autocratic Stability, *Perspectives on Politics*, 13(1), 42-58.

13 GUNITSKY, S. (2015), Corrupting the Cyber-Commons: Social Media as a Tool of Autocratic Stability, *Perspectives on Politics*, 13(1), 42-58.

Dijital otoriterleşmenin bu yeni stratejik yapısı, farklı coğrafyalarda farklı pratiklerle somutlaşarak küresel bir olgu haline gelmiştir. Tian He (2024) Çin örneği üzerinden bu durumu “Tekno-Kalkıncı Devlet” modeliyle açıklamaktadır. Çin devleti, bir yandan yapay zeka, 5G ve nesnelerin interneti gibi yeni altyapı girişimleriyle yüksek teknolojiye dayalı ekonomik büyümesini hedeflerken, diğer yandan bu teknolojileri kusursuz bir dijital sosyal yönetim ve kontrol aygıtı kurmak için kullanmaktadır.¹⁴ Çin’in dijital altyapıyı bir davranışsal denetim mekanizmasına dönüştürmesine benzer şekilde, Rusya da kendi internet ekosistemi üzerinde kurduğu tahakkümle dikkat çekmektedir. Soldatov ve Borogan (2015) *The Red Web* adlı çalışmalarında, Rusya’nın SORM (Operatif Arama Önlemleri Sistemi) gibi teknolojiler aracılığıyla internet trafiğini nasıl kesintisiz biçimde gözetlediğini ve dijital muhalefeti kontrol altında tutmak için ülkenin iletişim altyapısını devletin güvenlik mimarisine nasıl entegre ettiğini detaylandırmaktadır. Bu devlet merkezli gözetim modelleri Çin ve Rusya ile sınırlı kalmamış, dünya geneline ihraç edilen bir norma dönüşmüştür. Nitekim Freedom House (2018) raporu, internet özgürlüğünün küresel çapta peş peşe sekiz yıldır gerilediğini ve gittikçe daha fazla devletin Çin modeline öykünerek kapsamlı sansür ve otomatik gözetim sistemlerini benimsemesiyle “dijital otoriterleşmenin küresel yükselişinin” yaşandığını ampirik verilerle ortaya koymaktadır.

Gelinen noktada, otoriterleşmenin yeni dijital yüzü geleneksel sansür anlayışının ötesine geçerek son derece sofistike bir toplumsal mühendislik projesine evrilmiştir. Feldstein (2019) ve Mirzoyan (2023) tarafından vurgulandığı üzere, günümüz dijital otoriterleşme pratikleri yalnızca istenmeyen içeriklerin filtrelenmesiyle sınırlı değildir. Kitle gözetimi; yüksek çözünürlüklü kameralar, yüz tanıma sistemleri ve biyometrik verilerin entegre edildiği yapay zeka destekli teknolojilerle bireylerin fiziksel ve dijital her hareketini kayıt altına alan bir boyuta ulaşmıştır.¹⁵ Eşzamanlı olarak, rejim destekli trol orduları, bot hesaplar ve devlet güdümlü dezenformasyon kampanyaları kullanılarak siber alan manipüle edilmekte, muhalif sesler siber saldırılarla bastırılmakta ve demokratik süreçlerin güvenilirliği yapay yollarla zedelenmektedir. Dolayısıyla, dijital otoriterleşme; gözetimin, sansürün ve algı yönetiminin yapay zeka ile harmanlandığı, muhalefetin henüz oluşmadan öngörülüp manipüle edildiği proaktif bir denetim rejimi halini almıştır.¹⁶

14 HE, T. (2024), East Asian Authoritarian Developmentalism in the Digital Era: China’s Techno-developmental State and the New Infrastructure Initiative amid Great Power Competition, *Asian Survey*, 64(6), 942-972.

15 FELDSTEİN, S. (2019), The Global Expansion of AI Surveillance, 16 Mart 2026 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: https://carnegieendowment.org/files/WP-Feldstein-AISurveillance_final1.pdf adresinden alındı.

16 MİRZOYAN, A. (2023) Digital Authoritarianism as a Modern Threat to Democratic Stability: Restriction of Freedom or Network Politicization?, *Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University*, 2(3), 62-75.

Tüm bu mekanizmalar, otoriter rejimlerin dijital devrimi kendi varoluşsal çıkarlarına nasıl ustalıkla entegre ettiğini ve fiziksel baskı aygıtlarını siber uzaya nasıl taşıdığını açıkça göstermektedir. Ancak devletlerin interneti ko-optasyon ve kitle gözetimi yoluyla kontrol etme çabaları, yalnızca ulus-devletin kendi kapasitesiyle açıklanamayacak yeni yapısal dinamikler de doğurmaktadır. Otoriter pratiklerin sınır aşan bir boyut kazanması ve devletlerin dijital veriler üzerindeki egemenlik iddiaları, bu sürecin devasa veri şirketlerinin şeffaflıktan uzak mekanizmalarıyla nasıl kesiştiği sorusunu gündeme getirmektedir. İktidarın kodlar, gizli yönlendirmeler ve arama motorları üzerinden yeniden tesis edildiği bu yeni dönemde otoriterleşme; algoritmik yönetim tartışmaları ve devlet aygıtıyla iç içe geçen platformların gücü ile birleşerek çok daha karmaşık, hibrit ve çok boyutlu bir hal almaktadır.

ALGORİTMİK YÖNETİŞİM VE PLATFORM EGEMENLİĞİ

Dijitalleşmenin iktidar mekanizmalarında yarattığı dönüşümü anlayabilmek için öncelikle teknolojinin ve algoritmaların tarafsız olduğu mitinin yıkılması gerekmektedir. Bilgisayar kodları ve algoritmalar, salt matematiksel veya nötr işlemler olmaktan ziyade, toplumsal normların, güç ilişkilerinin ve değer yargılarının içkin olduğu sosyo-teknik inşalardır.¹⁷ Wagner'in (2016) "algoritmik düzenleme" kavramıyla açıkladığı üzere, yazılımların çekirdeğine yerleştirilen ve otomatik karar alma süreçlerini yöneten "birinci derece kurallar", regülasyonun doğasını değiştirerek iktidarın kod üzerinden tesis edilmesini sağlamaktadır. Bu durum, Frank Pasquale'nin (2015) "Kara Kutu Toplumu" (Black Box Society) kavramsallaştırmasında yankısını bulur. Pasquale'ye (2015) göre, finans, arama motorları ve itibar sistemlerini yöneten algoritmalar, şeffaflıktan tamamen uzak, ticari sır zırhıyla korunan "kara kutular" olarak işlemektedir. Karar alma süreçlerinin bu denli opaklaşması, algoritmik otoritenin giderek insan refleksinin ve demokratik denetimin yerini almasına neden olmakta; kimin, neye göre, nasıl karar verdiğinin bilinemediği bir ortamda siyasi otorite ve hukukun üstünlüğü şirketlerin gizli kodlarının gölgesinde kalmaktadır.

Algoritmaların bu denetimsiz gücü, küresel bilgi akışını elinde tutan teknoloji devlerinin geleneksel ulus-devlet otoritesi karşısında "yarı-egemen" aktörler olarak yükselmesine zemin hazırlamıştır. Rebecca MacKinnon (2012) platformların ağa bağlı vatandaşlar üzerinde kurduğu bu yeni iktidar biçimine dikkat çekerek, şirketlerin ifade özgürlüğünden mahremiyete kadar pek çok alanda kural koyucu ve düzenleyici birer "yeni dijital egemen" gibi hareket ettiğini vurgular. Kullanıcı sözleşmeleri ve içerik moderasyon politikaları aracılığıyla kendi kapalı ekosistemlerini yöneten bu platformlar, kurumsal sorumluluktan ve demokratik hesap verebilirlikten yoksundur ve

17 WAGNER, B. (2016), Algorithmic regulation and the global default: Shifting norms in Internet Technology, *Etikk i praksis*. Nord J Appl Ethics, 10(1), 5-13.

bu nedenle özgür ve açık bir internet için kurumsal hesap verebilirlik şarttır.¹⁸ Bu durumun kamusal alan üzerindeki tahribatını inceleyen Siva Vaidhyathan (2018) Facebook gibi devasa sistemlerin dünyayı birbirine bağlama ütopyasının arkasında aslında demokrasiyi aşındıran “antisosyal” bir maki- ne yattığını belirtir. Vaidhyathan’a (2018) göre, bu platformlar rasyonel bir tartışma ortamı sunmak yerine, duygusal etkileşimi, öfkeyi ve sansasyonali- zmi ödüllendirecek şekilde yapılandırılmış algoritmalarıyla kamusal alanı parçalamakta ve propaganda ile dezenformasyon için elverişli, kaotik bir zem- in yaratmaktadır.

Platformların algoritmik yönetişi salt bilgi akışını değil, aynı zaman- da ekonomik ve toplumsal fırsatların dağılımını da kontrol ederek derinleşen bir eşitsizlik ve tahakküm mekanizması üretmektedir. Algoritmaların nötr olduğu yanılmasına karşı çıkan Cathy O’Neil (2016) bu sistemleri “Mate- matiksel İmha Silahları” olarak tanımlar. O’Neil’a (2016) göre bu opak, sor- gulanamaz ve geniş ölçekli algoritmik modeller; kredi puanlamalarından işe alım süreçlerine kadar hayatın her alanında insan önyargılarını kodlamakta, yoksulları cezalandıran ve zenginleri daha da kayıran zehirli geri bildirim döngüleri yaratarak eşitsizliği otomatikleştirmektedir. Virginia Eubanks (2018) ise bu algoritmik şiddetin özellikle devletin refah ve sosyal yardım sis- temlerine entegrasyonu ile nasıl bir “dijital düşkünler evi” inşa ettiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. Eubanks’e (2018) göre, yüksek teknoloji araçları yoksul ve ötekileştirilmiş kesimleri sürekli olarak profillemekte, fişlemekte ve cezalandırmakta; temel insan haklarını ve empatiyi dışlayan bu sistemler, teknolojik bir tarafsızlık maskesi altında geleneksel ırk ve sınıf ayrımcılıkla- rını çok daha katı ve gizli bir forma sokmaktadır.

Algoritmik sistemlerin toplumu sınıflandıran ve ayrıştıran bu yapısı, siyasal alanda da benzer bir parçalanmayı beraberinde getirerek demok- ratik müzakere kültürünü derinden sarsmaktadır. Cass Sunstein (2018) dijital platformların kişiselleştirilmiş algoritmaları sayesinde bireylerin yalnızca kendi görüşlerini onaylayan içeriklere maruz kaldığı bu durumu “yankı odaları” (echo chambers) kavramıyla açıklar. Algoritmalar, kulla- nıcıyı daha fazla sistemde tutmak amacıyla tasarlanmış bir kontrol mi- marisi sunarken, bireyleri farklı fikirlere tesadüfen rastlama imkanından yoksun bırakmaktadır. Ortak deneyimlerin ve hakikat zeminini oluşturu- ran bilgi kaynaklarının algoritmik filtrelerle ayrıştırılması, toplumsal ku- tuplaşmayı ve “partizanlığı” körüklemekte; demokratik tartışmayı, karşıt görüşlerin rasyonel bir şekilde çarpıştığı bir alan olmaktan çıkararak izole edilmiş grupların kendi yankılarını duyduğu kapalı devre sistemlere dönüştürmektedir.¹⁹

18 MACKİNNON, R. (2012), *Consent of the Networked: The Worldwide Struggle for Internet Freedom*. New York: Basic Books.

19 SUNSTEİN, C. R. (2018), *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton: Princeton University Press.

Bireyin algoritmik olarak profillendiği, bilginin şirketlerin ticari sırlarıyla filtrelendiği ve kamusal alanın yankı odalarına hapsedildiği bu tablo, klasik devlet egemenliğinin dev teknoloji şirketleri lehine kan kaybetmesi anlamına gelmektedir. Devasa veri şirketlerinin şeffaflıktan uzak bir şekilde devletler üstü bir kural koyucu aktör konumuna yükselmesi ve algoritmaların sınır aşan gücü, devletleri vatandaşları, verileri ve iletişim altyapıları üzerindeki otoritelerini yeniden tesis etmek amacıyla bir “egemenlik savunmasına” ve “veri milliyetçiliğine” doğru itmiştir.

EGEMENLİĞİN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ: VERİ MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİBER SINIRLAR

Geleneksel olarak belirli bir coğrafi toprak parçası üzerindeki mutlak siyasi otorite olarak tanımlanan egemenlik, dijitalleşmenin ve küresel ağların yükselişiyle birlikte toplumsal olandan verisel alana doğru radikal bir ontolojik kayma yaşamıştır. İnternetin ilk yıllarında siber uzayın devletsiz ve otonom bir alan olduğu yönündeki siber-liberter varsayımlar çökmüş, bunun yerine devletlerin teknoloji devleri karşısında aşınan otoritelerini yeniden kurma çabası ön plana çıkmıştır. Julia Pohle ve Thorsten Thiel (2020) bu süreci “Dijital Egemenlik” kavramı üzerinden analiz ederek, bunun salt teknik bir yönetim biçimi değil, devletlerin platformların sınır aşan gücü ve yabancı gözetim mekanizmaları karşısında kendi otoritelerini, vatandaşlarını ve ulusal ekonomilerini korumak amacıyla başvurdukları güçlü bir söylemsel pratik olduğunu vurgular. Küresel iletişim altyapılarının ve verinin az sayıda özel şirketin elinde teknelci bir güce dönüşmesi, ulus-devletleri kendi sınırları içindeki bilgi akışını ve dijital ekosistemi yeniden devlet otoritesine tabi kılabacak stratejiler geliştirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda dijital egemenlik, devleti küresel ağların kontrolünde yeniden merkezi bir aktör konumuna yükseltme girişimidir.²⁰

Devletlerin bu yeni otorite arayışı, pratik siyasette “veri milliyetçiliği” (data nationalism) ve siber sınırların inşası olarak kendini göstermektedir. Küresel bilgi akışını kontrol etme arzusu, devletleri verinin ulusal sınırlar içinde tutulmasını dayatan veri yerleştirme yasalarına, yerli teknoloji platformlarının teşvik edilmesine ve dolayısıyla kendi dijital sınırlarını örmeye itmiştir. Patrik Hummel ve arkadaşlarının (2021) “veri egemenliği” üzerine yaptıkları kapsamlı çalışmada belirttikleri üzere, bu kavram salt teknik bir altyapı meselesi olmayıp, verinin mülkiyeti, kontrolü ve bu kontrolün kim tarafından sağlanacağı gibi derin normatif ve siyasi boyutlar barındırır. Bireylerin (vatandaşların), şirketlerin ve devletlerin veri üzerindeki hak iddiaları çoğu zaman birbiriyle çatışsa da, günümüzde devletler veri egemenliğini; yabancı otoritelerin erişimini engellemek, mahremiyeti korumak ve gücü tekellemek adına anlamlı bir kontrol mekanizması ve mülkiyet hakkı olarak kurgulamaktadır.²¹

20 POHLE, J., THIEL, T. (2020), Digital sovereignty, Internet Policy Review, 9(4), 1-22.

21 HUMMEL, P., BRAUN, M., TRETTER, M., DABROCK, P. (2021), Data Sovereignty: A Review, Big Data & Society, 8(1), 1-17.

Veri egemenliği arayışları ve devletlerin siber sınır inşa etme pratikleri, internetin doğasına içkin olan evrensellik ve açıklık idealini aşındırarak internetin parçalanması olgusunu, bir diğer deyişle “Splinternet” (bölünmüş internet) riskini doğurmuştur. Milton Mueller (2017) *Will the Internet Fragment?* adlı eserinde, devletlerin interneti tamamen dünyadan koparmak gibi teknik bir imkânsızlığın peşinde koşmaktan ziyade, siber alanı kendi ulusal yasaları, sansür mekanizmaları ve stratejik çıkarlarıyla “uyumlu” hale getirmeye çalıştıklarını belirtir. Mueller’a (2017) göre bu uyumlaştırma çabası, küresel ağları egemen sınırlar etrafında hapsederek kullanıcının internet deneyimini parçalamaktadır. Söz konusu parçalanma ve egemenlik mücadelesi yalnızca devletleri veya teknoloji devlerini ilgilendiren teknik bir mesele değildir. Luciano Floridi (2020) dijital egemenlik kavgasının, akıllı telefon kullanmayan veya internete hiç girmeyen insanları dahi etkileyen evrensel ve çağepochal bir mesele olduğuna dikkat çeker; zira bu egemenlik mücadelesini kazanan aktörler, dijital standartları, hizmetleri ve altyapıları kontrol ederek doğrudan doğruya modern insanın gündelik hayatını, otonomisini ve kaderini tayin etme gücüne erişecektir.²²

Egemenliği verisel bir forma dönüşerek siber alanın sınırlandırılması, güvenlik ve özgürlük ikileminde de eşi görülmemiş bir gerilimi beraberinde getirmiştir. İnternetin sadece bir iletişim ve bilgi ağı olmaktan çıkıp nesnelerin interneti ile fiziksel dünyayı doğrudan yöneten bir kontrol mekanizmasına evrilmesi, güvenlik paradigmasını kökünden değiştirmiştir. Laura DeNardis (2020) *The Internet in Everything* çalışmasında, siber-fiziksel sistemlerin yükselişiyle birlikte internetin kalp pillerinden otonom araçlara, elektrik şebekelerinden endüstriyel üretim tesislerine kadar yaşamın her alanına sızdığını; dolayısıyla siber güvenliğinin artık sadece bilgi koruma değil, doğrudan insan hayatını ve fiziksel kamu düzenini koruma anlamına geldiğini ifade eder. İnternet altyapısının fiziksel dünyayı yönetir hale gelmesi, devletlere dijital alan üzerindeki egemenlik taleplerini ve artan müdahalelerini meşru bir “ulusal güvenlik” meselesi olarak kurgulama imkânı tanımış, böylece siber uzay, demokratik özgürlüklerin kullandığı bir kamusal alan olmanın ötesinde bir ulusal savunma cephesine dönüşmüştür.²³

Disiplin toplumunun kapatılma mekanizmalarından algoritmik kontrol toplumuna, gözetim kapitalizminin veri gaspından dijital otoriterleşmenin kooptasyon stratejilerine kadar uzanan bu süreç, egemenliğin mekânsal dönüşümüyle yepyeni bir evreye girmiştir. Devletlerin kendi dijital egemenliklerini tesis etme ve siber sınırlarını çizme yönündeki güvenlikçi reflexleri, platformların pazar tahakkümüyle birleştiğinde sivil özgürlükler üzerinde devasa bir baskı yaratmaktadır. Ulus-devletlerin veri milliyetçiliği ile tekno-

22 FLORİDİ, L. (2020), *The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU*, *Philosophy & Technology*, 33, 369-378.

23 DENARDİS, L. (2020), *The Internet in Everything: Freedom and Security in a World with No Off Switch*. New Haven: Yale University Press.

loji devlerinin algoritmik yönetişimi arasına sıkışan bu yeni mekânsal düzen-
de, bireyin veri üzerindeki kendi kaderini tayin hakkının nasıl korunacağı ve
siyasi otoritenin gelecekte hangi normatif temeller üzerinde meşruiyet sağla-
yacağı sorusu, modern demokrasilerin karşı karşıya olduğu en hayati krizler-
den biri olarak karşımızda durmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma boyunca ele alınan tarihsel ve teorik izlek, siyasi otoritenin
ve egemenlik kavramının ontolojik bir krizden geçtiğini açıkça ortaya koy-
maktadır. Klasik siyaset biliminin temelini oluşturan ve Krasner (1999) tara-
fından sınırların dışlayıcılığı üzerinden tanımlanan Westphalia tipi toprak-
sal egemenlik, dijital ağların sınır aşan doğası karşısında radikal bir yapısal
dönüşüme uğramıştır. İktidarın birey üzerindeki tahakkümü, Foucault'nun
(1977) tasvir ettiği kurumların fiziksel duvarları ardındaki “kapatılma” ve
disiplin pratiklerinden, Deleuze'ün (1992) işaret ettiği açık alanlarda, sürekli
akış halindeki ağlarda işleyen “kontrol” toplumuna evrilmiştir. Bu yeni re-
jimde güç, mekânsal bir hapsolmeden ziyade; bireylerin dijital izlerinin, algo-
ritmik şifrelerin ve yönlendirmelerin tahakkümü altına girmesiyle işlemek-
tedir. Disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişin yarattığı bu teorik
ve pratik boşluk, Zuboff'un (2019) “gözetim kapitalizmi” olarak adlandırdığı
yeni ekonomik akılla dolmuş; aynı zamanda siber-ütopyacı beklentileri yıka-
rak otoriter rejimlerin kendi bekaları için geliştirdikleri dijital otoriterleşme
pratiklerinin zeminini hazırlamıştır. Gelineen noktada iktidar mekanizması,
fiziksel bedeni gözetlemek ve sınırlandırmaktan ziyade, “algoritmik modü-
lasyon” ve “verisel egemenlik” üzerinden işleyen yepyeni bir forma bürünmüş
durumdadır.

Siyasi otoritenin geleceğini belirleyecek olan temel çatışma aksı, artık ge-
leneksel anlamda ulus-devletlerin birbirleriyle olan jeopolitik rekabetinden
ziyade; devletlerin vatandaşları ve dijital altyapılar üzerindeki “veri milliyet-
çiliği” ile devasa teknoloji şirketlerinin sınır aşan ve şeffaflıktan uzak “algo-
ritmik yönetişimi” arasında cereyan etmektedir. Bir yanda siber alanı kendi
ulusal yasaları, sansür mekanizmaları ve beka stratejileriyle uyumlu hale ge-
tirmeye çalışan devlet aygıtı diğer yanda ise küresel iletişim ve bilgi akışını te-
kelinde tutarak kendi kurallarını dayatan ve adeta “yarı-egemen” birer aktöre
dönüşen teknoloji devleri bulunmaktadır. Birey ise bu iki devasa güç odağı
arasında sıkışmış, özerk iradeye sahip bütünlüklü bir özne olmaktan çıkarak
algoritmaların işlediği, tahmin ettiği ve yönlendirdiği parçalanmış bir veri
yığına, yani Deleuze'ün (1992) tabiriyle bir “dividual”a (veri parçacığına)
indirgenmiştir. İktidarın bu yeni iki yüzü, veri parçacıkları üzerinden kendi
egemenlik alanlarını sürekli genişletmekte ve bireyi salt kâr edilecek bir ham-
madde ya da manipüle edilebilir bir nesne konumuna itmektedir.

Bu tablonun ortaya çıkardığı en büyük tehlike, modern toplum sözleş-

mesinin dayandığı demokrasi ve meşruiyet krizinin derinleşmesidir. Pasquale'nin (2015) vurguladığı gibi, şeffaflıktan ve hesap verebilirlikten yoksun algoritmik “kara kutular” ve O’Neil’in (2016) işaret ettiği toplumsal eşitsizliği otomatikleştiren matematiksel modeller, demokratik karar alma süreçlerinin ve fırsat eşitliğinin meşruiyet zeminini her geçen gün aşındırmaktadır. Buna, Morozov (2011) ve Gunitsky'nin (2015) çalışmalarında somutlaştırdığı üzere, otoriter rejimlerin interneti bir özgürleşme alanı olmaktan çıkarıp manipülasyon, propaganda ve veri madenciliği aracılığıyla bir kooptasyon (ele geçirme) ve rejim istikrar aracı haline getirmeleri eklendiğinde, krizin boyutu küresel bir nitelik kazanmaktadır. Ancak meşruiyet krizi sadece devlet sansürüyle sınırlı değildir. Zuboff’un (2019) altını çizdiği üzere, gözetim kapitalizminin ürettiği “araçsal iktidar”, insan deneyimini bedelsiz bir hammadde olarak gasp edip davranışsal bir kesinlik üretmeyi hedefleyerek, halk egemenliğini “yukarıdan bir darbeyle” devirme riski taşımaktadır.

Sonuç itibarıyla, egemenliğin mekânsal ve yapısal dönüşümü—yani otoritenin mutlak olarak topraksal olandan verisel olana doğru kayması—salt hukuki, teknolojik veya idari bir değişim değil, doğrudan doğruya siyasetin ontolojik bir krizidir. İnsan deneyiminin veriye, otoritenin gizli kodlara ve fiziksel sınırların algoritmik şifrelere dönüştüğü bu dijital çağ, klasik ulus-devletin ve halk egemenliğinin dayandığı temel sınırları acımasızca aşındırmaktadır. Dijital egemenlik etrafında dönen ve teknoloji şirketleri ile devletler arasında yaşanan bu kriz, sadece teknolojiyle iç içe yaşayanları değil, akıllı telefon kullanmayan veya internetle hiçbir bağı olmayan sıradan insanları dahi doğrudan etkileyen epochal bir değişimdir. Bireyin algoritmik bir “dividual” statüsünden kurtulup dijital çağda kendi kaderini tayin hakkını yeniden kazanabilmesi; siyasi otoritenin geleceğinde devlet ve şirket tahakkümünü dengeleyen, şeffaflığı ve insan onurunu merkeze alan yeni, demokratik bir veri politikasının ve egemenlik kavrayışının tesis edilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- BRUSSEAU, J. (2020), Deleuze's Postscript on the Societies of Control Updated for Big Data and Predictive Analytics, *Theoria*, 67(3), 1-25.
- DELEUZE, G. (1992), Postscript on the Societies of Control, *JSTOR*, October, 59, 3-7.
- DENARDİS, L. (2020), *The Internet in Everything: Freedom and Security in a World with No Off Switch*. New Haven: Yale University Press.
- EUBANKS, V. (2018), *Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor*. New York: St. Martin's Press.
- FELDSTEİN, S. (2019), *The Global Expansion of AI Surveillance*, 16 Mart 2026 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: https://carnegieendowment.org/files/WP-Feldstein-AISurveillance_final1.pdf adresinden alındı.
- FLORİDİ, L. (2020), The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU, *Philosophy & Technology*, 33, 369-378.
- FOUCAULT, M. (1977), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York: Pantheon Books.
- GUNİTSKY, S. (2015), Corrupting the Cyber-Commons: Social Media as a Tool of Autocratic Stability, *Perspectives on Politics*, 13(1), 42-58.
- HE, T. (2024), East Asian Authoritarian Developmentalism in the Digital Era: China's Techno-developmental State and the New Infrastructure Initiative amid Great Power Competition, *Asian Survey*, 64(6), 942-972.
- HUMMEL, P., BRAUN, M., TRETTER, M., DABROCK, P. (2021), Data Sovereignty: A Review, *Big Data & Society*, 8(1), 1-17.
- KRASNER, S. D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton: Princeton University Press.
- LYON, D. (2018), *Surveillance Capitalism, Surveillance Culture and Data Politics*, BİGO, D., İSİN, E. ve RUPPERT, E. (Ed.), *Data Politics: Worlds, Subjects, Rights*, London: Routledge.
- MACKİNNON, R. (2012), *Consent of the Networked: The Worldwide Struggle for Internet Freedom*. New York: Basic Books.
- MİRZOYAN, A. (2023) Digital Authoritarianism as a Modern Threat to Democratic Stability: Restriction of Freedom or Network Politicization?, *Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University*, 2(3), 62-75.
- MOROZOV, E. (2011), *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, New York: PublicAffairs.
- MUELLER, M. L. (2017), *Will the Internet Fragment?: Sovereignty, Globalization and Cyberspace*, Cambridge: Polity Press.
- O'NEİL, C. (2016), *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*, New York: Crown Publishers.

- PASQUALE, F. (2015), *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Informatio*., Cambridge: Harvard University Press.
- POHLE, J., THIEL, T. (2020), Digital sovereignty, *Internet Policy Review*, 9(4), 1-22.
- SHAHBAZ, A. (2018), *Freedom on the Net 2018: The Rise of Digital Authoritarianism*, 1 Mart 2026 tarihinde Freedom House: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/rise-digital-authoritarianism> adresinden alındı.
- SOLDATOV, A., BOROGAN, I. (2015), *The Red Web: The Struggle Between Russia's Digital Dictators and the New Online Revolutionaries*, New York: PublicAffairs.
- SUNSTEIN, C. R. (2018), *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton: Princeton University Press.
- VAIDHYANATHAN, S. (2018), *Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, New York: Oxford University Press.
- WAGNER, B. (2016), *Algorithmic regulation and the global default: Shifting norms in Internet Technology*, *Etikk i praksis. Nord J Appl Ethics*, 10(1), 5-13.
- ZUBOFF, S. (2019), *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, New York: PublicAffairs.

Bölüm 1

2

UZAYDA EGEMENLİK VE UZAY HUKUKU

Mehmet Erkan KILLIOĞLU¹

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, mehmeterkan@comu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3146-2609.

1. Giriş

Uzay araştırmaları ve uzay faaliyetlerine özel sektör şirketlerinin de artan katılımı, başta Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) mevcut uzay politikasının ve değişen vizyonun bir sonucudur ve uzay keşfi ve kullanımı alanlarında önemli bir gelişmeyi temsil etmektedir. Zira aynı ABD ve o dönemdeki rakibi Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminde uzayı askeri bir alan ve uzaydaki askeri faaliyetleri milli güvenlik politikasının önemli bir bileşeni olarak görmüş, bu alanda gizliliğe özel bir önem vermiştir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesi ile Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu'na karşı ortaya çıkan kısmı üstünlük ve yeni teknolojiler geliştirilmesi sonrasında internet ağı, GPS gibi başta askeri amaçlı olarak kullanılan teknolojiler sivil kullanıma da açılmış ve bu alanlarda özel sektör şirketlerin faaliyetlerine izin verilmiştir. 2000'li yıllardan itibaren uzay araştırmalarının devasa yükünü çekmek istemeyen ABD, mali külfetin bir kısmını özel sektörle paylaşmaya sıcak bakmaya başlamış, bunun sonucunda uydu imalatı, uyduları yörüngeye taşıma ve ticari amaçlı uydu kullanımı gibi alanlara özel sektörün de dahiline müsamaha gösterilmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ticari amaçlı uzay faaliyetleri sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir.

Uzay araştırmalarına katılan aktörlerin bu durum sonucunda çeşitlenmesi, uzayın ekonomik gelişimi için umutları artırmıştır fakat bu durum devletlerin etkisini azaltmamış ve uluslararası sistemde oynadıkları rolü de ortadan kaldırmamıştır. Zira her ne kadar Küreselleşme sürecinde ulus devletin etkisinin azaldığı yönünde iddialar sıklıkla gündeme gelse de uluslararası siyasette hala Westphalia sistemini ulus devleti başat aktörlerden biri olmaya devam etmektedir. Gücü ve etkiyi özel ve çokuluslu şirketler, STK'lar ve AB gibi ulus üstü örgütlenmelerle paylaşmak zorunda kalsa da devletler, hâlihazırda bu sistemdeki etkin ve güçlü aktörlerden biridir. Ek olarak devlet egemenliği, uzayın da uluslararası sistemin bir parçası haline gelmesi sonucunda uzay hukuku ve siyasetinin de önemli konu başlıklarından birisi olarak daha fazla gündeme gelecektir. Zira devletler, askeri amaçlar ve istihbarat toplama görevleri sebebiyle uzay teknolojisinin en önemli geliştiricileri ve kullanıcıları olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Devletler yine temel bilimsel araştırmaların çoğunu yürütmektedir. Ek olarak uzay araştırmaları ile iştigal eden devletler, uzay araştırmalarının maliyetini düşürmek için sivil kuruluşlarının bu araştırmalara yatırım yapmasını teşvik etmektedir ve uzay kaynaklı ekonomik faaliyetleri kolaylaştırıcı, düzenleyici işlevler üstlenmeye istekli gözükmemektedir (Leib, 2015, s. 1-2).

Uzay araştırmaları konusu geleceğe yönelik yeni düşünceler üretme eğilimindedir ve zira sahip olduğu devasa kaynaklar, beraberinde getireceği risklere rağmen devletler, özel şirketler ve kişilerin ilgisini her geçen gün daha fazla celbetmektedir. Bunun sonucu olarak, madencilik ve turizm biçiminde uzayın ekonomik gelişimi yakın gelecekte giderek daha olası görünmektedir.

Bunlardan turizm konusunda ilk girişimler çoktan başlamıştır. Devletlerin bu gelişmelerdeki kati rolü sektöre göre değişiklik göstermektedir; zira gelişmekte olan uzay turizmi endüstrisi, ticari uçaklarınkine benzer bir güvenlik rejiminden biraz daha fazlasını gerektirebilir. Ancak, uzay merkezli madencilik, açık mülkiyet haklarının oluşturulmasını ve dolayısıyla uzay için mevcut uluslararası hukuki rejimin yeniden yapılandırılmasını gerektirecektir. Mevcut devlet egemenliği alanındaki bu yeni gerçekliklere uyum sağlamak için hem devlet uygulamalarının hem de uluslararası hukukun gelişmesi gerekmektedir. Bu makale, bu konuları devlet egemenliğine ilişkin teorik anlayışlar bağlamında ele almaktadır. Ardından, uzay için mevcut yasal rejimi kısaca özetlemekte ve bu rejim içindeki bazı tartışmaları ele almaktadır (Leib, 2015, s. 2).

Çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan soru, uzay hukukunun, teknoloji ve uluslararası siyaset alanında yaşanan değişimlere nasıl bir tepki vereceği olmuştur. Bu değişimlerin nasıl bir etkisi olacaktır, uzay hukukunu değişime zorlayacak mıdır? Zira uzay hukukunun temelini oluşturan yapı ve temel çerçeve Soğuk Savaş döneminin şartlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde iki kutuplu, dehşet dengesi ile istikrarı sağlanan uluslararası sistemde yaşanan gerginliklerin topyekûn bir yıkıma yol açmaması ve uzayın yeni bir savaş, fetih, işgal ve rekabet alanı haline gelmemesi için hassasiyet gösterilerek oluşturulmuştur. Temel metinler oluşturulurken bu hassasiyetler gözetilmiştir. Bu durum antlaşma metinlerinde sarihtir. Ancak Soğuk Savaş Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona ermiş, uluslararası sistemin şartları değişmiştir. Bu değişim yeni rekabetleri (ABD-Çin, Rusya ve Hindistan, ESA, Japonya vb.) ortaya çıkarmıştır. Bu rekabetler eski hukuki yapı kontrol altında tutulmaya çalışılsa da değişim yine uzay yarışına yeni katılan devletlerce dolaylı uygulamalarla (örneğin 2015 tarihli US Space Act) dayatılmaktadır. Bu değişim kaçınılmazdır. Uzay her ne kadar insan algısına göre kendisi ve kaynakları sonsuz olsa da insanın irrasyonel ve doyumsuz doğası gereği devletler ve özel aktörler öncelikli olarak ulaşılabilir alanda hakimiyet ve egemenlik kurma yarışına gireceklerdir. Bu aktörler kazanımlarını kullanma ve sahiplenme yoluyla garanti altına almak isteyecektir zira klasik uzay hukuku bu şekilde kaynakların iktisabına karşı çıkmış, uzayı insanlığın ortak malı, mirası olarak isimlendirerek bu duruma engel olmaya çalışmıştır. Ancak yaşanan değişimlerin en iyi ihtimalle bu kuralları değiştirmeye zorlayacağı, aksi bir durumda ilga edeceğini beklemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada değişime zorlanan uzay hukuku ve gelişimi hakkında temel bilgilere ve kavramlara değinilecek ve bu süreçle ilgili bazı öngörülerde bulunmaya ve sürecin muhtemel gelişimi analiz edilmeye çalışılacaktır.

Ek olarak bu konuda ortaya çıkmaya başlayan bilimsel bilgi birikime kronolojik ve betimleyici bir yöntem kullanarak konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere yardımcı olmak ve yapılacak bilimsel analizlere gerekli

olan bilimsel ve fikri altlığı sağlamak çalışmanın kaleme alınmasında göze-tilen amaçlardandır. Bu amaçla yapılan literatür taramasında Türkçe ve İngi-lizce birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiştir.

2. Uluslararası Sistem ve Uzay Hukuku

Uzay ağının başlangıcından çok önce, bilim kurgu yazarları bireylerin, şirketlerin ve devletlerin uzayda ve ötesine erişeceklerini hayal etmiştir. Bu noktada ilk akla gelen eserlerden birisi ise herhalde Jules Verne'in Ay'a Yol-culuk adlı eseri olsa gerektir (Verne, 2016). İnsanların yeni yerleştikleri dn-yalarda güvende olduktan sonra ne yapacakları sorusu çeşitlilik gösterse de uluslararası siyasetin ve rekabetin uzaya da taşınacağından çok az kişi şüphe duymaktadır. 1957 yılında Sputnik-1'in Sovyetler Birliği tarafından dünya yörüngesine gönderilmesi ile başlayan Uzay ağı, Soğuk Savaş dönemi ile de keşiştiği için dönemin iki büyük devleti olan ABD ve Sovyetler Birliği, dünya üzerindeki rekabete daha zorlu bir alan olan uzayı da eklemek istemedikleri için uzayda askeri rekabetten uzak durmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda dünya siyasetinin sorunları ve sıkıntılıarı o dönemde uzaya tamamen taşın-mamıştır. Bunun sonucunda toprak talepleri, egemenlik hak ve iddiaları ve yıldız savaşları bu sayede yaşanmamıştır. Ancak uluslararası siyaset ve kara-sal rekabetler, askeri uydular ve prestij projeleri şeklinde kendini göstermiştir. Bu prestij projeleri içinde en bilinenleri uzaya ve o dönemde ulaşabileceği-miz tek gök cismi olan Ay'a ilk insanlı uçuşların yapılması sayılabilir. İlkinin Yuri Gagarin'le yine Sovyetler başarmışken Ay'a ulaşmayı Apollo görevleri ile ABD sağlamış ve yarışta ne geçmiştir (Pellegrino ve Stoff, 1999; Scott, Leo-nov ve Toomey, 2004; Seamans Jr., 2005; Peter, 2006, s. 100, 100-109; Chaikin, 2007; Rincon and Moskvitch, 2011; Rodgers, 2011; Aksenov ve Voronin, 2021; Aktan, 2021; Fell, 2025). Bu ortamda, gelişen uzay merkezli teknolojiler ve bu teknolojilerin dünya üzerindeki askeri, ticari faaliyetlere de kullanılmaya başlanması sonucunda dünya iletişim, arazi yönetimi, hava durumu tahmini, evre çalışmaları ve navigasyon için uzay tabanlı faaliyetlere olağanüstü de-recede bağımlı hale gelmiştir (Leib, 2015, s. 2).

1990'lardan bu yana uzay yolculuğu yapan devletlerin sayısı artmış ve yürüttükleri faaliyet yelpazesi çeşitlenmiştir. Örneğin Çin, 2003 yılında iddi-alı bir insanlı uzay uçuşu programına başlayarak kendi vatandaşlarını uzaya gönderen nc ülke olmuştur. Çin, 2007 yılında bir uydusavar (ASAT) si-lah testi gerçekleştirmiş ve 2011 yılında ilk uzay istasyonu Tiangong'u fırlat-mıştır. Çin'in hamleleri, Hindistan ve Japonya'yı kendi uzay programlarını geliştirmeye teşvik etmiştir (Sheehan, 2007, s. 156-157; 1818-182; Moltz, 2012, s. 31). Bunlara ek olarak İran, Güney Kore, Brezilya, Endonezya ve diğer ülke-ler fırlatma aracı ve uydu programları başlatmış veya duyurmuştur (Peter and Stoff, 2009, s. 29-36; Ehrenfund and Peter, 2009, s. 244-256).

Devletlere ek olarak giderek artan sayıda özel şirket, insanlı uzay uçuşları

da dahil olmak üzere daha geniş bir yelpazede uzay faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır. Özel uzay şirketlerinin tanıtımı, NASA'nın Uluslararası Uzay İstasyonu'na (International Space Station-ISS) otomatik ikmal araçları sağlamak için ticari firmalarla yaptığı sözleşmelerden de anlaşılacağı üzere, artık ABD uzay politikasının temel bir unsurudur. Kâr amacı güden ve gütmeyen kuruluşlar tarafından başka görevlere katılım konusu da değerlendirilmektedir. Uzay uçuşlarına ticari katılım yeni bir şey değildir; Amerikan ticari uydu fırlatma pazarı, 1986'dan beri büyük ölçüde özel şirketlerin faal olduğu bir alandır (McLucas, 1991, s. 93-94). Ancak, uzayda yeni devlet ve özel aktörlerin ortaya çıkışı, eski varsayımların çoğunun sorgulandığını göstermiştir. Uzaya uydu gönderme konusu ile ilgilenen Daha fazla sayıdaki özel şirketin varlığı, uzay hedefleri olan az gelişmiş ülkelerin, insanlı uzay uçuşu da dahil olmak üzere daha geniş bir yelpazedeki hizmetlere erişmek için özel şirketlerle anlaşmalarına olanak tanıyabilir. Daha fazla aktör ve artan rekabet fırlatma maliyetlerini düşürürse, kamu, özel sektör kaynaklı uzay görevleri için daha fazla fırsat ortaya çıkacaktır. Seçkin bir azınlığa ek olarak, toplumun birçok kesiminden kadın ve erkek uzay macerasına katılabilecektir. Keza gelişen teknoloji sonucunda uzun zamandır hayal olarak görülen uzay madenciliği gibi konular artık imkân dahilinde olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden Pascale Ehrenfreund ve Nicholas Peter, kamu ve özel aktörlerin bir karışımının uluslararası, insan merkezli, disiplinler arası ve katılımcı küresel bir uzay girişimini şekillendireceği yeni bir çağa, "Uzayın Keşfi 3.0"a girdiğimizi iddia etmektedirler (Peter, 2008, s. 107-118; Ehrenfund and Peter, 2009, s. 244-256).

Bu vizyonun hangi vadede uygulanabileceği şu an belirsiz olsa da mevcut uluslararası uzay rejiminin uzay keşfi ve uzay kaynaklarının işletilmesinin fiziksel gerçekliğinin gerisinde kaldığı giderek daha belirgin hale gelmektedir. Özel uzay uçuşları uzayın gelişimi için ne kadar önemli olursa olsun, bu faaliyetlerin uzun vadeli sürdürülebilirliği istikrarlı ve meşru bir yasal ortam gerektirmektedir. Uzayın ticari faaliyetlere açılması görüşünün taraftarları devlet müdahalesinden yakındığından dolayı bu alanda yeni düzenlemelere gidilmesi bir mecburiyet haline gelmektedir. Ulus devletler, kendi topraklarından fırlatılan uzay araçlarından uluslararası anlaşmalar gereğince sorumlu olduklarından, uzay uçuşları özel şirketler tarafından dahi yapılmış olsa da ilgili devletin sorumluluğunda olmaya devam etmektedir. Bu noktada uzay araştırmalarının riskleri ve maliyetlerini dağıtmak isteyen devletler finansal kaynak temini rolünü de üstlenmektedir. Nitekim NASA'nın ISS kargo tedarik sözleşmeleri, Space Exploration Technologies (SpaceX) için 1,6 milyar ABD doları ve Orbital Sciences Corporation için 1,9 milyar ABD doları tutarında işler olmuştur. Son olarak, uzay için yapılacak bir uluslararası hukuk, diğer alanlarda olduğu gibi, devletler tarafından ve devlet çıkarları doğrultusunda yapılacaktır (Jakhu and Buzdugan, 2008, s. 215-219). Devlet çıkarlarının özel girişimin çıkarlarıyla örtüştüğü tespit edilse bile, uzay kaynaklarının

mülkiyeti veya kaynakların fiziksel konumları konusunda anlaşmazlıkların önlenmesi için bir hukuki düzenleme gereklidir.

Uzay Hukuku 1960'larda ortaya çıkmış ve oldukça uzun bir süre değişmeden kalmıştır. Ancak 2015 ABD ve 2017 Lüksemburg düzenlemelerinden sonra uzay hukuku konusunda değişiklikler beklenmeye başlamıştır. Bu değişiklikler sonucunda önümüzdeki dönemde uzay hukuku hangi yönde evrilsin, hukukun mümkün olduğunca gelecekteki gelişmeleri takip etmek yerine öngörmesi, yani hukukun hayatın gerisinden gelmemesi bu noktada büyük önem taşımaktadır (Pop, 2009, s. 33). Uzay hukuku gelecekte hangi şekli alırsa alsın, özünde devlet egemenliğinin kavramsallaştırılması ve uygulanmasıyla bağlantılı olacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olmayacaktır (Leib, 2015, s. 3). Ancak bu konuya girmeden önce uzay araştırmalarında iş birliğinin artırılmasını öngören Artemis Antlaşmasına da değinmek yerinde olacaktır. Zira Artemis Antlaşması ortaya koyduğu yeni yaklaşım sayesinde uzay hukukunun gelişimi ve değişiminde bir dönüm noktası olacak gibi gözükmektedir.

2.1. Artemis Antlaşması

13 Ekim 2020'de sekiz devlet (Avustralya, Kanada, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri-ABD), sürdürülebilir insan keşif projelerinde uluslararası iş birliğini kolaylaştırmayı amaçlayan 13 hükümden oluşan Artemis Antlaşmalarına imza koymuştur (de Zwart and Lisk, 2024, s. 230-254; Prema, Bharati and Sundar, 2024, s. 73-97). Ukrayna bir ay sonra antlaşmaya dahil olmuştur. 15 Haziran 2021'de Brezilya da Artemis Antlaşmalarına katılmıştır (Nelson, 2020, s. 1-7; Deplano, 2021, s. 799). 2025 itibarıyla antlaşmaya taraf olan ülke sayısı 56'ya çıkmıştır (Variath, 2025, s. 99-114).¹ Artemis Programı'nın temel amacı, 2024 yılına kadar Ay'a ilk kadını ve bir sonraki erkeği getirerek, Mars ve Güneş Sistemi'ndeki diğer gök cisimlerinin gelecekteki insan keşiflerinin önünü açmaktır (Deplano, 2021, s. 799).

Artemis Programı'nın ayırt edici özelliği, Ay'da özel bir yörünge istasyonu (Ay Geçidi) ve kendi kendini idame ettiren bir Ay üssü içeren kalıcı bir yerleşim inşasını öngörmesidir. Projenin gerçekleştirilmesi, önemli ekonomik yatırımlar, en son teknolojilerin kullanımı ve Ay yüzeyinde insan yerleşiminin inşası ve sürdürülmesi için Ay'ın doğal kaynaklarının kullanılmasını gerektirmektedir. Artemis Programını uygulamak için NASA, devletler ve ticari ortakların uluslararası iş birliğini aramaktadır. Bu amaçla, uluslararası ortaklarla yapılacak herhangi bir anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olacak bir dizi yönerge hazırlamıştır. Bu yönergeler uzay hukukuna yeni katılarda bulunacak ve yeni tartışmalar için de zemin oluşturacaktır. Bu yüzden Antlaşmaya katılmak ve NASA ile iş birliği yapmak isteyen devletlerden Artemis

1 NASA, "The Artemis Accords" 2025 <<https://www.nasa.gov/artemis-accords/>> Erişim Tarihi 16 Kasım 2025.

Antlaşmalarında belirtilen ilkelere uymayı taahhüt etmeleri beklenmektedir (de Zwart and Lisk, 2024, s. 230-254).²

Artemis Antlaşmalarının kabulü karışık tepkilere yol açtı. Uzay yolculuğu yapan ülkeler arasında Rusya, Ay'ın doğal kaynaklarının sömürülmesi konusunda ABD'nin çıkarlarını koruduğu algısı nedeniyle Artemis Antlaşmalarını imzalamanın imkânsız olduğunu ifade etmiştir (Stirn, 2020). Çin, NASA'nın Çin kurumlarıyla yasal olarak iş birliği yapamaması nedeniyle antlaşma ile ilgili resmî açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Ancak ABD'nin uzay faaliyetlerini düzenleme konusundaki tek taraflı yaklaşımını onaylamadığını da ilan etmiştir (Ji, Cerny and Piliero, 2020). Benzer şekilde Almanya da Artemis Antlaşmaları hakkında resmi bir tutum takınmaktan kaçınmıştır. Ancak, Orion kapsülünün (ay görevleri için seçilen uzay aracı) yapımında yer alan Almanya, NASA'nın Artemis Programı'nda hayati bir ortak olarak öne çıkmaktadır (Deplano, 2021, s. 800). Avrupa Uzay Ajansı (ESA) gibi diğer uluslararası aktörler, iki modül sağlayarak Ay Geçidi uzay istasyonunun oluşturulmasında iş birliği yapmak üzere NASA ile anlaşma imzalamıştır (Deplano, 2021, s. 800). Tüm bu iş birliklerine rağmen bazı akademisyenler Artemis Antlaşmalarının uygulanmasının uluslararası hukuk ve uzay hukukunu baltalayabileceğini savunmaktadırlar. Örneğin Stephan Hobe, "Artemis Antlaşmaları, Amerikalıların Dış Uzay Anlaşması'ndan sapmalarını meşrulaştırmak için yumuşak bir şekilde hareket etme girişimidir" uyarısında bulunmuştur. Artemis Antlaşmalarını siyasi bir proje olarak tanımlayan Frans von der Dunk ise Amerika Birleşik Devletleri'nin amacının, Dış Uzay Anlaşması'nın Ay kaynaklarının sömürülmesiyle ilgili yorumu konusunda fikir birliği sağlamak olduğunu iddia etmektedir (Deplano, 2021, s. 800). Yukarıdaki değerlendirmeler birlikte ele alındığında şu soruyu akla getiriyor: Artemis Anlaşmaları devrim niteliğinde midir? Uluslararası uzay hukukunun gelişimini önemli ölçüde etkileyebilirler mi? ABD'li siyaset yapıcılar ve teorisyenlerin perspektifinden Artemis Antlaşması, eleştirmenlerin çekinmelerine rağmen, ABD'nin Dış Uzay Anlaşması kapsamındaki uluslararası yasal yükümlülüklerini ihlal etmemektedir. Aksine antlaşma, ABD'nin uzay politikasına ve uluslararası uzay hukukuna yaklaşımının "yenilikçi ama devrim niteliğinde olmayan" bir tezahürüdür ve değişen bir güneş sisteminde gelişen teknolojilerin pratik sonuçlarını öngörmekte ve hesaba katmaktadır (Deplano, 2021, s. 812).

ABD, antlaşmanın uzay kaynaklarının çıkarılmasının "Dış Uzay Antlaşması'nın II. Maddesini ihlal etmediği ve sahiplenme anlamına gelmediğini ve uzay kaynaklarıyla ilgili sözleşmelerle diğer yasal araçların Antlaşma ile tutarlı olması gerektiğini" açıkça teyit ettiği ifade edilmektedir (Hardman, 2023). Ayrıca, Dış Uzay Antlaşması kuralları bir egemen tarafından dış uzayın herhangi bir biçimde "temellük edilmesini" engellemesine rağmen,

2 13 Ekim 2020 tarihli Artemis Antlaşması (Artemis Accords: Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes), Section 1.

antlaşmanın kendisi gök cisimlerinden kaynak çıkarmanın böyle bir eylem oluşturup oluşturmadığına dair açık bir ifade içermemektedir. Dolayısıyla, Anlaşmaların metnine göre Dış Uzay Antlaşması kurallarının II. Maddesindeki sahiplenme karşıtı kuralların ilk bakışta ihlali söz konusu değildir. Her ne kadar uzayla ilgili Uluslararası Adalet Divanı benzeri bir mahkemede var olmasa da Rusya Federasyonu, Birleşmiş Milletler Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımına İlişkin Hukuk Alt Komitesi'nin 62. oturumunda sunduğu bildiri, II. Madde hükümlerinin belirsizliği sorununu gündeme getirmiştir. Bu, yalnızca Antlaşmanın dünya dışı kaynaklar üzerinde kişilerin mülkiyet haklarının geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir, zira “herhangi bir devletin ulusal hukuku, kendi yargı yetkisi dışındaki topraklara uzanamaz”. Ancak, Dış Uzay Antlaşması'nın II. Maddesinin yorumlanmasına ilişkin kuralların “mevcut uluslararası uzay hukuku temelinde yalnızca BM'nin uzmanlaşmış platformları içinde geliştirilmesi gerektiği” ayrı ve önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Hardman, 2023).

İkinci olarak, Artemis Anlaşmalarında “çatışmasızlık” ve diğer tarafların uzaya erişim ve uzayın kullanımına engel olmalarının önlenmesi amacıyla gök cisimleri üzerinde “güvenlik bölgeleri” kurulması, uzayda egemenlik tesisi ve sahiplenmeme konusunda Dış Uzay Antlaşması ile çelişebilir (Stirn, 2020). Bu noktada “belirli zaman dilimleri boyunca yargı yetkisini veya denetimi kullanmak ve başkalarının bunları kullanmasını veya bunlara erişmesini engellemek amacıyla” bölgeler kurmanın Dış Uzay Antlaşması'nın I. ve II. Maddeleri ile çelişeceğini” savunulmuştur (Stirn, 2020). Bununla birlikte, Artemis Antlaşmasındaki diğer hükümler, Dış Uzay Antlaşması'nın I. Maddesinde yer alan gök cisimlerine eşit erişim konusundaki geleneksel ilkeyi yinelemektedir (Hardman, 2023). Örneğin, 11. Bölümün 7, 8 ve 11. fıkraları, tarafsız olmayan güvenlik bölgelerinin yalnızca belirli alanlarda geçici mülkiyet için “kurulması” gerektiğini, “ilgili herhangi bir aktöre” ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildirimde bulunulması gerektiğini, en önemlisi tüm imzacıların “gök cisimlerinin bulunduğu tüm alanlara serbest erişim ilkesine saygı duyması” gerektiğini ifade etmektedir (Hardman, 2023). Gök cisimleri üzerinde güvenli bölgelerin oluşturulmasına ilişkin bu sınırlamalar, ABD'ye göre Dış Uzay Antlaşması'nın I. Maddesinde yer alan gök cisimlerine eşit erişim ilkesini azaltmaktan ziyade aslında pekiştirmektedir (Hardman, 2023). ABD'nin iddiası bu yöndedir ancak Avrupalı muhaliflerin itirazları AB bölgesindeki akademisyenlerin bu iddiayı kabul etmediklerini göstermektedir.

2.2. Artemis Antlaşması'nın Normatif Özelliği

İçerik açısından, Artemis Antlaşması teoride Dış Uzay Antlaşması'nın hükümlerini uygulamaktadır³. Bu nedenle, gök cisimlerinin insan eliyle keşfi için en iyi uygulamaları teşvik etmeyi amaçlayan bir dizi kılavuz ilke belirlenmiştir. Bu ilkelerin en önemlileri dış uzayın barışçıl kullanımı, şeffaflık,

3 The Artemis Accords, Önsöz.

birlikte çalışabilirlik, uzaydaki personele yardım, uzay nesnelерinin kaydı, bilimsel verilerin yayınlanması, uzay mirasının korunması, uzay kaynaklarının kullanımı, uzay faaliyetlerinin çakışmaması ve uzayın sürdürülebilir kullanımındır⁴. Hukuki önemi açısından ise Artemis Antlaşması resmi olarak bağlayıcı değildir (Deplano, 2021, s. 801). Bunun da sebebi tam bir antlaşma olarak işlev görmemesidir (Bartóki-Gönczy ve Nagy, 2023, s. 8)

Açıklama amacıyla, Artemis Antlaşması'nın hükümleri üç kategoriye ayrılabilir. İlk kategori, Dış Uzay Antlaşması'nın hükümlerini Artemis Antlaşması metnine aktarmaktadır. İkinci kategori, Dış Uzay Antlaşması'nın hükümlerini uygulamakta fakat içerdiği hak ve yükümlülöklere ayrıntı ve netlik kazandırmaya çalışmaktadır. Üçüncü kategori ise yeni kavramlar getirmektedir. İmzacı tarafların Dış Uzay Antlaşması ilkelerinin sınırları dahilinde faaliyet gösterme konusundaki açık taahhütleri, Artemis Antlaşması'nın içeriğini nispeten tartışmasız hale getirmektedir. Ancak, daha yakından incelendiğinde, Artemis Antlaşması'nın bazı hükümlerinin salt uygulamadan bir adım öteye geçtiği, Dış Uzay Antlaşması'nda bahsedilmeyen kavram ve ilkeleri fiilen getirdiği ve dolayısıyla uyumluluk sorunlarına yol açtığı da görölmektedir (Deplano, 2021, s. 801-802).

Artemis Antlaşması, Dış Uzay Antlaşması'nın yükümlölüklerine uygun olarak tasarlanmış, uzayın sürdürülebilir insan keşfi için uluslararası bir iş birliği çerçevesi olarak düşünölen bir siyasi ve hukuki argüman olarak hazırlanmaktadır. Ek olarak her ne kadar bağlayıcı olmasa da uzay kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesi faaliyetlerinin yürütölmesi için yeni bir yaklaşım sunma iddiasındadır. Artemis Antlaşması'nın bir özelliği, dış uzay kaynaklarının kullanımını düzenleyen uluslararası bir belgenin bulunmaması durumunda bile Dış Uzay Antlaşması'nın yükümlölüklerinin uygulanmasını teşvik etmesi ve kolaylaştırmasıdır. Ancak bunda şaşırarak bir durum yoktur zira Dış Uzay Antlaşması, uzay hukuku konusunda ana çerçeveyi çizen antlaşma ve temel hukuki referans metnidir. Uzay teknolojisinin mevcut gelişim aşaması göz önüne alındığında, Ay ve diğer gök cisimlerinin doğal kaynaklarının ticari olarak işletilmesinin fizibilitesi yakın görünmektedir. Sonuç olarak, 1979'da kabul edilen Ay Antlaşması'nın yarattığı çıkmazın aşılması hem gerekli hem de tavsiye edilebilir görünmektedir. Artemis Antlaşmaları bu yönde somut bir adım teşkil etmektedir. Bu noktada her ne kadar Dış Uzay Antlaşmasını tamamlayıcı bir araç olarak görölse de Dış Uzay Antlaşması'nın Soğuk savaş döneminin şartları göz önünde tutularak çizilen hukuki çevrenin, mülkiyet hakkı ve sahiplenme yasağı gibi konuların aşılmasında da kullanılabileceği de ihtimaller arasında görünmektedir.

4 The Artemis Accords, Önsöz.

3. Devlet, Egemenlik ve Uzayın Hukuki Statüsü

Egemenlik, 16. yüzyılda, Avrupa'da feodaliteden ulus devlete geçiş sürecinde ortaya çıkan bir kavram olmuştur. Temelde Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un düşünceleri üzerine kurulan klâsik egemenlik teorisi, egemen gücün mutlak, sürekli ve bölünmez nitelikte olduğunu savunmuştur. Bu yüzden devlette, tek bir egemen güç olmak durumundadır. Devlet içinde birden çok egemen güç ve güç odağı varsa; farklı güçler egemenlik iddiasında bulunur ve bunu uygulamaya çalışırsa, mevcut düzenin ayakta kalabilmesi mümkün olmayacaktır. Fonksiyonlarındaki bu süreklilik ve bölünmezlik sayesinde egemen güç, yetkisini kullanma noktasında eşdeğer başka bir otoriteye karşı sorumlu değildir. Gücünü ve iktidarını paylaşması da beklenemez. Egemenlik ve yönetme erki teorik olarak bir kişiye, bir gruba veya halkın kendisine verilmiş olabilir. Ancak en çok tercih edilen uygulama egemenliğin bölünmemesi, tek bir kişi ya da organda toplanmasıdır. Aksi halde, egemen bir devletin varlığından da söz edilemeyecektir (Maritan, 1969, s. 41-64; Philpott, 1995, s. 353-368).

Devlet egemenliğinin dünya siyasetinin temel düzenleyici ilkesi olarak önemi, ulus-devletin uluslararası düzeyde benimsenmesi ile açıkça ortaya konmaktadır. Güç, dünya siyasetinin merkezinde yer almaktadır ve uluslararası sistemdeki aktörlerin ulus-devletler adına ve onları korumak için güç kullandığı varsayımına dayanmaktadır. Bu yüzden devlet egemenliği ve güç kullanma uygulaması hukuken somutlaştırılmış ve meşrulaştırılmıştır (Morgenthau, 1956, s. 287-288). Devleti neyin oluşturduğuna dair genel kabul görmüş bir tanım bulunmamakla beraber, 1933 tarihli Devletlerin Hak ve Görevlerine Dair Amerika Devletleri Sözleşmesi'nin (Montevideo Sözleşmesi) 1. Maddesi'nde bir tanım yapılmıştır:

“Uluslararası Hukukun öznesi olarak devlet, aşağıdaki niteliklere sahip olmalıdır:

- a) daimî bir nüfus (millet),
- b) tanımlanmış bir bölge (toplum),
- c) hükümet,
- d) diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesi.”

Bu niteliklere sahip bir varlık, potansiyel olarak, devlet statüsünden ve egemenlikle ilişkili haklardan yararlanabilir. İlk üç nitelik, işleyen bir siyasi birimin sahip olması gerekenlere yakın bir yaklaşıma uymaktadır: otoritenin uygulandığı insanlar, bu otoritenin faaliyet gösterdiği fiziksel alan ve otoritenin kendisi. Dördüncü nitelik ise ilişkiseldir; diğer devletlerle etkileşim kurma yeteneği. Bu yüzden Egemenlik, toprak, sınırlar, insanlar ve buralarda gerçekleşen faaliyetler üzerinde münhasır otorite ve kontrol anlamına gel-

mektedir (Krasner, 1999, s. 20-21). Dolayısıyla Egemenlik, “*belirli bir toprak parçasında merkezi güç . . . kanun yapma ve kanun uygulama yetkisini kullanma ayrıcalığı*” olarak görülmelidir (Morgenthau, 1956, s. 287). John Ruggie’nin ifade ettiği üzere, uluslararası sistem meşru egemenliğe sahip, bölgesel olarak tanımlanmış, sabit ve karşılıklı olarak birbirini dışlayan yönetim birimlerinden oluşmaktadır (Ruggie, 1993, 151). Bu coğrafi alan, fiziksel dünyada çitler, işaretleme ve sınır muhafızlarıyla gösterilen sabit çizgilerle sınırlandırılmıştır. Bu devlet sınırları, aynı zamanda haritalar vasıtasıyla dünya hakkındaki zihinsel imgemizi de şekillendirmektedir (Leib, 2015, s. 4).

Ulusal egemenlik, uluslararası ilişkilerin temel düzenleyici ilkesi olarak genel kabul görmeye ancak uzun bir tarihsel gelişmenin ardından başlamıştır (Nagan and Haddad, 2013, s. 429-518). Orta Çağ’da Avrupa güçlerinin ulus-devletler olarak belirginleşmesi, o zamana kadar yaygın olan, günümüzde yabancı siyasi oluşumların yerel işleri olarak kabul edilecek olan konulara özgürce müdahale etme uygulamasından bir sapmayı beraberinde getirmiştir (Herz, 1959, s. 51; Palmer, Colton ve Kramer, 2002, s. 61). Ulusal egemenlik, bu yeni kazanılan bağımsızlığın bir göstergesi olarak, ayrı bir doktrin olarak gelişmiştir (Kelsen, 2000, s. 35). Bu bağlamda ulusların kendi ülkelerinde ve sınırları içinde hükümler haklarını tavizsiz, müdahalesiz ve bağımsız olarak münhasır yetki kullandığı kabul edilmiş ve bu hakka ilgili ulusun rızası alınmadan yapılan herhangi bir müdahale, ulusal özerkliğin ihlali olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Hyde, 1947, s. 641-642). Böyle bir müdahaleye karşı bulunan çözüm, mağdur olan ulusun uygun misilleme önlemleri alma hakkı olduğunun kabul edilmesi olmuştur. Bu karşılık vermeye savaş da dahil edilmiştir (Hyde, 1947, s. 640-644; Stone, 1954, s. 334).

Egemen bir devletin egemenlik hakkına riayet etmemek uluslararası hukuk kurallarının ihlali anlamına geldiğinden bu yola tevessül edecek olan bir ulus veya devlet, yapılan eylemin savaş nedeni (casus belli) oluşturabileceği konusunda önceden uyarılır. Bu noktada egemenlik, bir devletin diğer bir devletin hasmane tutum ve eylemlerini diğer eylemlerinden ayırmasında yardımcı olan bir araç da olmaktadır. Bu yüzden bir devlet uluslararası ilişkilerde iyi bir niyete sahip değilse barışçıl ilişkiler kuramayacaktır. Bu noktada egemenlik uyulması gereken genel çerçevenin çizilmesinde ve sınırların belirlenmesinde etkili bir araç olmaktadır. Tabii ki bu durum uluslararası ilişkilerde değişen dengeler ve şartlar sebebiyle ülkenin kara alanı ile sınırlanmamış, karasuları ve açık denizlere de yönelik etkileri ve yansımaları da olmuştur. Toprak egemenliği ilkesini denizlere yayma girişimleri, Orta Çağ’da denizcilik faaliyetlerinin artması ile aynı zamana denk gelmiştir (Oppenheim, 1955, s. 248). Güçlü bir donanma, bir devletin bir deniz bölgesi üzerinde münhasır kontrol sahibi olmasını ve böylece ekonomik ve askeri avantajlardan yararlanmasını sağlamıştır (Lewis, 1951, s. 248). Bu da devletlerin ilgisini bu alana da çekmiştir. Bunun sonucunda iktidar olanaklarıyla bağlantılı otorite tesisi

talepleri hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Örnek vermek gerekirse; güçlü ticaret filosu ve donanması sayesinde Venedik, on üçüncü yüzyılda Adriyatik'te hâkim güç haline gelmiştir. Benzer şekilde on beşinci yüzyılda, Coğrafi Keşifler döneminde de İspanya ve Portekiz Atlantik Okyanusunda hâkim güç olmuş ve bu yeni deniz bölgesi bir iki devlet arasında paylaşılmıştır (Oppenheim, 1955, s. 248; Colombos, 1959, s. 58).

Denizlerin serbestliği ilkesinin-açık deniz alanlarının ulusal egemenliğinin reddi-erken dönemlerden itibaren güçlü bir şekilde savunulmasına rağmen, uluslararası ilişkilerde hâkim bir yaklaşım olabilmesi oldukça yavaş ilerleyen bir süreç sonucunda olmuştur (Grotius, 1916; Colombos, 1959, s. 58). Örneğin dönemin etkin emperyal gücü olan İngiltere, 1805 yılına kadar komşu denizler üzerinde geniş kapsamlı egemenlik iddialarında bulunmuştur. Bu yaklaşımını 1805 yılından sonra, kıta Avrupası'nda Napolyon önderliğindeki Fransa'nın etkili olması sonrasında, dönemin şartlarının bir gereği olarak değiştirmiş ve denizlerin özgürlüğü ilkesini destekleme yoluna gitmiştir (Colombos, 1959, s. 61, 63, 66). Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, deniz egemenliğinin büyük bir çoğunlukla iç sular ve karasularıyla sınırlı olduğu genel kabul gören bir uluslararası hukuk ilkesi haline almıştır (Jessup, 1927, s. 3-71). Bu noktada karasuları, muhtemelen eski askeri güvenlik kavramlarından, özellikle de önceki yüzyılların top atış menziline türetilen üç mil uzunluğunda bir kıyı kuşağı olmuştur (Hall, 1924, s. 41; Kent, 1954, s. 537).

Denizlerde seyrüsefer serbestliği, özellikle büyük Avrupa güçlerinin ve ABD'nin kendi kendine yeterli olmaması nedeniyle zorunlu hale gelmiştir. Bu kaynak eksikliği ulusal varlıklarının sürmesi için ihtiyaç duyulan ekonomik ve ticari faaliyetlerin sürdürülmesi noktasında deniz ticareti ve deniz ticaret yollarının açık tutulmasını hayati önemde bir konu haline getirmiştir (Ryan, 1941, s. 52; Lapidoth, 1975, s. 456-502; McDougal, 1980, s. 175-187; Anderson, 2006, s. 327-346). Bu nedenle, açık deniz alanlarını paylaşımı ve devlet egemenliğine tabi olmasının reddi, şüphesiz ki kritik uluslararası su yollarının kontrolü için yaşanacak kısır çekişmelerin önlenmesi ihtimali sebebiyle dünya toplumu tarafından desteklenmiştir (Fulton, 2010, s. 21-22). Bu çözüm, kıyı devletlerinin güvenlik çıkarlarını korumayı amaçlayan tamamlayıcı doktrinlerin geliştirilmesiyle desteklenmiş ve devletler açısından da cazip hale getirilmiştir. Bu noktada ulus devletlerden gelebilecek muhalefeti ortaya çıkmadan bertaraf etmek adına, tam egemenlik haline gelmeden devletlerin denizlerdeki yetki sınırlarının belirlenmesi sonrasında, sıcak takip ve bitişik bölge gibi doktrinler vasıtasıyla kıyı devletlerine genel bir seyrüsefer özgürlüğüyle uyumlu gerekli haklar verilmiştir (Jessup, 1927, s. 106-110). Ek olarak, ihlallere davetiye çıkarma ve dolayısıyla uluslararası gerginlikleri artırma eğiliminde olan geniş okyanus alanları üzerindeki egemenlik haklarının uygulanmasının zorluğu, muhtemelen bu haklarla güvence altına alınmaya ça-

lışılan ulusal çıkarlardan daha ağır basmış görünmektedir (Colombos, 1959, s. 72). Aksi durumda açık denizlerdeki geniş deniz alanlarının sınırlarının rasyonelleştirilmesinin ve denetiminin imkânsızlığından kaynaklanan olaylar sebebiyle devletler arasında anlaşmazlıklar ve gerginlikler ortaya çıkacak ve açık deniz alanlarında mülkiyet hakkı tesis etmek ve bu hakkı savunmak bir zaruret halini alacaktır (Potter, 2002, s. 90). Bu da tüm taraflar açısından istenmeyen bir durum olacaktır.

Bu tartışmalar sonucunda denizlerin serbestliği, uluslararası hukukun genel kabul görmüş bir ilkesi haline gelmiştir. Devletlerin açık deniz alanlarındaki kaynaklara yönelik ilgisinin artmasıyla birlikte nispi niteliği giderek daha belirgin hale gelmiştir (Oppenheim, 1955, s. 251-254; McDougal ve Burke, 1958, s. 540-541). Kıta sahanlığındaki doğal kaynakların gelişen teknoloji sayesinde erişilebilir hale gelmesiyle, deniz tabanının geniş alanları üzerinde münhasır hak iddialarının ve yüzeyde destekleyici hak iddialarının artmaya başlamıştır. Modern deniz savaşları sayesinde yeni bir kesinlikle hissedilen güvenlik ihtiyaçları, ulusların önemli yetkiye sahip olduğu belirsiz bir şekilde tanımlanmış bitişik bölgelerin genişlemesine de neden olmuştur (Hydeman ve Berman, 1960, s. 209-210).

Devletlerin deniz alanları üzerindeki egemenliğindeki bu değişim, öncelikle denizin dünya toplumu için değerine ilişkin değişen kavramsallaşmaya bağlanabilir. Başlangıçta büyük ölçüde bir yağma yolu ve ulusal toprakları ayıran bir tampon bölge olarak görülen deniz, nispeten barışçıl olan on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde öncelikle bir ticaret aracı haline gelmiştir (Oppenheim, 1955, s. 259) Bu da bu yeni alanın egemenlik kapsamına dahil edilmesini beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak egemenlik devletler arasındaki ilişkilerde somutlaşan hukuki bir kavramdır (Krasner, 1999, s. 14-20). Alexander Wendt tarafından “hukuki egemenlik” ve Hendrik Spruyt tarafından “karşılıklı yetkilendirme” olarak adlandırılan devletler arasındaki karşılıklı tanıma, bu açıdan egemenliğin en soyut unsurudur denebilir; zira devlet kapasitesine veya topraksallık kavramlarına en az bağlı olanıdır (Wendt, 1999, s. 73; Spruyt, 1994, s. 15). Egemenliği uygulama hakkı, bir dereceye kadar, sistemdeki diğer egemen yönetimlerin kabulüne, yani rızalarına dayanır. Dolayısıyla egemenlik hakları, toprak veya nüfusu tam veya önemli ölçüde kontrol etmeyen varlıklara da genişletilebilir. Örnekle açıklamak gerekirse; İkinci Dünya Savaşı sırasında işgal edilen ülkelerin sürgündeki hükümetleri, bazı devletler tarafından tanınmıştır (Brown, 1941, s. 666-668; Spruyt, 1994, s. 15). Keza Vatikan (Vatikan) ve Malta Egemen Askeri Düzeni, sınırlı topraklarına rağmen bazı devletler tarafından egemen varlıklar olarak tanınmaktadır (Krasner, 1999, s. 231-232).

Devlette egemenlik tek olmakla birlikte bu kavramın iç ve dış görünüşleri söz konusudur. İç egemenlik, devlet kudretini; devletin siyasi iktidarının,

diğer iktidar sahibi gerçek ve tüzel kişilerin üzerinde olmasını, emretme ve yön verme yetkisine sahip olmasını ifade ederken dış egemenlik ise kısaca “bağımsızlık”, yani devletin kendi hür iradesiyle kabul ettiği sınırlamalar dışında uluslararası alanda başka hiçbir sınırlamaya tabi tutulamaması olarak kendini gösterir (Başgil, 1960, s. 178-179; Zabunoğlu, 1973, s. 42-43; Özçelik, 1982, s. 74; Gürbüz, 1986, s. 28). Bunların sonucunda devlet egemenliği kavramı, otoritenin büyük ölçüde coğrafi olarak tanımlandığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Coğrafi uzay üzerindeki egemenlik fikri uzaya uygulanabilir mi? Astronotların Dünya’nın siyasi sınırlarının uzaydan görünmez olduğu yönündeki meşhur yorumlarına rağmen, bu gerçekler geçersiz değildir. Tersinden bakıldığında, sınırlar uzaya uygulanabilir mi? Dünya yörüngeleri veya gezegenler arasındaki büyük mesafeler sınır geçirmeyi zor ve anlamsız hale getiriyor gibi görünse de Ay’ın yüzeyi prensipte bölümlere ayrılabilir ve sınırları belirtmek için işaretlenebilir. Asteroitler de benzer şekilde bölünebilir veya devletlere tahsis edilebilir. Ancak bunun gerçekleşmesi için, mevcut Uzay Hukuku’nda kapsamlı bir yeniden kavramsallaştırmaya ihtiyacı vardır. Bu noktada Uzay Hukuku’nda etkin olan ilkeler incelenecektir (Leib, 2015, s. 4-5).

3.1. Uzayın Hukuki Statüsü

Uluslararası uzay rejimi nispeten az sayıdaki belgeye dayanmaktadır. İlk kavramlar Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu kararlarında ana hatlarıyla belirtilmiş ve daha sonra dört uluslararası antlaşmada kanunlaştırılmıştır. Bu antlaşmalar: 1967 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma (Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies), 1968 tarihli Astronotların Kurtarılması, Astronotların Geri Dönüşü ve Uzaya Fırlatılan Cisimlerin Geri Dönüşüne Dair Antlaşma (Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space) veya yaygın bilinen adıyla Kurtarma Antlaşması, 1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Neden Olduğu Zararların Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Sözleşme (Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects)-Sorumluluk Sözleşmesi ve 1975 tarihli Uzaya Fırlatılan Nesnelere Tesciline İlişkin Sözleşme (Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space) Tescil Sözleşmesi’dir.⁵ Beşinci bir antlaşma olan

5 27 Ocak 1967 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma (Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies).

22 Nisan 1968 tarihli Astronotların Kurtarılması, Astronotların Geri Dönüşü ve Uzaya Fırlatılan Cisimlerin Geri Dönüşüne Dair Antlaşma (Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space).

29 Mart 1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Neden Olduğu Zararların Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Sözleşme (Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects)-Sorumluluk Sözleşmesi.

14 Ocak 1975 tarihli Uzaya Fırlatılan Nesnelere Tesciline İlişkin Sözleşme (Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space) Tescil Sözleşmesi.

1979 tarihli Devletlerin Ay ve Diğer Gök Cisimleri Üzerindeki Faaliyetlerini Düzenleyen Anlaşma (Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies)-Ay Antlaşması, teknik olarak yürürlükte olacak kadar devlet tarafından imzalanmıştır ancak uzay araştırmalarına katılan hiçbir devlet tarafından onaylamadığından kadük kalmıştır.⁶ Tüm bu belgeler uzayı gök cisimlerini de kapsayacak şekilde tanımlamaktadır. Uzayın sınırı şu an için belirsizdir, ancak nesnel yörüngedeyken açıkça uzaydadırlar. Dünya yüzeyinden de 100 km mesafeye kadar atmosferin devam ettiği, bu yükseltiden sonrasının ise uzay olduğu kabul etmektedir (Leib, 2015, s. 5).

3.2. Uzaya Erişim, Keşif ve Kullanım Hakkı

İlk uyduların fırlatılmasından önce uzayın yasal statüsü net olmasa da açık denizlerin serbestliği gibi siyasi emsaller, en azından yörünge alanının herhangi bir devletin kullanımını için serbest olacağını öne sürmüştür. Uzay araştırmalarının başlaması ile bu alandaki faaliyetlerin düzenlenmesi için Uzay Hukuku ile ilgili düzenlemeler çok hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği, 1955'te Uluslararası Jeofizik Yılı (1957-1958) sırasında uydu fırlatma planlarını ayrı ayrı duyurduğunda hiçbir devlet bu durumu protesto etmemiştir. Keza uyduların egemen topraklar üzerinde uçuşuna da hiçbir devletten itiraz gelmemiştir. Böylece uzay özgürlüğü tesis edilmiştir (Gangale, 2009, s. 13). Bu ilke, 1961'de BM Genel Kurulu'nun 1721(XVI) sayılı Kararı ile resmileştirilmiş ve "*Uzay ve gök cisimleri, uluslararası hukuka uygun olarak tüm devletler tarafından keşfedilebilir ve kullanılabilir ve ulusal mülkiyete tabi değildir*" denilerek hükme bağlanmıştır. Aynı ifade, devletlerin bu haklardan "*ekonomik veya bilimsel gelişmişlik derecelerinden bağımsız olarak . . . herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın, eşitlik temelinde*" yararlanacağını açıkça belirten Dış Uzay Antlaşması'nın I. Maddesi'nde de yer almaktadır (Leib, 2015, s. 5).

Tüm devletlerin uzaya araç gönderme, yörüngeye girme veya gök cisimlerine uzay aracı gönderme ve uzay aracını Dünya'ya geri döndürme hakkı vardır. Yörüngeler devlet toprakları üzerinden geçse bile, bu egemen hava sahasının ihlali anlamına gelmemektedir. Zira atmosfer ve ülke hava sahası uydu uçuş yüksekliğinin altında kalmaktadır. Ek olarak uçuş hakkı, uzay aracının uzaya fırlatılması, yörüngede olması veya yeniden giriş sırasındaki durumunu da kapsamaktadır. Bu haklar, uzayı, karayla çevrili olanlar da dahil olmak üzere her devletin kullanabileceği açık denizlerin yasal eşdeğeri haline getirmektedir. Bu haklar üzerindeki temel sınırlama, uzaydaki tüm faaliyetlerin "barışçıl amaçlı olması gerektiği" şeklindeki belirsiz ilkedir (Leib, 2015, s. 6).

6 18 Aralık 1979 tarihli Devletlerin Ay ve Diğer Gök Cisimleri Üzerindeki Faaliyetlerini Düzenleyen Anlaşma (Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies)-Ay Antlaşması.

3.3. Sahiplenme Yasağı

Açık erişim ilkesinin mantıksal bir uzantısı olarak, hiçbir devletin uzayın herhangi bir bölümü üzerinde egemen ve münhasır hak iddia etmesine izin verilemez. DUA'nın II. Maddesi bu ilkeyi formüle etmektedir: “Ay ve diğer gök cisimleri de dahil olmak üzere uzay, egemenlik iddiasıyla, kullanım veya işgal yoluyla veya başka herhangi bir yolla ulusal mülkiyete tabi değildir”. Devletler gök cisimlerine uzay aracı indirebilir, örnek toplayabilir ve geride ekipman bırakabilirler; ancak bunların hiçbiri söz konusu gök cisminin herhangi bir bölümü üzerindeki hak sahibi olmasını sağlamaz. Bu nedenle, Apollo astro-notlarının Ay'a inişi, Amerika'nın Ay üzerinde belirli bir hak tesis etmemiştir. Ancak aracın olduğu bölgede kaynak arama ve bu kaynakları kullanma hakkını, araç orada kaldığı için verecektir. Sovyetler Birliği tarafından 1966'da gerçekleştirilen ilk robotik Ay inişi de aynı şeyi yapmıştır. Uzay araçlarındaki bayraklar ve dikilen bayraklar sahiplik göstergesi değildir daha ziyade prestij amaçlı olmuştur (Pop, 2000, s. 280).

Ay Antlaşması, mülkiyet tesis yasağı ilkesini yeniden teyit etmiş ve özel kuruluşların, uluslararası örgütlerin ve bireylerin münhasır hak iddia etme hakkını reddederek yasağın kapsamın genişletmiştir.⁷ Belki de bu yüzden başta ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere bir dizi devlet tarafından kabul edilmemiştir ve bağlayıcı bir uluslararası hukuk metni olarak işlevsellik kazanmamıştır. Ancak bu gerek olmadığı, DUA'nın tek başına ulusal mülkiyet yasağının, bireyler veya şirketler tarafından gök cisimleri üzerindeki mülkiyet iddialarını eşit derecede geçersiz kıldığını savunulmaktadır (Pop, 2000, s. 275-282). Bu tür iddialar uygulanamaz olacaktır, çünkü bu hakları ulusal hukuk, mahkeme kararı veya kamu politikasıyla tanımak, söz konusu bölge üzerinde ulusal egemenlik tesisi anlamına gelecek, DUA tarafından yasaklanan “diğer araçlarla” yoluyla dolaylı yoldan ulusal mülkiyet tesisine imkân verecektir. Dolayısıyla, uluslararası hukukun bu yorumuna göre, hükümet dışı kuruluşlar ve gerçek kişiler de gök cisimleri üzerinde münhasır haklar iddia edemezler (Leib, 2015, s. 6).

Ancak bu görüşün muhalifleri, egemenlik tesis edilmeden mevcut uluslararası hukuk kapsamında mülkiyet haklarının tesis edilebileceğini savunmaktadır. Bu isimlerden birisi olan Wayne White, Ay Antlaşması'nın 8. Maddesi'nin Ay'ın kullanımına izin verdiğini; uzay tesislerinin varlığının, barışçıl amaçlarla kullanıldığı sürece yakınlardaki kaynakların kullanımını noktasında “yarı bölgesel haklar” verdiğini iddia etmektedir (White, 1998). Bu yaklaşıma göre, Ay kaynakları üzerindeki özel mülkiyet haklarını, mülkiyet hakkının ele geçirilmemesi ilkesini ihlal etmeden meşrulaştırabilir. Ancak, söz konusu kaynakların bir uzay tesisine ne kadar yakın olması gerektiği kısmı belirsizdir. Bu yaklaşım, bir uzay aracı bir bölgeden ayrıldığında veya henüz bir uzay aracı tarafından indirilmemiş ancak uzaktan algılanmış veya haritalanmış

⁷ Ay Antlaşması, 11(3). Madde.

bölgelerdeki kaynaklar üzerinde mülkiyet haklarının tesis edilmesine izin vermez (Leib, 2015, s. 6-7).

4. Uzayın Barışçıl Amaçlı Kullanımı

BM Genel Kurulu Kararı 1721, yukarıda belirtilen antlaşmaların her birinde tekrarlanacak olan “uzayın barışçıl kullanımı” formülünü oluşturmuştur. BM Şartı ve diğer bağlayıcı antlaşmalar da dahil olmak üzere uluslararası hukuk uzayda geçerlidir ve böylece barışçıl iş birliğinin genel ilkelerini ve kuvvet kullanımının veya kuvvet tehdidinin yasaklanmasını uzay faaliyetlerine uygulamaktadır (Brearley, 2006, s. 58). Bu ilke, uzay çağının söyleminin önemli bir parçası olmuştur ve zaman zaman uzay projelerindeki iş birliği girişimlerinde ifade bulmuştur (Leib, 2015, s. 7). Uydularının kullanıma girmesinden önce, uzay uçuşu savunucuları, önleyici bir saldırıya karşı bir önlem olarak nükleer silahların yörüngeye veya Ay’a yerleştirilebileceğini öne sürmüştür (McCurdy, 2011, s. 72-75). Bu fikirler, nükleer silahların kara ve deniz konuşlandırılmasına kıyasla, bu tür tesislerin inşası ve işletilmesi için gerekli ekipman ve mürettebatın taşınmasının muazzam maliyeti nedeniyle hiçbir zaman hayata geçirilmemiştir (McCurdy, 2011, s. 76). Ek olarak yörüngesel silah platformları da yörüngelerinin belirlenmesi ve izlenmesi kolay olacağından ve önleyici saldırılara karşı son derece savunmasız kalacağından pratikte uygulanabilir olmamıştır. Bu nedenle, süper güçlerin uzayda kitle imha silahları konuşlandırma hakkından vazgeçmesi büyük bir taviz değildir. Uzayda nükleer deneme yasağı ilk olarak 1963 tarihli Sınırlı Deneme Yasağı Anlaşmasında yer almış olsa da “barışçıl amaçlar” ifadesinin en resmi kullanımı DUA’nın 4. maddesi’nde olmuştur.⁸

Silah ve tahkimat yasağının ötesinde, DUA veya diğer anlaşmalarda barışçıl amaçlar tabirinin kesin bir tanımı yoktur. Uygulamada, barışçıl amaçlar, gözetleme, navigasyon ve iletişim uyduları ve askeri personelin astronot olarak istihdamı da dahil olmak üzere uzayın askeri amaçlı kullanımları için önemli bir alan sağlamıştır. Uzayda uydusavar silahlarının test edilmesinin tartışmalı olduğu kanıtlanmış olsa da doğası gereği açıkça askeri olan diğer faaliyetler barışçıl olmadığı gerekçesiyle reddedilmemiştir. Bu noktada Michael Sheehan, Avrupa’nın barışçıl amaçlar yorumlarının, saldırgan olmadıkları sürece güvenlikle ilgili faaliyetleri barışçıl olarak kabul edecek şekilde evrildiğini ifade etmektedir (Sheehan, 2009, s. 181). Bu nedenle barışçıl amaçlar tabiri, gerçek silahların konuşlandırılması veya kullanımı hariç, uzayın askeri amaçlı kullanımının da meşrulaşmasını sağlamıştır (Leib, 2015, s. 7-8).

4.1. Devletlerin Hakları ve Sorumlulukları

Devletlerin uzayda sorumlulukları varsa, daha önce belirtilenlerin ötesinde bir dizi hakları da vardır. Dış Uzay Antlaşması’nın 8. maddesi, devletle-

8 5 Ağustos 1963 tarihli Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması (Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water).

rin uzaya gönderdikleri araçların mülkiyetinin korunduğunu garanti etmektedir. Bu yüzden uzay araçlarına diğer devletler tarafından müdahale edilemez veya el konulamaz. Bunun aksi dünyadaki korsanlıkla aynı duruma yol açacaktır. Devlete ait uzay araçları, bir bakıma savaş gemilerinin yasal karşılığıdır; özel mülkiyete ait araçlar ise yolcu uçakları veya deniz araçlarının karşılığıdır. Aracı bayrak statüsü, aracın ulusal kaydıyla tescillenmektedir. Uzay araçları, ekipmanları ve bileşenleri, onları ilk olarak uzaya fırlatan devletin mülkiyetinde kalır. Bu nedenle, rneğin Apollo astronotları tarafından Ay yüzeyinde bırakılan ekipmanlar, hala ABD devletinin mülkiyetindedir ve terk veya kurtarma kavramlarına tabi değildir. Devletler ayrıca uzaydaki vatandaşları üzerinde mutlak yargı yetkisine sahiptir (Pop, 2009, s. 34). Devletler, ortak uzay görevlerinde bile kendi vatandaşları üzerinde yargı yetkisini elinde tutar. Örneğin, Uluslararası Uzay İstasyonu'nu (ISS) yöneten devletler arası antlaşmaya taraf her katılımcı devlet, ISS görevlerine katılan kendi vatandaşları üzerinde cezai yargı yetkisi de dahil olmak üzere tüm yargı yetkisini devam ettirmektedir. Keza DUA'nın 8. maddesi uyarınca, devletler kendi tescilleri altında fırlatılan herhangi bir uzay aracının personeli üzerinde yargı yetkisini elinde tutar; bu, özel uzay araçları ile uzaya gönderilen kişilerin de bayrak devleti yargı yetkisine tabi olduğu anlamına gelmektedir (Leib, 2015, s. 8).

Uluslararası hukukta, devletlerin diğer devletlere zarar vermekten kaçınması temel ilkelerden biridir. 1938 Trail-Smelter uluslararası tahkim davası ve 1949 Uluslararası Adalet Divanı Korfu Kanalı Davası, devletlerin diğer devletlerin verdiği zararlar için tazminat talep etme hakkını teyit etmiştir (Christol, 1980, s. 352-353). Bunun mantıksal bir uzantısı olarak, devletler uzaydaki kendi faaliyetlerinden sorumludur ve bu süreçte diğer devletlere verilen zararlardan da sorumludur. Bu ilke genel olarak Dış Uzay Antlaşması'nın 6. ve 7. maddelerinde ve daha ayrıntılı olarak 1972 tarihli Sorumluluk Sözleşmesi'nde açıklanmıştır. Bu noktada zarardan kastedilen, uzay araçları veya bunların bileşen parçalarının neden olduğu can kaybı, bedensel yaralanma veya diğer sağlık bozuklukları veya devletlerin, gerçek veya tüzel kişilerin veya uluslararası örgütlerin mallarının kaybı veya hasarı olmaktadır (Christol, 1980, s. 352-353). Bu yüzden 1974 tarihli Kayıt Sözleşmesi, uzay aracı fırlatmalarının ve yörüngelerinin, yanlışlıkla müdahale olasılığını en aza indirmek ve uzay aracının kimliğini açıklığa kavuşturmak amacıyla kamuoyuna duyurulmasını ve kaydedilmesini ngrmştir (Moltz, 2012, s. 215-216).

DUA'nın 6. maddesi, devletleri yalnızca kendi uzay faaliyetlerinden değil, aynı zamanda kendi topraklarında faaliyet gösteren diğer devletlerin veya devlet dışı kuruluşların faaliyetlerinden de sorumlu tutar. Sorumluluk Sözleşmesi ayrıca, devlet sorumluluğunun kendi topraklarında gerçekleştirilen tüm fırlatmaları kapsadığını ve buna diğer devletler, sivil toplum kuruluşları

(STK) ve şirketler tarafından gerçekleştirilenler de dahil olduğunu belirtir⁹. Bir devlet, kendi topraklarından özel bir uzay uçuşuna aktif olarak katılamaz ancak devlet dışı kuruluşların faaliyetlerini denetlemekle yükümlüdür (Leib, 2015, s. 9).

4. 2. Uzayda Uluslararası İş Birliği

Devletler uzayda kendi çıkarlarını takip etmekte özgür olsalar da teoride insanlığın ortak çıkarlarına saygı duyulmalı ve bu çıkarlar geliştirilmelidir. Ay ve diğer gök cisimleri küresel ortak malların bir parçasıdır veya DUA'nın I. maddesinde ifade edildiği üzere İnsanlığın Ortak Mirası'dır. Ancak bu ifade ile tam olarak ne kastedildiği belirsizdir. Bu tabiri açıklığa kavuşturmak adına Virgiliu Pop, *res publica internationalis* (uluslararası kamu arazisi), Lawrence Cooper *res communis* (ortak mülkiyet) ve Andrew Brearley *res extra commercium* (sahip olunamayan şey) terimlerini kullanmaktadır (Cooper, 2003, s. 113; Brearley, 2006, s. 47). Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, uzay yasal olarak herkesindir ve hiç kimsenin değildir. Bu ilke, daha önce tartışılan uzayın ulusal düzeyde sahiplenilmesinin yasaklanması ve uzaya erişim özgürlüğü ile yakından ilişkilidir. DUA, devletleri uzay araştırmalarında mümkün olduğunca iş birliği yapmaya ve diğer devletlerin uzay faaliyetlerine müdahale etmekten kaçınmaya çağırmakta ve teşvik etmeye çalışmaktadır¹⁰. Devletler ayrıca uzay tesislerinin karşılıklı kullanımına ve karşılıklı denetimine izin vermeye teşvik edilmektedir¹¹.

DUA'nın 5. maddesinde, devletlerin uzaydaki tehlikeli durumları, uzay araçları, personel veya Dünya'nın kendisi için tehditler de dahil olmak üzere tüm diğer devletlere bildirmelerini şart koşmaktadır. Bu ilkeyle ilgili olarak son yıllarda görünürlüğü artan bir sorun, asteroit ve kuyruklu yıldız çarpması olasılığıdır. Shoemaker-Levy 9 kuyruklu yıldızının 1994'te Jüpiter'e çarpması, küçük güneş sistemi nesnelerinin gezegenlere çarptığını kanıtlamıştır. 1908'de Tunguska'ya ve 2013'te Çelyabinsk'e düşen göktaşları, Dünya'nın da bu tür çarpmalara karşı bağışık olmadığını göstermektedir. Büyük boyutlu bir göktaşının Dünya'ya çarpmasını önlemek, dünya genelindeki kamu yararı açısından önemlidir (Deudney, 2003, s. 165). Daha önemli olanı ise, etkili bir kolektif eylemde bulunmak için uluslararası sistemdeki gizli anarşinin üstesinden gelmenin gerekliliğidir. Bu tür eylemler, görece az sayıdaki uzay yolculuğu yapan veya zengin devletle sınırlı olsa bile, zaman kısıtlamaları ve başarısızlık riskleri çok yüksek olacaktır. Tehdit edici bir nesneyi saptırmak veya yok etmek için mevcut bir teknoloji veya altyapı olmadığından, böyle bir nesneye erken müdahale hayati önem taşıyacaktır (Leib, 2015, s. 10).

9 Sorumluluk Sözleşmesi, 1(c). Madde ve 5 (3) Madde.

10 Dış Uzay Antlaşması, 9. Madde.

11 Dış Uzay Antlaşması, 12. Madde.

5. Uzay Hukuku'nda Tartışma Konuları

Uluslararası hukukun geleneksel rolü, egemenlik haklarını ulusüstü bir otoriteye devretmek değil, devlet davranışlarını açıklığa kavuşturmak ve düzenlemektir. Aslında, uzay için uluslararası hukuk rejimi başarılı olmuş ve yaygın kabul görmüştür; bunun başlıca nedeni büyük güçlerin çıkarları ile uyumlu olmasıdır. Dış uzay rejimi, temel ilkelerin sınırlı sayısı, ortaya çıkma ve kanunlaştırılma hızı ve ilgili antlaşmaların azlığı göz önüne alındığında nispeten basittir. Ancak, uzayın bazı bölümleri üzerinde mülkiyet kurma yönündeki başarısız girişimlerin de gösterdiği gibi, belirsizlik alanları da mevcuttur (Leib, 2015, s. 10).

5.1. Uzayda Mülkiyet

Gök cisimleri üzerindeki gayrimenkullerin ticari satışı, uzaydaki mülkiyet haklarının ciddi bir sorun olduğunu göstermeye yardımcı olan konudur. İlk başlarda bir fantezi olarak değerlendirilen bu durum ABD'nin 2015, Lüksemburg'un 2017 yılında yaptığı yasal düzenlemeler sonrasında üzerinde daha ciddi çalışılan bir konu haline gelmiştir zira bahsi geçen yasal düzenlemeler ilgili ülke vatandaşlarına uzayda ve gök cisimlerinde mülkiyet tesis etme ve tesis edilen mülkiyetin yasal tescili hakkını vermiştir. Bu da konuyu daha çetrefilli bir hale getirmiştir. Eğer uzay hiçbir ulus-devlete ait değilse, Dünya dışı gayrimenkuller özel mülkiyete dönüşebilir mi, sorusu uzay yarışı başladığından beri zihinleri meşgul eden bir konu olmuştur. Bu noktadan hareketle dönemde, birçok kişi, gök cisimleri üzerindeki gayrimenkullerin ticari satışını yapmıştır. Ancak temelde bu satışlar, söz konusu gayrimenkulün fiziksel olarak varlığının veya mülkiyetinin tamamen yokluğu da dahil olmak üzere, birkaç nedenden dolayı hukuki olarak kusurludur (Leib, 2015, s. 11).

Romen araştırmacı Virgiliu Pop, egemenlik ve mülkiyet hakları arasındaki bağlantı nedeniyle ve bu iddiaların uluslararası veya ulusal yasalara dayanmadığı gerekçesiyle geçersiz olduğunu ifade etmektedir (Pop, 2000, s. 205-213). Gayrimenkulün yasal olarak tescil edilmesi ve devlet düzenlemesine ve vergilendirmeye tabi olması, belirli bir devletin o gayrimenkul üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu anlamına gelir. Uzayda hiçbir devlete bu izin verilmediğinden, hiçbir özel ve tüzel aktör hiçbir gök cismi üzerinde arazi sahibi olamayacaktır. Bu iddiasını destelemek için Pop ne Dennis Hope'un ne de mekânsal gayrimenkul tapularıyla uğraşan diğer kişilerin söz konusu mülkleri hiç yerinde görmediklerini, bu mülkler için vergi ödemediklerini veya herhangi başka bir faaliyette bulunmadığına dikkatleri çekerek, mülkiyet hakkının şartlarının hiç oluşmadığını savunmaktadır ve İddia etmenin sahip olmak anlamına gelmediğini eklemektedir (Pop, 2001, s. 198, 200; Pop, 2009, 12-13). Ayrıca özel mülkiyet hakları eş zamanlı egemenlik iddiaları olmadan güvence altına alınabilse bile, fiili mülkiyet hakkı için yine de fiziksel bir varlık gerekecektir (Leib, 2015, s. 11-12). Buradaki kırılma noktası, Dennis

Hope tarzındaki iddiaların madencilik veya diğer ekonomik faaliyetler için kullanılan topraklara zaten sahip olduklarını düşünen kişiler tarafından gelecekte ciddiye alınıp alınmayacağıdır. Bu mülkiyet iddiaları bir noktada tekrar ortaya çıkacaktır ve iddiaların resmi olarak reddedilmesinden sonra terk edilmezlerse, Ay veya diğer gök cisimlerindeki gerçek ticari faaliyetleri ihtilaflı hale getirecektir (von der Dunk, 2004, s. 150). Pop, Eros 433 asteroidinin mülkiyetini iddia eden ve NASA'nın NEAR sondası 2001 yılında asteroide indirdiğinde bir ücret talep eden Gregory Nemitz adlı bir ABD vatandaşının açtığı davayı örnek vermektedir (Pop, 2009, s. 41-43). Bu olayda Nemitz'in iddi ve talepleri NASA ve ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından reddedilmiş ve federal mahkeme Nemitz'in taleplerini haklı bulmamıştır. Bu iddia nihayetinde yasal dayanağı olmadığı gerekçesiyle reddedilse de Pop bunu gelecek davaların işareti olarak görmektedir. Gayrimenkul tapu sahiplerinin açacağı yüzlerce davanın, gök cisimleri üzerindeki kaynakların gelecekteki gelişimini etkileyip etkilemeyeceği konusu henüz belirsizdir (Leib, 2015, s. 12).

5.2. Ay Antlaşması

Uzay siyasetindeki önemli tartışmalardan birisi de Ay Antlaşması'nın başarısızlığı olmuştur. Bu anlaşma, Ay ve diğer gök cisimlerinin ekonomik gelişimini düzenlemek üzere uluslararası bir rejimin kurulması sürecini başlatmayı amaçlamıştır. Geçmişteki başarılı uzay faaliyetleri, Apollo görevleri ve insanlı uzay istasyonlarının yörüngeye oturtulması gibi, Ay kaynaklarının ekonomik gelişiminin yakın olduğunu düşündürmüştür. Bu kapsamda 16 devlet Ay Antlaşması'nı onaylamıştır ancak büyük veya gelişmekte olan uzay yolculuğu yapan devletlerin hiçbiri bunlar arasında değildir. Fransa ve Hindistan antlaşmayı imzalarsa da onaylamamışlardır. Teknik olarak imzacıları arasında yürürlükte olsa da uzay keşfi yapabilecek devletlerin onayı olmadan, Ay Antlaşması'nın mevcut haliyle meşru bir rejim ortaya çıkarabileceği şüphelidir (Leib, 2015, s. 12).

Antlaşma'nın en tartışmalı hükmü, 11. maddenin 1. fıkrasında ifade edilen Ay ve diğer gök cisimlerinin "İnsanlığın Ortak Mirası" (İOM) olarak tescil edilmesi durumudur. Bu, görünüşte önceden var olan "İnsanlığın Mülkiyeti" ilkesinin bir teyididir. İOM terimi ayrıca, derin deniz tabanının madenciliğinden elde edilen faydaların geliştirilmesi ve dağıtımını yönetmek için oluşturulan uluslararası otoriteyle ilgili olarak BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (UNCLOS) 136. maddesinde de yer almıştır (Nash, 1980, s. 425-426). Söz konusu kuruluş olan Uluslararası Deniz Tabanı Otoritesi, 1994 yılında kurulmuştur. İnsanlığın mülkiyeti ifadesi bile, belirsizliği ve yeni uluslararası ekonomik düzenle bağlantısı nedeniyle başlı başına bir tartışma konusu haline gelmiştir (Pop, 2009, s. 124-130; Gangale, 2009, s. 70-71). Ay Antlaşması'nın ikinci tartışmalı hükmü, DUA'nın sahiplenme ilkesinin devletler dışındaki kuruluşları da içine alacak şekilde genişletildiği 11. maddenin 3. fıkrasıdır (Leib, 2015, s. 12-13). Yine Ay Antlaşması'nın 6. Maddesi,

devletlerin Ay'dan mineral ve diğer maddelerden örnekler toplamasına ve çıkarılmasına izin vermektedir. Ancak buradaki nüans noktası toplanan örneklerin toplanmalarına neden olan devletlerin tasarrufunda kalması ve bilimsel amaçlarla kullanılmasıdır. Yine de toplanan örneklerin uzayda sahiplenme kuralı sebebiyle toplayan devletin mülkiyetinde olmayacağı ve talep eden diğer devletler tarafından da bilimsel amaçlı araştırmalarda kullanılabilceği vakidir. Ancak fiiliyatta uygulama bu yönde olamamış Amerikan Apollo görevleri sırasında astronotlar ve Sovyet Ay sondaları tarafından toplanan örnekler bu devletler tarafından tam olarak paylaşılmamış ve onların malı haline gelmiştir. Ancak, 11. maddenin 3. fıkrası, “yerinde”, yani hâlâ Ay'da bulunan herhangi bir doğal kaynak üzerinde devletler, şirketler veya kişilere münhasır haklar tanımamaktadır.¹²

Ay Antlaşması'nın üçüncü tartışmalı hükmü, Ay'ın ekonomik kalkınmasının faydalarının tabi olduğu şartların tarif edildiği 11. maddenin 7. fıkrasının (d) bendidir (Leib, 2015, s. 13). Maddeye göre Ay kaynaklarından elde edilecek ekonomik faydaların tüm taraf devletler tarafından adil bir şekilde paylaşılması gereklidir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkelerin çıkar ve ihtiyaçlarının yanı sıra, Ay'ın keşfine doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan ülkelerin çabalarının da özel olarak dikkate alınması da önemlidir. Bu adil paylaşım, devletler tarafından böyle bir ekonomik faaliyet mümkün hale gelir gelmez müzakere edilecek ve uluslararası bir rejim bağlamında gerçekleştirilecektir.¹³ Kurulacak uluslararası paylaşım rejimi, Ay'ın (ve diğer) kaynaklarının işletilmesini yönetecek ve “(a) Ay'ın doğal kaynaklarının düzenli ve güvenli bir şekilde geliştirilmesi; (b) bu kaynakların rasyonel yönetimi; (c) bu kaynakların kullanımındaki fırsatların artırılması için bir mekanizma” olacaktır.¹⁴ Antlaşma, böyle bir rejim için müzakereler gerektiğini ifade etse, rejimin yapısı, yönetimi ve yetkileri hakkında hiçbir ayrıntı içermemektedir. Bir diğer problemlilik nokta ise bu rejime katılımın zorunlu olmamasıdır (Nash, 1980, s. 425). Ek olarak, Ay Antlaşması'nda kullanılan diplomatik dil, moratoryum fikrini desteklememektedir ve ABD Dışişleri Bakanlığı, Antlaşma ile ilgili ABD Kongresinde yapılan toplantılarda bu görüşü savunmuştur (Nash, 1980, s. 422-423). Tüm bu sayılanlara bakıldığında, Ay'daki devlet faaliyetlerini sınırlayan tek hükmün, “Ay'ın doğal çevresinin mevcut dengesinin bozulmasına neden olacak” faaliyetleri yasaklayan 7. maddedir. Metinde geçem “Bozulma” ifadesi, devletler tarafından tüm kaynak çıkarımlarını engelleyecek kadar geniş bir şekilde yorumlanırsa, zorunlu olarak uluslararası rejim altında yürütülen benzer faaliyetleri de engelleyecektir ki Ay Antlaşması'nın bunu açıkça öngördüğü de iddialar arasındadır (Leib, 2015, s. 14). Sonuç olarak, Ay Antlaşması nasıl yorumlanırsa yorumlansın, uluslararası hukuk açısından hiçbir bağlayıcılığı yoktur. Bu yüzden mülkiyet hakları konusunu

12 Ay Antlaşması, 11(3). Madde.

13 Ay Antlaşması, 11(5). Madde.

14 Ay Antlaşması, 11(7). Madde.

açıklığa kavuşturmak, Ay'daki ekonomik faaliyetleri kolaylaştırmak ve ortaya çıkacak herhangi bir rejimin geniş tabanlı uluslararası meşruiyete sahip olmasını sağlamak için benzer bir anlaşma hazırlanmasına ihtiyaç olacaktır.

6. Uzayda Egemenlik Konusunun Geleceği

Ay veya asteroit madenciliği gibi uzay kaynaklarının ticari olarak işlenmesi fikri, uzay için net bir mülkiyet hakları rejimi oluşturmanın önemini artırmaktadır. Hiçbir aktör, değerli mineral kaynaklarını keşfettikten sonra bu kaynağı herkesle paylaşmak istemeyecektir. Yasal belirsizlik, uzay kaynaklarını keşif ve geliştirme yatırımlarını caydıracaktır ve yasal olarak uygulanabilir haklar olmadan, taşınmaz mallar da dahil olmak üzere mülkiyetle ilgili münhasır hakları güvence altına almanın tek yolu olarak güç kullanma seçeneği kalacaktır (Gangale, 2009, s. 5, 10, 51). Bu da korkulan olgunun, yani uzayın yeni bir askeri rekabet ve savaş alanı olmasını beraberinde getirecektir. Bu yüzden bu duruma dikkate çekmek isteyen Frans G. von der Dunk'un da belirttiği üzere, bu konularla ilgilenen net bir uluslararası rejimin olmaması, olumlu ve onurlu amaçlara sahip özel faaliyetleri de engellemektedir (von der Dunk, Back-Impallomeni, Hobe ve Ramirez de Arellano, 2004, s. 156). Zira ekonomik açıdan önemli faaliyetlerin gerçekleşmesi isteniyorsa, dünya dışı kaynaklar veya gayrimenkul üzerinde net bir mülkiyet hakkı siyasi, hukuki ve ekonomik açıdan önemlidir. Belirsizliğin ortadan kalkması adına bir zaruret. Bahsi geçen bu mülkiyet hakları nasıl kavramsallaştırılırsa kavramsallaştırılsın, bireyler ve topraklar üzerinde devlet otoritesini şart koşan devlet egemenliği ilkeleriyle tutarlı ve uyumlu olmak durumundadır. Mülkiyet haklarının hukuk düzeni tarafından uygulanabilir olması gerekecek ve bu da bir tür ulusal münhasırlık gerektirecektir (Leib, 2015, s. 14).

Mevcut uluslararası hukuka göre devletler, uzaydaki sivil toplum kuruluşlarının denetiminden sorumludur ve muhtemelen bu rolü belirsiz bir gelecekte de üstleneceklerdir. Devletlerin, mantıksal olarak uzaydaki özel faaliyetlere de uzanacak birçok düzenleyici işlevi vardır; bunlar arasında vergilendirme, kamulaştırma, iş kanunları ve uygulanması, ulaşım güvenliği ve çevresel düzenlemeler bulunmaktadır. Özel mülkiyet hakları Ay'ı da kapsayacak şekilde genişletilirse, devletlerin ulusal yasaları ve yönetmelikleri zorunlu olarak bu duruma uyacaktır. Devletler ayrıca, tıpkı Dünya'da olduğu gibi, özel sektörün uzay faaliyetlerinin de kolaylaştırıcısı olarak hareket etmek durumunda olacaktır. Bu, hizmet sözleşmelerini, doğrudan sübvansiyonları, altyapıyı ve temel araştırmaları, aynı zamanda hükümet tarafından finanse edilen araştırma ve geliştirme, ticari yan kuruluşları ve personelin kamu sektöründen özel sektör uzay programlarına geçişi şeklinde gizli sübvansiyonları da içerecektir (Jakhu ve Buzdugan, 2008, s. 211-213; Gangale, 2009, s. 130). Ancak, bu noktada akla gelen soru uzayda da yayılma ve toprak kazanma girişimlerinin en kötü yönlerinden kaçınarak uzayda herhangi bir mülkiyet

biçimi kurulabilir mi, olmaktadır. Ayrıca gök cisimleri üzerinde egemenlik veya münhasır haklar tesis edilirse, bu hakları devretme yetkisi kime ait olacak ve bu hakların verilmesinin temeli ne olacaktır? Uluslararası politikanın değişen kalıpları uzay rejimini nasıl etkileyebilir? Uzayın farklı bölgelerinin farklı yasal rejimler gerektirip gerektirmediğini sormak da gerekecektir. Her ne kadar bu konular şu anda belirsiz olsa da orta vadede devletlerin karşısına çözümlenmesi gereken sorunlar olarak geleceklerini beklemek yanlış olmayacaktır. Zira Ay için uygun olan düzenleme, asteroit kuşağı için daha az cazip olabilir (Weeden ve Chow, 2012, s. 168). Sonuç olarak mevcutta üzerinde düşünülen ve tartışılan her şey şu an için bir spekülasyon durumundadır (Leib, 2015, s. 15). Gelişen ve değişen şartlar ve olaylar bu konuyu şekillendirecektir.

7. Sonuç

Uzay ekonomik kalkınması için istikrarlı bir rejimin ortaya çıkması için üç şeyden birinin gerçekleşmesi gerekir. İlk olarak, Ay Antlaşması, İnsanlığın Ortak Mirası kavramına ilişkin endişelere rağmen, kabul edilebilir bir yasa haline gelmesi için yeterli sayıda uzay yolculuğu yapan devlet tarafından onaylanabilir. Geçmişte Ay Antlaşması'na karşı gösterilen husumet ve ABD hükümeti ile siyasi kurumlarındaki etkili isimlerin İnsanlığın Ortak Mirası kavramını sürekli olarak reddetmesi göz önüne alındığında, bu sonuç olası gözükmemektedir. İkinci olarak, Ay Antlaşması, İnsanlığın Ortak Mirası kavramının en sorunlu kısımlarını ortadan kaldırmak veya büyük güçlerin kabul edebileceği çok somut terimlerle açıklamak için değiştirilebilir. Birinci seçenekle hemen hemen aynı nedenden dolayı, bu olası görünmemektedir. Üçüncüsü seçenek ise Ay Antlaşması'nın yerine geçen ve bazı hükümlerini içeren yeni bir anlaşma yapılmasıdır. Bu hem birinci hem de ikinci olasılıktan daha olası bir ihtimaldir. En azından mülkiyet haklarının tescili ve belgelendirilmesinin uluslararası yönetimi, genelde uzayın özeldir ise Ay'ın ve diğer gökcisimlerinin ekonomik kalkınmasının istikrarlı ve sürdürülebilir bir süreçte sürdürülmesini bir sistematığe oturtacak ve bu gelişmenin süreklilik arz etmesine yardımcı olacaktır.

Bu gelişmelerden herhangi birinin yokluğunda, uzayın gelişimi, gelişmiş devletler tarafından bir dizi ikili veya çok taraflı anlaşma şeklinde düzene sokulabilir. Bu devletler, uzayda madencilik veya diğer tesislerin etrafındaki alanların ekolojik, ticari ve endüstriyel olarak korunması için gereken önemi göstereceklerini resmi veya gayri resmi olarak kabul edecek, uzay ve gökcisimlerindeki belirli alanlar üzerinde münhasır hak iddia etmeyecek veya egemenlik iddiasını resmi olarak ifade etmeyeceklerdir. Uluslararası sistemdeki ve uzay araştırmaları yürüten nispeten az sayıda potansiyel aktör göz önüne alındığında, gayri resmi bir rejim ortaya çıkabilir ve ancak bu yapılacak düzenlemelerle resmi bir yasal rejimin temeli de oluşturabilir. Ay Antlaşması bunu bir anlamda öngörmüştür. Ortaya çıkabilecek zorluk, belirli doğal kay-

nak sahaları üzerinde çatışan hak iddialarının yine de ortaya çıkma olasılığıdır. Bu sonuç, uzayın en kârlı kısmından her bakımdan mahrum kalabilecek olan az gelişmiş ülkeler için bir sorun teşkil edecektir. Az gelişmiş ülkelerin iddiaları ve çıkarları hafife alınmamalıdır. Aslında insanlığın çoğunluğunu oluşturmaktadırlar ve uzayda uluslararası bir rejimin uzun vadede meşru ve istikrarlı olması için ve Dünya'da siyasi ve askeri krizlerden kaçınmak bu noktada önem arz edecektir.

Bu noktada uzay araştırmalarının istikrarlı ve çatışmadan uzak bir şekilde sürdürülmesi, keza uzay kaynaklarının işletilmesinden elde edilecek mali ve ticari faydalarının yaygınlaştırılması ve koordine edilmesi noktasında bir dereceye kadar uluslararası iş birliğine gerek olacaktır. Uzay kaynakları, prensipte hayal edilemeyecek kadar büyük olabilir, ancak Güneş Sistemi'nin olağanüstü ölçüğünü kabul etsek bile, güneş sistemimizin bile bazı kısımlarına kısa vadede erişilemeyeceği de açıktır. Az gelişmiş ülkelere, Ay veya asteroit kuşağındaki madencilik kazançlarından dışlanmalarının bir gün dış gezegenlerin veya daha uzak bölgelerin zenginlikleriyle telafi edileceğini söylemek, Az Gelişmiş Ülkelerin çıkarlarını karşılayacak bir politika değildir. Bu noktada uzay hukukuna önemli bir görev düşmektedir. Uzay Hukuku, uzay araştırmalarının istikrarı ve sosyal adaletin tesisi noktasında gerekli ve faydaları bir araç olacaktır.

Kaynakça

- 5 Ağustos 1963 tarihli Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması (Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water).
- 27 Ocak 1967 tarihli Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dâhil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma (Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies).
- 22 Nisan 1968 tarihli Astronotların Kurtarılması, Astronotların Geri Dönüşü ve Uzaya Fırlatılan Cisimlerin Geri Dönüşüne Dair Antlaşma (Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space).
- 29 Mart 1972 tarihli Uzay Cisimlerinin Neden Olduğu Zararların Uluslararası Sorumluluğuna İlişkin Sözleşme (Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects)-Sorumluluk Sözleşmesi.
- 14 Ocak 1975 tarihli Uzaya Fırlatılan Nesnelerin Tesciline İlişkin Sözleşme (Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space) Tescil Sözleşmesi.
- 18 Aralık 1979 tarihli Devletlerin Ay ve Diğer Gök Cisimleri Üzerindeki Faaliyetlerini Düzenleyen Anlaşma (Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies)-Ay Antlaşması.
- 13 Ekim 2020 tarihli Artemis Antlaşması (Artemis Accords: Principles for Cooperation in the Civil Exploration and Use of the Moon, Mars, Comets, and Asteroids for Peaceful Purposes).
- Aktan, S. (2021). “Yuri Gagarin günü: Hikayesi, uzay yolculuğu ve bir dönemin sonu”, Euro News. <https://tr.euronews.com/2021/04/12/yuri-gagarin-gunu-hikayesi-uzay-yolculugu-ve-bir-donemin-sonu> (Erişim: 05.01.2026).
- Aksenov, P. ve Voronin, N. (2021). “Yuri Gagarin, 63 yıl önce ilk insanlı uzay uçuşunu hangi şartlar altında gerçekleştirdi?”, BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56716051> (Erişim: 05.01.2026).
- Anderson, D. (2006). “Freedoms of the High Seas in the Modern Law of the Sea”, The law of the sea: Progress and prospects, (Ed. D. Freestone, R. Barnes ve D. Ong), Oxford University Press: Oxford: 327-46.
- Bartóki-Gönczy, B. ve Nagy, B. (2023). The Artemis Accords. International Legal Materials, 62(5), 888-898.
- Başgil, A. F. (1960). Esas teşkilat hukuku C. 1, Baha Matbaası.
- Brearily, A. (2006). Mining the Moon: Owning the night sky? Astropolitics, 4(1), 43-67.
- Brown, P. M. (1941). Sovereignty in exile. American Journal of International Law, 35(4), 666-668.

- Chaikin, A. (2007). *A man on the Moon: The voyages of the Apollo astronauts*. New York: Penguin Books.
- Christol, C. Q. (1980). International liability for damage caused by space objects. *The American Journal of International Law*, 74(2), 346-371.
- Colombos, C. J. (1959). *The international law of the sea*, 4th. rev. ed. Londra: Longmans, Green and Co. Ltd.
- Cooper, L. A. (2003). Encouraging space exploration through a new application of space property rights. *Space Policy*, 19(2), 111-118.
- Deplano, R. (2021). The Artemis Accords: Evolution or revolution in international space law?. *International and Comparative Law Quarterly*, 70, 799-819.
- Deudney, D. H. (2003). "High impacts: Asteroidal utilization, collision avoidance, and the Outer Space Regime", *Space policy in the Twenty-first Century*, (Ed. W. H. Lambright), Johns Hopkins University Press, Baltimore: 147-172.
- de Zwart, M. ve Lisk, J. (2024). "The Artemis Accords and Subsequent Developments", *International Space Law in the New Space Era: Principles and Challenges*, (Ed. B. B. Sandeepa, D. Ukey ve A. Variath), Oxford University Press: Oxford: 230-254.
- Ehrenfreund, P. ve Peter, N. (2009). Toward a paradigm shift in managing future global space exploration endeavors. *Space Policy*, 25(4), 244-256.
- Fell, B. (2025). "Nasa Apollo Missions: Stories of the Last Moon Men", BBC. <https://www.bbc.com/news/articles/c4g9yde95yyo> (Erişim: 05.01.2026).
- Fulton, T. W. (2010). *The Sovereignty of the sea: An historical account of the claims of England to the dominion of the British Seas, and of the evolution of the territorial waters, with special reference to the rights of fishing and the naval salute*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.
- Gangale, T. (2009). *The development of outer space*. Santa Barbara, CA: Praeger.
- Gürbüz, Y. (1986). Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi Paneli. İzmir: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 23.
- Grotius, H. (1916). *The Freedom of the Seas or the Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade*, (Trans. James Brown Scott, Ed., Ralph Van Deman Magoffin), Oxford: Oxford University Press.
- Hall, W. E. (1924). *A treatise on international law* 8th ed. Oxford: Clarendon Press.
- Hardman, J. (2023). For all mankind? The United States' race to redefine space law. *University of Cincinnati Law Review*, 91. <https://uclawreview.org/2023/03/23/united-states-race-to-redefine-space-law/> (Erişim: 11.01.2026).
- Herz, J. H. (1959). *International politics in the atomic age*. Karaçi: Columbia University Press.
- Hyde, C. C. (1947). *International law, chiefly as interpreted and applied by the United States*, 2d rev. ed. Boston: Little & Brown.

- Hydeman, L. M. ve Berman, W. H. (1960). *International control of nuclear maritime activities*. Ann Arbor: University of Michigan Law School.
- Jakhu, R. ve Buzdugan, M. (2008). Development of the natural resources of the Moon and other celestial bodies: Economic and legal aspects. *Astropolitics*, 6(3), 201-250.
- Jessup, P. C. (1927). *The law of territorial waters and maritime jurisdiction: The nature and extent of civil and criminal jurisdiction in marginal seas as evidenced by decisions of national and international courts, statutes, treaties, state papers, text writers, and general principles of international law, with commentaries and a proposed code*. New York: G.A. Jennings Co.
- Ji, E., Cerny, M. B. ve Piliero, R. J. (2020). "What does China think about NASA's Artemis Accords?"; *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/09/what-does-china-think-about-nasas-artemis-accords/> (Erişim: 16.01.2026).
- Kelsen, H. (2000). *Peace through law*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.
- Kent, H. S. K. (1954). The historical origins of the three-mile limit. *The American Journal of International Law*, 48(4), 537-553.
- Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
- Lapidoth, R. (1975). Freedom of navigation and the new law of the sea. *Israel Law Review*, 10(4), 456-502.
- Leib, K. (2015). State sovereignty in space: Current models and possible futures. *Astropolitics*, 13(1), 1-24.
- Lewis, A. R. (1951). *Naval power and trade in the Mediterranean A.D. 500-1100*. Princeton: Princeton University Press.
- Maritan, J. (1969). The concepts of sovereignty. *Defense of sovereignty*, (Ed. W. J. Stan-kiewicz), Oxford University Press, Oxford: 41-64.
- McCurdy, H. E. (2011). *Space and the American imagination*, 2nd ed. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- McDougal, M. S. ve Burke, W. T. (1958). Crisis in the Law of the Sea: Community perspectives versus national egoism. *Yale Law Journal*, 67(4), 539-589.
- McDougal, M. S. (1980). "The law of the high seas in time of peace", *Readings in international law from the Naval War College Review 1947-1977 vol 1*, Role of international law and evolving ocean law, (Ed. R. B. Lillich ve J. N. Moore), Naval War College Press, Newport: 175-87.
- McLucas, J. L. (1991). *Space commerce*. Cambridge: Harvard University Press.
- Moltz, J. C. (2012). *Asia's space race: National motivations, regional rivalries, and international risks*. New York: Columbia University Press.
- Morgenthau, H. J. (1956). *Politics among nations: The struggle for power and peace*, 2nd ed. New York: Alfred A. Knopf.

- Nagan, W. P. ve Haddad, A. M. (2012). Sovereignty in theory and practice. *San Diego International Law Journal*, 13(2), 429-518.
- NASA. (2025). “The Artemis Accords”, <https://www.nasa.gov/artemis-accords/> (Erişim: 11.01. 2026).
- Nash, M. L. (1980). Contemporary practice of the United States Relating to international law. *The American Journal of International Law*, 74(2), 418-432.
- Nelson J. W. (2020). The Artemis Accords and the future of international space law. *Insights*, 24(31), 1-7.
- Oppenheim, L. (1955). *International law: A treatise*. Vol. I: Peace 8th edition, (Ed. H. Lauterpacht), Londra: Longmans, Green, and Co.
- Özçelik, S. (1982). *Esas teşkilat hukuku dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 656.
- Palmer, R. R., Colton, J. ve Kramer, L. (2002). *A history of the modern world*, 9th Edition. New York: Knopf.
- Pellegrino, C. R. ve Stoff, J. (1999). *Chariots for Apollo: The untold story behind the race to the Moon*. New York: Avon Books.
- Peter, N. (2006). The changing geopolitics of space activities. *Space Policy*, 22, 100-109.
- Peter, N. (2008). “Towards a new Inspiring Era of Collaborative Space Exploration”, *Humans in Outer Space-Interdisciplinary Odysseys*, (Ed. L. Codignola, K-U. Schrogl, A. Lukaszczyk ve N. Peter), Springer, Viyana: 107-118.
- Peter, N. ve Stoffl, K. (2009). Global space exploration 2025: Europe’s perspectives for partnerships. *Space Policy*, 25(1), 29-36.
- Philpott, D. (1995). Sovereignty: An introduction and brief history. *Journal of International Affairs*, 48(2), 353-368.
- Pop, V. (2000). Appropriation in outer space: The relationship between land ownership and sovereignty on the celestial bodies. *Space Policy*, 16(4), 275-282.
- Pop, V. (2001). The men that sold the Moon: Science fiction or legal nonsense. *Space Policy*, 17(3), 195-203.
- Pop, V. (2006). The nation of celestial space. *Space Policy*, 22(3), 205-213.
- Pop, V. (2009). *Who owns the Moon? Extraterrestrial aspects of land and mineral resources ownership*. Dordrecht: Springer 2009).
- Prema, E., Bharathi, R. V. ve Sundar, V. S. (2024). “The Artemis Accords: A new phase in the development of Outer Space Law”, *Ascending to Space: Space Law and Policy*, (Ed. M. A. Pozza), Springer, Singapore: 73-97.
- Rincon, P. ve Moskvitch, K. (2011). “Profile: Yuri Gagarin”, BBC. <https://www.bbc.com/news/science-environment-12460720> (Erişim: 05.01.2026).
- Rodgers, P. (2011). “Yuri Gagarin: The man who fell to earth”, *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/science/yuri-gagarin-the-man-who-fell-to-earth-2257505.html> (Erişim: 05.01.2026).

- Ruggie, J. G. (1993). Territoriality and beyond: Problematizing modernity in international relations. *International Organization*, 47(1), 139-174.
- Scott, D., Leonov, A. ve Toomey, C. (2004). *Two sides of the Moon: Our story of the Cold War space race*. Londra: Simon & Schuster.
- Seamans Jr., R. C. (2005). *Project Apollo: The tough decisions*, Monographs in aerospace history. Washington: NASA.
- Sheehan, M. (2007). *The international politics of space*. Londra: Routledge.
- Sheehan, M. (2009). "Profaning the path of the sacred: Militarisation of the European Space Programme", *Securing Outer Space*, (Ed. N. Bormann ve M. Sheehan), Routledge, Londra: 170-185.
- Spruyt, H. (1994). *The sovereign state and its competitors: An analysis of systems change*. Princeton: Princeton University Press.
- Woods, C. (2015). *Sudden justice: America's secret drone wars*. Oxford: Oxford University Press.
- Stirn, A. (2020). "Do NASA's lunar exploration rules violate space law?", *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/do-nasas-lunar-exploration-rules-violate-space-law/> (Erişim:16.01. 2026).
- Stone, J. (1954). *Legal controls of international conflict*. New York: Rinehart.
- Weeden, B. ve Chow, T. (2012). Taking a common-pool resources approach to space sustainability: A framework and potential policies. *Space Policy*, 28(3), 166-172.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. New York: Cambridge University Press.
- White, W. N. (1998). "Real property rights in outer space", *Proceedings, 40th Colloquium on the Law of Outer Space 1998*. http://www.spacefuture.com/archive/real_property_rights_in_outer_space.shtml (Erişim: 05.01.2026).
- Variath, A. (2025). "Artemis Accords as evolutive law-making: Lunar space mining and the rise of space militarisation", *Artemis Accords and Resource Mining in Outer Space: Issues in Space*, (Ed. B. S. Bhat ve A. Variath), Springer, Singaopre: 99-114.
- Verne, J. (2016). *Ay'a Yolculuk* (çev. Bertan Onaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- von der Dunk, F. G., Back-Impallomeni, E., Hobe, S., Ramirez de Arellano, R. M. (2004). Surreal estate: Addressing the issue of 'immovable property rights on the Moon. *Space Policy*, 20(3), 149-156.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). *Kamu hukukuna giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.

**ÜNİTER DEVLETLERDE YEREL
YÖNETİMLERİN GÖREV
VE HİZMET YÖNÜNDEN
KARŞILAŞTIRILMASI:YENİ
ZELANDA-TÜRKİYE**

“ ”

Selda POLAT ERDOĞAN¹

¹ Öğr. Gör. Dr. Selda POLAT ERDOĞAN, Ordu Üniversitesi SBMYO,
Orcid: 0000-0003-3166-0629

GİRİŞ

Devletin örgütlenmesinin temel amacı halka daha etkili ve uygun yöntemlerle kamu hizmetinin sunulmasını sağlamaktır. Yerel yönetimler de bu amaçla ortaya çıkmış yönetim birimleridir¹. Yerel yönetimler halkın günlük ihtiyaçlarını önemli ölçüde karşılayan demokratik kuruluşlardır. Dünyada hemen her ülke kamu hizmetlerini merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşları eliyle yürütür. Ülkenin sosyal, ekonomik, siyasal durumu ölçüsünde bu kuruluşların görev ve hizmet yükü, mali yapıları değişiklik göstermektedir. Özellikle üniter yapıli ülkelerde yerel yönetimlerin aşırı güçlenmesi bir tehlike olarak görülse de günümüzde hemen her ülkede yerel yönetimlerin özerliğı anlamında önemli adımların atıldığını söyleyebiliriz.

Çalışmanın konusu, iki üniter devlet olan Yeni Zelanda ve Türkiye yerel yönetimlerinin hizmet ve görevleri itibariyle kıyaslanmasıdır. Araştırmanın amacı ülkemizde kısıtlı bir şekilde incelenmiş olan Yeni Zelanda'nın yerel yönetim yapısını ülkemizle karşılaştırmaktır. Bu alanda ülkemizde Kadir Caner Doğan tarafından yapılan “Danimarka ve Yeni Zelanda’da Yerel Yönetimler: Reform, Yapı ve Mali Sistem Üzerine Genel Bir İnceleme”, Kerem Canbazoglu tarafından yapılan “Tarihi Gelişimi, Kurumları ve İşleyişi Bakımından Yeni Zelanda Devleti'nin Hükümet Sistemi” makalesi ve “Yönetel Yapı İncelemeleri” Yeni Zelanda, Mustafa Lamba, Sezai Öztop” kitap bölümü, çalışmaları bulunmaktadır. Yeni Zelanda ve Türkiye yerel yönetimlerinin karşılaştırılmasına yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmanın kapsamı Yeni Zelanda ve Türkiye yerel yönetim kuruluşlarının görev ve hizmet itibariyle karşılaştırmasıdır. Araştırmada üniter yapıda iki farklı siyasal yapıya sahip ülkenin yerel yönetimleri arasında görev ve hizmet itibariyle benzerlikler ve farklılıklar nelerdir sorusuna cevap aranmaktadır.

Çalışmada öncelikle Yeni Zelanda'nın merkezi yönetim örgütlenmesi hakkında bilgi verilmiş, ardından Yeni Zelanda'nın yerel yönetim örgütlenmesi, görev ve yetkileri sonrasında mali yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye'nin yerel yönetim yapısı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Yeni Zelanda ve Türkiye'nin yerel yönetim kuruluşları görev ve hizmet itibariyle karşılaştırılarak çalışma sonlandırılmıştır. Çalışmada Yeni Zelanda'nın yerel yönetim yasası, bu alanda yapılmış çalışmalar yabancı ve yerli kaynaklar incelenerek oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde Yeni Zelanda da ve Türkiye’de yerel yönetimlerin görev ve hizmet alanı önemli ölçüde benzemekle birlikte birkaç alanda hizmet farklılıkları bulunmaktadır. Ülkemizde merkezi yönetimin görev alanına giren bazı hizmetler Yeni Zelanda da yerel yönetimlere bırakılmıştır. Yeni Zelanda da yerel yönetimlerin daha demokratik, daha

1 Yakup Bulut ve Muzaffer Bimay, “Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16/29 (2020),s.2265.(erişim 18.11.2020)

katılımcı olduğu ve ülkenin heterojen yapısının yerel yönetimlerde hizmet çeşitliliğini beraberinde getirdiği tespit edilmiştir.

YENİ ZELANDA DA MERKEZİ YÖNETİMİN ÖRGÜTLENMESİ

İngiliz Uluslar Topluluğuna mensup olan Yeni Zelanda'nın yönetim biçimi, Westminster modeli olarak adlandırılan parlamenterizmdir ve diğer İngiliz sömürgelerine olduğu gibi Yeni Zelanda'ya da İngiltere'den ihraç edilmiştir². Westminster modelinde, yasama organı olan temsilciler meclisinin egemenliği söz konusudur, güç de doğal olarak parlamenter sistemde toplanmıştır. Bu modelde Kabine, parlamentoya karşı sorumludur³.

Anayasal düzen, kanunlar, mahkeme içtihatları ve tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan uygulama kuralları üzerine oturtulmuştur. Dünyada yazılı bir anayasası bulunmayan birkaç ülkeden biri olan Yeni Zelanda hükümet sistemi açısından ise en önemli anayasal metni ise 1986 tarihli "Constitutional Act" teşkil etmektedir⁴. Öte yandan, yerli halk olan Maorilerle yapılan 1840 Waitangi Anlaşması, kurucu belge olarak öne çıkmaktadır⁵. Bu anlaşma ile birlikte İngiliz asıllı göçmenlerin adada iskân edilebilmesine olanak tanımıştır.⁶

Yeni Zelanda 'da merkezi yönetim örgütlenmesi Şekil-1'de belirtilmiştir ve güçler ayrılığı, temel Anayasal ilkeler arasındadır. Devlet Başkanı, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth olup, Yeni Zelanda Başbakanının teklifi üzerine genellikle beş yıllık sürelerle atadığı Genel Vali tarafından temsil edilmektedir. Kraliçe ve Genel Vali tarafsız ve simgesel konumdadır⁷. Genel vali parlamentonun bir üyesidir ve Yeni Zelanda anayasal sistemi içerisinde Hükümdar'a tanınan yetkileri vekâleten kullanmaktadır. Hükümdar'ın hem yürütme organı hem de yasama organı üzerinde bazı önemli yetkileri bulunmaktadır. Hükümdar ve onu temsilen Genel Vali, Kabinet Üyelerini, Başbakan'ın istediği üzerine atamak ve görevden almak yetkisine sahiptir. Hükümdar'ın yasama organı olan parlamento üzerinde sahip olduğu yetkiler ise parlamento toplantıya çağırmak, tatil ve feshetmek, parlamentodan geçmekle yasalaşan kanun tekliflerini imzalamak suretiyle onaylamak ve af yetkisi sayılabilir. Bunların dışında anayasal teamül gereği genel vali temsilciler meclisinin gü-

2 Birsan Hekimoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi ders notu, s.119. erişim. (30.10.2020)

3 Tekin Avaner, "Yeni Zelanda Kamu Yönetimi ve Planlama Kurumu", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/1 (2019) ,s.124.(erişim 30.10.2020)

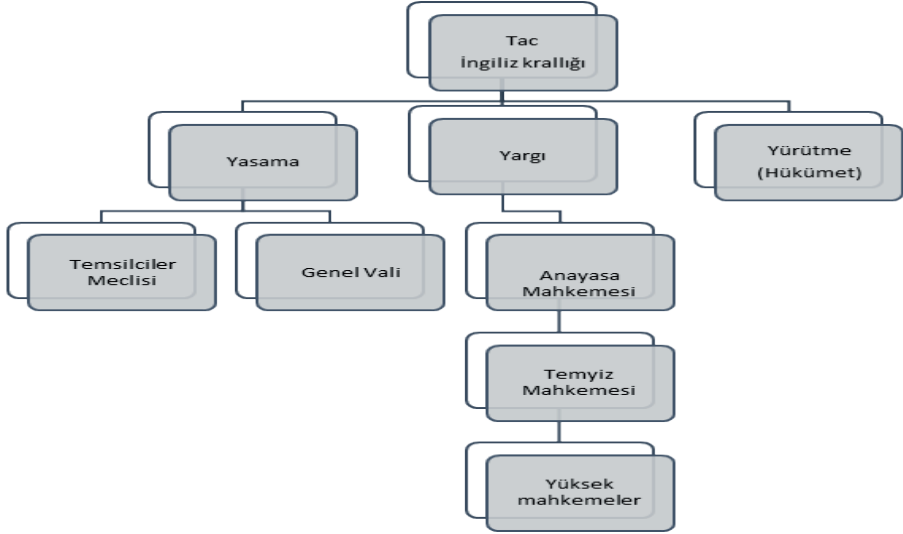
4 Kerem Canbazoglu, " Tarihi Gelişimi, Kurumları ve İşleyişi Bakımından Yeni Zelanda Devleti'nin Hükümet Sistemi", Ankara Barosu Dergisi, 3:2010,s.321.(erişim 08.11.2020)

5 T.C Dışişleri bakanlığı (DİB), Yeni Zelanda'nın siyasi görünümü, erişim tarihi:31.10.2020

6 Lerner K. Lee, Lerner Brenda Wilmoth, Wilmoth Adrienne, "Immigration and Multiculturalism: Essential Primary Sources", Thomson Gale Press,(2006). 43-44.(erişim 17.10.2020)

7 DİB,age.

venini kazanmış kabine üyelerine danışarak hareket eder⁸. Bu sebeple yönetimin anayasal monarşi olarak ifade edilmesi yanlış olmayacaktır. Parlamenter sistemde cumhurbaşkanının sahip olduğu yetkiler burada atamıyla işbaşına gelmiş Genel vali tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 1- Yeni Zelanda'da Merkezi Yönetim Örgütlenmesi⁹

Hükümet başkanı başbakanıdır ve genellikle en fazla sandalyeye sahip partinin lideridir¹⁰. Yeni Zelanda yasama organı yani parlamento tek kanatlı olarak "Temsilciler Meclisi"nden oluşmaktadır¹¹. Halkın oylarıyla üç yıllık süreyle seçilen 120 üyeden oluşur ancak yerli halk olan Maorilere de kontenjan tanındığından, toplam milletvekili sayısı bu kontenjana seçilen milletvekili sayısına göre artış gösterebilmektedir ve mevcut Parlamentoda halen 122 milletvekili bulunmaktadır¹². Yeni Zelanda, bir federasyondan ziyade üniter bir devlettir. Bu, bölgelerin, bölgelerin otoritesi tarafından yaratılan merkezi hükümet yerine merkezi hükümetin otoritesi tarafından oluşturulduğu¹³ yani Türkiye'de olduğu gibi kararların merkezden alınıp uygulandığı, merkezi yönetim dışında siyasi olarak özerkliğe sahip, yasama yürütme alanında karar verip uygulayabilecek yönetim birimlerinin bulunmadığı anlamına gelmektedir.

8 Hamza Al, Yeni Kamu Yönetimi: Ülke Deneyimleri, İstanbul, Değişim Yayınları, 2008, s.232.

9 Mustafa Lamba, Sezai Öztop, "Yeni Zelanda", Yönetim Yapı İncelemeleri.,(ed), Burhan Aykaç, Hatice Altunok, Fatma Gül Gedikkaya, Ankara: Nobel yayınları, 2018,2.basım, s.535

10 The Local Government System In New Zealand Country Profile 2017-18 ,www.clgf.org.uk/new-zealand erişim.22.10.2020

11 Bekir Parlak ve Caner Cantürk, Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetim Yapıları, İstanbul: Alfa Aktüel, 2005, s.372.

12 DİB, Yeni Zelanda.

13 Nives Botica, Redmayne and Fawzi Laswad, "Financial determinants of local government debt in New Zealand Dimu Ehalaiye School of Accountancy", Massey University, Palmerston North, New Zealand Pacific Accounting Review, 29/4 :2017, s 516(erişim 17.10.2020)

Yeni Zelanda Devleti'nin yürütme organı, Kraliyet Vekilleri ("Ministers of Crown") ve Genel Vali'nin başkanlık edeceği İcra Konseyi ("Executive Council") ve Kabine 'den oluşmaktadır. Anayasa Kanunu'nun 3.maddesinin 2.fıkrasında yürütme organı içerisinde bir kurul organ olarak İcra Konseyi ("Executive Council") yer almaktadır. 12. İcra Konseyi, adlandırılışının aksine yürütme yapısı içerisinde Kabine 'den ayrı olarak 1840 yılından bu yana Genel Vali'nin başkanlık ettiği, hükümdarın bazı kararları almadan önce başvurduğu bir danışma ve muvafakat organıdır¹⁴.

YENİ ZELANDA DA YEREL YÖNETİMLERİN ÖRGÜTLENMESİ

Yeni Zelanda da kamu hizmetlerini yürütmek amacıyla merkezi yönetim görevlileri yanında yerel ihtiyaçları karşılamak üzere örgütlenmiş yerel yönetim kuruluşları da bulunmaktadır. Yerel yönetimler idarenin bir parçasıdır ama merkezi yönetimle aralarında hiyerarşik bir ilişki bulunmamakta yani özerk kuruluşlardır¹⁵.

Yerel yönetim merkezi hükümetten ayrıdır. Ancak, bazı durumlarda, yerel makamlar ve merkezi hükümet kurumları veya bakanlar arasında sorumluluk veya hesap verebilirlik ilişkileri kurabilir. Yerel makamlar kendi fonlarının çoğunu toplarken, merkezi hükümet belirli faaliyetlere (öncelikle yol yönlendirme) yönelik finansman veya sübvansiyon sağlamaktadır¹⁶.

Merkezi yönetimin taşra örgütlenmesi mevcut değildir ve merkeze ait görevler taşrada yerel yönetim kuruluşları tarafından yerine getirilmektedir, merkezi yönetimle yerel yönetimler arası ilişkiler merkezi yönetim örgütlenmesi içerisinde yer alan yerel yönetimler bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir¹⁷. Yerel yönetimler bakanlığı uygulaması yerel yönetimlerin özerkliğini zedeleyecek bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Daha olumlu bir bakış açısıyla yerel yönetimlerin tıkanıklıklarının çözülmesi konusunda katkı yapacak ya da yerel yönetimin merkezi yönetim bünyesinde temsili sağlayacak bir örgütlenme olduğu da ifade edilebilir.

Yeni Zelanda da toplulukların çeşitliliğine uygun şekilde, daha demokratik yerel yönetimler oluşturmak amacıyla 2002 yılında yerel yönetim kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla yerel yönetimlerin görevleri artırılarak yapısının sağlaştırılması amaçlanmıştır. Daha önceki yerel yönetim uygulamalarından farklı olarak Yerel yönetimler yeni kamu işletmeciliği anlayışına uygun olarak örgütlenmiştir ve yerel yönetimlere birtakım genel yetkiler verilerek

14 Canbazoglu, "Tarihi gelişimi", 325.

15 Kadir Caner Doğan, "Danimarka ve Yeni Zelanda'da Yerel Yönetimler: Reform, Yapı Ve Mali Sistem Üzerine Genel Bir İnceleme", Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences, 5 /15:(2019), s 285.(erişim 05.10.2020)

16 Local Government in New Zealand - Local Councils , www.localcouncils.govt.nz/.(Erişim Tarih,30.11.2020)

17 Lamba ve Öztop, "Yeni Zelanda",s.539.

toplum ihtiyaçlarına daha duyarlı hale getirilmiştir¹⁸. Böylece yerel ihtiyaç olması durumunda kanunla yetki verilmesi beklenmeden yerel yönetim kuruluşları başka kuruluşlara bırakılmamış ve kendilerine yasaklanmamış olması koşuluyla ilgili hizmeti yerine getirme konusunda yetkilendirilmiş olmaktadır.

Yerel yönetim yasası yerel yönetimlerin amaçlarına da yer vermiştir. Yerel yönetim yasasında yerel yönetimlerin amaçları: yerel halk tarafından seçilen yerel yöneticilerin halk adına karar alarak uygulaması ve yerel halkın günümüzde ve gelecekte sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel refahını¹⁹ teşvik etmek olarak ifade edilmiştir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin hem demokratiklik özelliğine hem de sürdürülebilir yerel yönetimler özelliğine vurgu yapılmıştır.

Yerel bir otoritenin rolü, kanunda ilçesi veya bölgesi ile ilgili olarak, belirtilen yerel yönetimin amacına uygun hareket etmesini sağlamak ve bu yasa ve diğer herhangi bir kanunla verilen görevleri yerine getirmek ve hakları kullanmaktır²⁰.

Yerel kuruluşlar kanuni görevlerini yerine getirmek amacıyla, herhangi bir faaliyeti veya işi yürütmek veya üstlenmek, herhangi bir eylemde bulunmak veya herhangi bir işleme girmek için tam kapasiteye sahiptir. Tüm haklar, yetkiler ve ayrıcalıklar açısından Yerel yönetim kanununa, diğer kanunlara ve genel kanuna tabidir. Bir bölgesel makam, yetkilerini tamamen veya esasen kendi bölgesinin yararına kullanmalıdır²¹.

Bir bölge meclisi, bu bölüm kapsamındaki yetkilerini, tek bir bölgenin yararına değil, tamamen veya esasen bölgesinin tamamı veya önemli bir kısmının yararına kullanmalıdır. Kanunen iki veya daha fazla yerel idarenin ortak bir teşebbüs, ortak faaliyet veya bir kooperatif faaliyette bulunmasının önünde bir engel yoktur. Yerel yönetim yasasına göre yerel makamlar görevini yerine getirirken aşağıdaki ilkelere uygun hareket etmelidir²² (New Zealand Legislation):

(a) işini açık, şeffaf ve demokratik olarak hesap verebilir bir şekilde yürütmelidir; belirlenen önceliklerini ve istenen sonuçları verimli ve etkili bir şekilde hayata geçirmeli,

(b) tüm topluluklarının görüşlerinden haberdar olmalı ve bunları dikkate almalıdır;

18 Lamba ve Öztop, “Yeni Zelanda”, s.540 .

19 The New Zealand Productivity Commission, The five inquiries covered in this report are: Local government funding and financing, (erişim.11.10.2020)

20 The New Zealand Productivity Commission, age.

21 The New Zealand Productivity Commission, age.

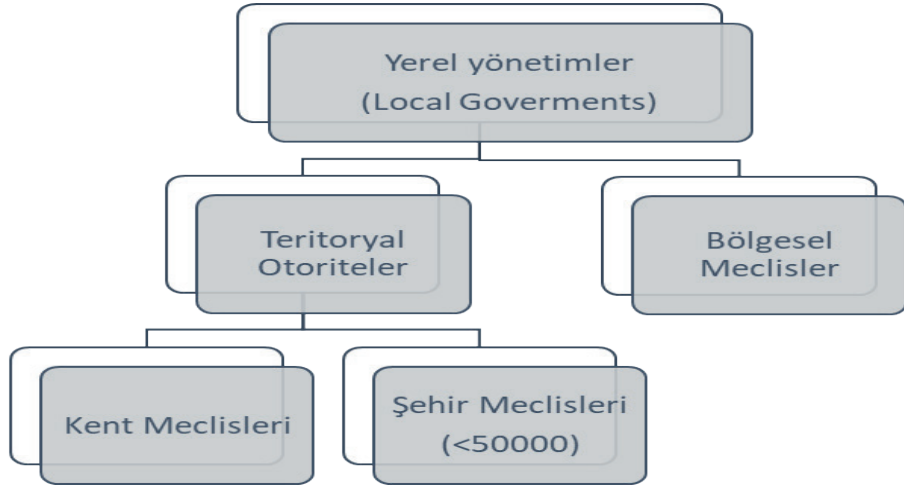
22 Yeni Zelanda Yerel Yönetimler Yasası, (2002), md 14. [Local Government Act 2002 No 84 \(as at 01 December 2020\)](#), [Public Act 14 Principles relating to local authorities – New Zealand Legislation](#)

(c) karar verirken, topluluğun çeşitliliğini ve mahallesi veya bölgesi içindeki topluluğun çıkarlarını; geleceğin ve mevcut toplulukların çıkarları, herhangi bir kararın, refahın her yönü üzerindeki olası etkisini hesaba katmalı,

(d) Māori'ye karar alma süreçlerine katkıda bulunma fırsatları sağlamalıdır,

(e) bir yerel otorite, belirlenen önceliklerine ve istenen sonuçlara ulaşmada etkililiği ve verimliliği iyileştirmek için diğer yerel makamlar ve organlarla aktif olarak iş birliği ve işbirliği arayışı içinde olmalı,

(f) her türlü ticari işlemi sağlam iş uygulamalarına uygun olarak gerçekleştirmelidir; ve yerel bir otorite periyodik olarak ticari bir faaliyete yatırım yapmaktan veya üstlenmekten otoriteye beklenen getiriyi değerlendirmelidir; ve beklenen getirilerin yatırım veya faaliyete özgü risklerden daha ağır bastığından emin olması; ve bir yerel makam, varlıklarının gelecekteki yönetimi için etkili bir planlama yapmak da dahil olmak üzere, ihtiyatlı bir idare ve kaynaklarının ilçesinin veya bölgesinin çıkarları için verimli ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamalıdır; ve

Şekil 2-Yerel yönetim örgütlenmesi²³

(h) yerel bir otorite sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımını benimserken, insanların ve toplulukların sosyal, ekonomik ve kültürel refahını ve çevrenin kalitesini koruma ve geliştirme ihtiyacı ve gelecek nesillerin makul ölçüde öngörülebilir ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır.

Bu ilkelerden herhangi biri sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel refahın herhangi bir yönü ile özel durumda çatışırsa, yerel makam çatışmayı topluluklar tarafından ve topluluklar adına demokratik yerel karar alma ve eylemi mümkün kılacak şekilde çözmelidir²⁴.

23 Lamba ve Öztöp, "Yeni Zelanda", s.543.

24 Local Government Act 2002, <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0084/latest/versions.aspx29.2b> erişim 1.11.2020

YEREL YÖNETİMLERİN GÖREV VE YETKİLERİ

Yeni Zelanda'daki yerel yönetimler 78 yerel, bölgesel ve üniter konseyden oluşur. Bu konseylerden 11 bölgesel konsey; 61 bölge idaresi (11'i şehir konseyleri ve 50'si bölge konseyleri); ve bölgesel konsey sorumluluklarına sahip bölgesel otoriteler olan altı üniter konseyden oluşmaktadır.

Bölgesel yönetimlerin organları meclis (council), başkan (mayor) ve meclis başkanından regional council chair) oluşmaktadır. Başkan ve bölge meclislerinin üyeleri (councillors) bölgede yaşayan seçmenler tarafından üç yıllığına seçilmekte ve seçilen üyelerin sonraki seçim döneminde seçilmelerine engel bulunmamaktadır. Meclis üyelerinin görevleri açıkça tanımlanmamakla birlikte, seçilmiş olduğu topluluğu temsil etmek, politika belirlemek, düzenleyici kararlar almak ve meclis faaliyetlerine katılmak şeklinde sıralanabilir. Meclisin, başkanı (mayor) görevden alma yetkisi yoktur. Başkan bütçenin, politikaların ve yıllık planın hazırlanmasını koordine etmekle görevlidir. Başkan kendisine bir vekil atamakta, bölgesel komiteleri oluşturarak başkanlarını tayin etmekte ve komitelerin üyesi olarak da görev yapmaktadır. Bölgesel meclis üyeleri ayrıca meclisin işleyişini koordine etmek ve idari işlemlerini yürütmek üzere kendi aralarından bir meclis başkanı (regional council chair) seçmektedirler. Meclis başkanı, meclis tarafından görevden alınabilir. Meclis başkanının rolü, meclise ve topluluklara liderlik etmek ve yönlendirmek, meclis toplantılarına başkanlık etmek ve meclisi temsil etmektir²⁵.

Yerel seçimler çoğunlukla merkezi seçimde olduğu gibi politik çatışmalar çok fazla yaşanmamakta ve merkezi yönetimi oluşturan siyasi partilerin yerel seçimlerde çok etkin olmadığı ifade edilebilir. Adaylar bağımsız olarak aday olmakta ve belirli bir siyasi partiyi değil halka hitap ettiği, vatandaşların tamamını kapsayan politikalar yürüteceğini mesajı verilmektedir²⁶. Bu tür uygulamalar yerel yöneticilerin sorumluluğunun halka karşı olması ve halkı mutlu etmek için hizmet sunması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Halkın düşüncelerini yerel yöneticilere ileteceği mekanizmalar bulunmaktadır. Meclis üyeleri halkla yüz yüze görüşmeler yapmakta, kulüpler yoluyla görüşlerin iletilmesi yolu bulunmaktadır. Kilise toplantıları, meslek dernekleri, kadın organizasyonları, spor kulüpleri bu anlamda vatandaşların görüşlerini iletebildiği mekanizmalardır²⁷.

Konseyler genellikle aylık olarak toplanır ve karar verme süreçlerini kendi topluluklarının tercihlerine, önceki konseylerin taahhütlerine, merkezi

25 Local Government in New Zealand - Local Councils , www.localcouncils.govt.nz/lqip.nsf/wpg_url/About-Local-Government-Local-Government-In-New-Zealand-Councillorsand-Mayors, Erişim Tarih,30.11.2020

26 Mulgan , Politics in New Zealand, New Zealand:Auckland University Press, 3rd Edition ,Wellington,2004.s.204-205

27 Graham William Arthur Bush, Local Governments and Politics in New Zealand, Auckland: Auckland University Press,1995,s.198.

hükümetin gereksinimlerine ve oy verildikleri politika platformlarına dayanır. Merkezi hükümet gibi, yerel yönetim de meşruiyetini Parlamento'dan alır ve vatandaşlar tarafından sağlanan seçim yetkisi temelinde çalışır²⁸.

Tüm konseyler yerel yönetimler yasasına göre şu görevleri yürütmekle yükümlüdür: Yerel halka da danışarak yıllık plan ve bütçeyi hazırlamak ve performansları rapor etmek, uzun dönemli mali stratejiler geliştirmek, varlıklarını değerlendirmek, Kaynak yönetimi, karayolu taşımacılığı biyolojik güvenlik gibi konularda da politikalar belirlemek ve planlar yapmak.

Bölgesel konseylerin işlevlerine bakıldığında; Tatlı su, kıyı suları, hava ve kara kullanımını ve etkilerini yönetmek, Bölgelerindeki bitki ve hayvan pestlerinin biyolojik güvenliklerini kontrol etmek, akarsu yönetimi, taşkınların kontrolü ve erozyonun önlenmesi, Bölgesel kara taşımacılığını planlamak ve yolcu hizmet sözleşmelerini düzenlemek, Limanların işletilmesi ve güvenliği ile denizlerin kirletilmesinin ve petrolün dökülmesinin önlenmesi,

Bölgesel otoritelerin görevleri ise; Yerel topluluklarının durumunun iyileştirilmesi ve kalkınması, Çevre sağlığı ve güvenliği, altyapı hizmetleri (yol ve ulaşım, kanalizasyon, su/atık su), Rekreasyon ve kültürel alanlar hizmeti, Kaynak yönetimi (imar planları hazırlamak, kentsel alanının izinsiz gelişmesini önlemek) olarak belirlenmiştir²⁹.

Ancak konseyler, karar alırken hizmet sunduğu vatandaşların görüşlerini dikkate aldığından üstlendikleri faaliyetler farklılık gösterebilmektedir. Sonuç olarak, belediye meclislerinin sağladığı faaliyet yelpazesinde, şehirlerin, kasabaların ve toplulukların kendilerini içinde buldukları farklı koşulları yansıtan önemli bir çeşitlilik vardır.

Yeni Zelanda'da yerel yönetimin kapsamı diğer birçok gelişmiş ülkeden çok daha dardır. Diğer ülkelerdeki yerel yönetimlerin sağlık hizmetleri ve eğitim gibi birçok işlevi, Yeni Zelanda'da merkezi olarak finanse edilir ve yerel olarak Kraliyet kurumları (Bölge Sağlık Kurulları ve okullar gibi) aracılığıyla sağlanır³⁰.

Yeni Zelanda da reform çalışmaları kapsamında yerel yönetimlerin görev alanlarında da değişiklikler olmuştur ve bayındırlık hizmetleri neredeyse bütün yerel kuruluşlarda özelleştirilmiştir³¹. Bayındırlık hizmetleriyle birlikte diğer hizmetler de kalite ve fiyat konuları göz önünde bulundurularak daha verimli görülürse yerel yönetimlere aksi taktirde özel sektör veya gönüllü ku-

28 <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0084/latest/versions.aspx29.2b> erişim 1.11.2020

29 Avaner, Yeni Zelanda, 132-133

30 The New Zealand Productivity Commission, The five inquiries covered in this report are: Local government funding and financing, Final report November 2019, (Erişim 11.10.2020) <https://www.productivity.govt.nz/inquiries/local-government-funding-and-financing/final-report/>

31 Hamza Ateş, "Yerel Yönetimlerde Mükemmellik Modeli ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", Öneri Dergisi 5/19 (2003): s.96.(erişim 20.10.2020)

ruluşlara gördürülmektedir³². Yerel yönetimin güçlü yönlerinden biri, vatandaşların kendi kasabalarını, şehirlerini ve bölgelerini yönetme sürecine doğrudan dahil olmalarına izin vermesidir. Özyönetim uygulaması, vatandaşlık anlayışınızı geliştirirken, kamu hizmetlerinin hizmet etmek üzere tasarlandıkları toplulukların ihtiyaçlarına cevap vermesini sağlar³³.

YEREL YÖNETİMLERİN MALİ YAPISI

Yerel yönetimler için görev ve yetkilerinin çeşitli olmasından daha çok mali kaynaklarının kendilerine kanunla verilen görevleri yapmaya yetecek düzeyde olması oldukça önem arz etmektedir. Birçok ülkenin aksine Yeni Zelanda’da yerel yönetimlerin gelirleri görevlerini yerine getirmeye yetecek düzeydedir. Kendi gelir kaynaklarının yeterli düzeyde olması merkezden ayrılan paylara bağımlılığını azaltmaktadır. En büyük gelir kalemleri ise vergilerden elde edilen gelirler (%26), köprü ve otoyol gelirleri (%10), ulaştırma gelirleri (%10) ve su tedarik hizmetlerinden elde edilen gelirlerdir (%8). Yerel yönetimlerin vergi gelir kalemleri, yerel gelir vergisi, merkezî yönetimle paylaşılan gelirler, hizmet gelirleri, kişi başına alınan gelir vergisi, yerel harcama vergisi, bölgesel petrol vergisi ve işlem vergileridir³⁴.

Yeni Zelanda’da yerel yönetimler gayri safi yurtiçi hasılanın %3,5’ini sağlamaktadır, yıllık 3 milyar dolar işletme gideri olan yerel yönetimlerin 800 milyon dolarlık nakit kaynak kullandıkları görülmektedir³⁵.

TÜRKİYE’NİN YÖNETİM YAPISI

1982 Anayasasına göre Türkiye’nin yönetim şekli cumhuriyettir (Md. 1). Kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerlidir ve yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından (Md. 6), Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı tarafından (Md. 7), yargı yetkisi ise bağımsız mahkemeler tarafından (md 8) kullanılmaktadır. Ülkemizde kamu yönetimi kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve bu bütünlük üniter devlet olmanın gereğidir³⁶. Sistemi 2017 yılında yapılan halkoylaması ile değişmiş ve 2019 yılında yapılan seçimlerden sonra Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir³⁷. Hükümet sisteminin değişmesi yönetim anlayışını da önemli ölçüde değiştirmiştir.

32 Wendell B. Anderson,, “Do We Have Better Local Government?”, The Accountants Journal, 72/ 10:(1993), s.65—67.(erişim 12.10.2020)

33 <https://www.lgnz.co.nz/local-government-in-nz>

34 Local Government in New Zealand - Local Councils, <http://www.localcouncils.govt.nz/>, Erişim Tarihi:01.12.2020

35 Avaner, Yeni Zelanda, 133

36 Eryılmaz Bilal, Kamu yönetimi, Kocaeli: Umuttepe yayınları, 2018, s139

37 Menaf Turan, Mahmut Güler, “Yerel yönetimlere ilişkin temel kavramlar”, Yerel yönetimler, (ed), Kemal görmez, Hasan yaylı, Ankara: Orion, 2.baskı, 2018, s.17.

TÜRKİYEDE YEREL YÖNETİMLER

1982 Anayasasına göre, “mahalli idareler il, belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir”³⁸. Anayasanın 127. Maddesi sonucunda ülkemizdeki yerel yönetim kuruluşları il özel idare, belediye ve köylerden oluşmaktadır. Anayasamız kanunla büyük yerleşim merkezlerinde özel yönetim biçimleri getirilebilir hüküm gereğince büyükşehir belediyeleri 1984 yılından beri yönetim sistemimizde varlığını sürdürmektedir³⁹. Yerel yönetim kuruluşlarının organları, görev ve yetkileri, mali yapıları kanunla düzenlenmiştir.

Merkezi yönetimle yerel yönetimler arası ilişkiler konusunda merkezi yönetimin vesayet denetimi yetkisi bulunmaktadır ve merkezi yönetim bu yetkisinin anayasanın belirlediği, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla kullanılabilir. Aynı zamanda hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılan yerel yönetim kuruluşu organları ve üyeleri içişleri bakanı kararıyla geçici tedbir olarak görevden uzaklaştırılabilir.

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMERİN MALİ YAPISI

Türkiye de yerel yönetimlerin gelirlerini: merkezi yönetim genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar, öz kaynak gelirleri, borçlanma yoluyla elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır⁴⁰. Yerel yönetimlerin idari özerkliği kadar mali açıdan da özerk olmaları oldukça önemlidir. Ülkemizde yerel yönetimlerin idari ve mali özerklikleri anayasadan kaynaklanmaktadır. Yerel yönetimlerin mali özerklikleri konusunda öz kaynak gelirlerinin payı gelirleri içerisinde önemli bir yer ediniyorsa geçerlidir. Aksine merkezden sağlanan gelirlere önemli ölçüde bağımlı olan yerel yönetimlerin özerkliği anlamlı olmayacaktır. Ülkemizde bu anlamda gelirler içerisinde en büyük payın merkezi yönetimden ayrılan paylardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Yerel yönetimlerin borçlanması konusunda İl bank A.Ş’nin yeri oldukça önemlidir. Yerel yönetimlere finansal kaynak sağlayan bu kuruluş 1933 yılından beri yapısındaki bazı değişikliklerle varlığını sürdürmektedir.

38 T.C. Anayasası,1982:127

39 Hasan Yaylı, ” Türkiye’de yerel yönetimlerin tarihi gelişimi”, Yerel yönetimler, (ed) Kemal görmez, Hasan yaylı, Ankara: Orion, 2.baskı ,2018 ,s 101

40 Süreyya Sakinç, ” Türkiye’de merkezi yönetim yerel yönetimler arası mali ilişkiler”,Yerel Yönetimler, (ed) Kemal görmez, Hasan yaylı, Ankara :Orion , 2.baskı ,2018,s 136.

TÜRKİYE-YENİ ZELANDA YEREL YÖNETİMLERİNİN GÖREV VE HİZMET İTİBARIYLA KARŞILAŞTIRMASI

a-Görev paylaşımına ilişkin ilkeler

Yeni Zelanda yerel yönetimler yasasına göre yerel yönetim kuruluşlarının görevleri sıralanmıştır ve kanunda yasaklanmayan alanlarda da halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyet gösterebilirler. Aynı zamanda yerel yönetimler hizmet sunumunda halkın görüşlerini dikkate alındığından görevleri farklılık gösterebilir. Türkiye’de yerel yönetim kanunlarında yerel yönetim kuruluşlarının görevleri listelenmiştir ve kanunda listelenenler dışında görev yapabilmesi için merkezi yönetimden yetki alması gerekir bu kapsamda Türkiye’de karma sistemin geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

b-Klasik yerel hizmetler

Yeni Zelanda da yerel yönetimler, çevre sağlığı, altyapı hizmetleri, rekreasyon ve kültürel hizmetler, kaynak yönetimi yani imar planı hazırlamak ve kentsel alanın izinsiz gelişimini önlemek görevlerine sahipken, Türkiye’nin yerel yönetim kuruluşlarına kanunla verilen görevler aynı hizmet alanlarını kapsamaktadır. Klasik yerel yönetim hizmetleri olan yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, altyapı, çevrenin korunması, rekreasyon, kültürel hizmetler her iki ülkede de yerel yönetimlerin görevlerini oluşturmaktadır.

c-Eğitim ve sağlık hizmetleri

Yeni Zelanda da merkezi yönetimin taşra teşkilatının bulunmamasına rağmen eğitim, sağlık hizmetleri merkezi yönetim tarafından yerine getirilmektedir. Diğer bazı ülkelerde bu hizmetler yerel yönetimlerin hizmet alanına girmektedir. Türkiye’de bu alanda Yeni Zelanda’yla benzerlik göstermekte eğitim, sağlık hizmetleri merkezi niteliktedir ve yerel yönetimler bu alanda hizmet sunmaktadır.

d-Biyolojik Güvenlik

Yeni Zelanda’da bitki ve hayvan pestlerinin biyolojik güvenliklerini kontrol etmek bölgesel konseylerin görev alanına girmektedir. Türkiye’de ise 2010 yılında çıkarılan Biyogüvenlik kanunuyla biyolojik güvenlik Tarım ve Orman Bakanlığının görev alanına girmektedir⁴¹.

e-Limanların İşletilmesi

Yeni Zelanda da bölgesel konseyler, limanların işletilmesi ve güvenliği ile denizlerin kirlenmesinin ve petrolün dökülmesinin önlenmesi ile görevli iken ülkemizde bu görevler Limanlar Yönetmeliği uyarınca Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yürütülmektedir⁴².

41 Biyogüvenlik kanunu,5977, Resmi gazete,2010.(erişim tarihi 04.01.2021)

42 Limanlar yönetmeliği, 28453, Resmi Gazete,2012.(erişim tarihi 11.11.2020)

f-İdareler arası işbirliği

Yeni Zelanda da Kanunen iki veya daha fazla yerel idarenin ortak bir teşebbüs, ortak faaliyet veya bir kooperatif faaliyette bulunmasının önünde bir engel yoktur⁴³.Türkiye’de ise mahalli idare birlikleri kanununa göre kendilerine verilen görevleri yürütmek amacıyla yerel yönetim kuruluşları kendi aralarında birlik kurabilirler.

Yeni Zelanda da merkezi yönetimin taşra teşkilatı bulunmamakta ve yerel yönetimler merkezin taşrada bir kolu olarak bu alanda hizmet sunmaktadır. Aynı zamanda yerel yönetimler bakanlığı merkezi yönetim içerisinde yer almaktadır. Ülkemizde ise merkezi yönetim başkent teşkilatı taşra teşkilatı şeklinde örgütlenmiştir ve bu kuruluşlar arasında hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Bu hiyerarşik yapı merkez kuruluşlarının taşra kuruluşu yöneticilerine emir ve talimat verme yetkisi de verir. Ülkemizde merkezi yönetimin taşra teşkilatı ile yerel yönetimlerin görev ve hizmet alanı birbirinden farklı olarak düzenlenmiştir ve birbirlerine müdahalede bulunamazlar. Yerel yönetimler bakanlığı uygulaması ise ülkemizde 1978 yılında denemiş ve 1979 yılında bakanlık kaldırılmıştır. Günümüzde bu alanda bir bakanlık bulunmamaktadır.

g-Yerel demokrasi

Yerel katılım anlamında Yeni Zelanda’nın halk katılımına daha açık bir yerel yönetim sistemine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yerel halkın kulüpler aracılığıyla ve meclis üyelerinin vatandaşlarla yaptığı yüz yüze görüşmelerde onların taleplerinin dikkate alındığı ve görevlerin bu talepler doğrultusunda da oluşabildiği dikkat çekicidir. Ülkemizde ise vatandaşların yerel seçimlerde yerel yönetimlerin organlarını seçmeleri dışında yönetime katılımını sağlayan etkili bir araç bulunmamaktadır. Kent konseyleri bu anlamda atılmış adımlardan biri olmakla birlikte çeşitli sebeplerle etkin bir katılım aracı olduğu söylenemez.

Yerel seçimler konusunda bir karşılaştırma yaptığımızda, Yeni Zelanda da merkezi yönetim seçimlerinde çoğunluğun oyunu elinde bulduran siyasi parti ile yerel seçimlerdeki oylamalar arasında benzerlik bulunmamakta. Adaylar bir siyasi görüşü temsil etmektense daha kapsayıcı bir bakış açısıyla vatandaşlara seslenmektedir. Yerel seçimlere katılım oranı genel seçimlerle kıyaslandığında düşük düzeydedir⁴⁴. Türkiye’de ise bu durumun aksine bir durum söz konusudur. Yerel yönetim kuruluşu organlarına baktığımızda merkezi yönetimin temsil ettiği siyasi parti adayları çoğunlukla yerel yönetim seçimlerinde de çoğunluğu elinde bulundurmakta, Yeni Zelanda’nın aksine bağımsız adayların yerel seçimlerde seçilme şansı çok azdır. Yerel seçimlere katılma oranı özellikle son dönemde genel seçimlerle bir arada yapılması sebebiyle de genel seçimlerle benzerlik göstermektedir.

43 Local Government Act,sayı 84,2002, erişim 1.11.2020
<http://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0084/latest/versions.aspx29.2b>

44 Mulgan, Politics in New Zealand, s.141-142

Yeni Zelanda da Konseyler yıllık plan ve bütçeyi hazırlarken halka danışırken ülkemizde bütçenin hazırlık sürecinde halkın görüşüne başvurulmaz. Bütçeyi belediyelerde belediye başkanı hazırlar, il özel idarede vali; son şeklini ise ilgili yerel yönetim kuruluşunun meclisi verir.

Merkez-yerel ilişkileri bağlamında bir karşılaştırma yapacak olursak, Yeni Zelanda'da özerklik vesayet dengesini koruyacak şekilde düzenlenmiştir ve merkezi yönetim gerekli durumlarda yerel yönetimlere müdahale edebilecektir⁴⁵. Türkiye'de ise merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde denetleme yetkisi yasal dayanağını anayasadan alır bu durumlar dışında yerel yönetimlere müdahale etmez yani özerklik-vesayet dengesinin ülkemizde de kurulduğunu söyleyebiliriz.

h-Örgütlenme

Yerel yönetimlerin sayısı itibariyle de dikkat çekici bir farklılık bulunmaktadır. Yeni Zelanda da reform öncesi çok sayıda ve dağınık olan yerel yönetim kuruluş sayıları azaltılmıştır ve bugün Yeni Zelanda da toplam 78 yerel yönetim kuruluşu bulunmaktadır, Türkiye'de ise toplam 1458 yerel yönetim kuruluşu bulunmaktadır. Yerel yönetim kuruluşlarının sayısı belirlenirken optimal hizmet alanı göz önünde bulundurulmalıdır ancak bu şekilde etkin hizmet sunumu sağlanabilir.

ı-Mali yapıları

Yeni Zelanda da yerel yönetimlerin gelirlerinin önemli bir kısmı öz kaynak gelirlerinden oluşmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağımlılıklarını azaltarak, yerel özerkliğin sağlanmasına da önemli bir katkı sağlamaktadır. Türkiye'de ise yerel yönetim gelirlerinin önemli bir kısmı merkezi yönetimden ayrılan paylardan oluşmaktadır. Bu durum Yeni Zelanda'nın aksine yerel yönetim-merkezi yönetim ilişkisinde merkezi yönetimin baskın konumunu güçlendirmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yerel yönetimler günümüzde özellikle küreselleşme kavramıyla birlikte önemi artan, demokrasi, katılımcılık, özerklik kavramları söz konusu oldukça merkezi yönetimden daha önde zikredilen yönetim birimleridir. Çalışmamız bu kapsamda iki farklı tarihsel süreçten geçmiş, farklı coğrafyalarda yer alan Yeni Zelanda ve Türkiye de yerel yönetim kuruluşlarını görev ve hizmet itibariyle karşılaştırılmıştır.

Yapılan karşılaştırmada başlangıçta görev alanı belirlenirken uygulanan sistemler arasında bir farklılık bulunmaktadır. Yeni Zelanda'da genellik ilkesi uygulanmakta böylece halkın istekleri doğrultusunda yerel yönetimler kanunla belirlenenler dışında da hizmet sunabilmektedir. Bu durum değişen

45 Lamba ve Öztıp, "Yeni Zelanda",s.548.

ve gelişen koşullara yerel yönetimlerin ayak uydurabilmesini kolaylaştırmakta, doğrudan halkın istekleriyle hizmet sunmasını sağlamaktadır. Türkiye’de ise kanunda belirlenen görevler dışında yerel yönetimlerin hizmet sunması merkezi yönetimden aldığı yetkiyle olabilmektedir. Bu durum halka en yakın birim olması gereken yerel yönetimlerin önünde bir engel oluşturmaktadır.

Klasik beledi hizmetleri anlamında iki ülke arasında yukarıda da ifade edildiği gibi benzerlik ulunmaktadır. Her iki ülkede de bu hizmetler yerel yönetim kuruluşları eliyle yürütülmektedir. İki ülke arasındaki diğer benzer uygulama eğitim ve sağlık hizmetleri açısındandır. Her iki ülkede de bu hizmetler merkezi yönetim eliyle yürütülmektedir. Bu uygulama ülkelerin üniter yapıya sahip olmalarının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Biyolojik güvenlik ve limanların işletilmesi Türkiye’nin aksine Yeni Zelanda’da yerel yönetimlere bırakılmış görevlerdir. Yeni Zelanda da merkezi yönetimin taşra örgütlenmesinin bulunmamasının bu alanların yerel yönetimlere bırakılmasında etkili olduğu söylenebilir.

Her iki ülkede de yerel yönetimlerin ortak hareket etmesi yani idareler arası iş birliği yapmalarının önünde bir engel yoktur. Yerel kuruluşlar ortaklaşa hareket ederek daha etkin hizmet sunabilmektedir.

Yerel yönetimlerin örgütlenmesi ve sayısı itibariyle dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’de yerel yönetim kuruluşlarının çok sayıda olması özellikle nüfusu 5000 in altında bulunan belediyeler ve ilçe belediyeleri mali kaynaklarının, personelin yetersizliği gibi nedenlerle etkin ve verimli hizmet sunamamaktadır. Yeni Zelanda da ise az sayıda bulunan ve sınırları belirlenirken etkin hizmet sunabileceği alanların göz önünde bulundurulmuş yerel yönetimlerin etkili ve verimli hizmet sunduğunu tespit edilmiştir.

İki ülke arasında halk katılımı anlamında önemli farklılıklar olması bu anlamda Yeni Zelanda da uygulanan halkın çeşitli mekanizmalarla yönetim katılmasının sağlanması, bütçenin hazırlık sürecinde dahi vatandaşların görüşlerine başvurulması ülkemiz açısından da demokrasi düşüncesinin bir yansıması olarak başvurulabilecek ya da yasalarla bu uygulamalar için uygun zemin oluşturulması önerilebilir.

Yerel seçimlerde, ülkemizde bağımsız adaylar yerine güçlü ve çoğunlukla merkezi yönetimi elinde bulunduran siyasi partiler bünyesinde aday olanlar seçilmektedir. Yeni Zelanda uygulamasının yerel demokrasi, yerel özerklik anlayışına daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda yasalardan ziyade seçmen anlayışında bir değişime ihtiyaç olduğu muhakkaktır.

Yerel yönetimlerin idari özerkliğinden bahsedebilmek için öncelikle mali açıdan özerk olmaları, gelir kaynaklarının önemli bir kısmını öz kaynak gelirlerinden sağlamaları gerekmektedir. Bu kapsamda da Yeni Zelanda’da yerel yönetimlerin mali yapısı mali özerkliği sağlayacak şekilde oluşturulmuştur.

Ülkemizde ise mali özerklikten ziyade merkeze bağımlı bir mali yapı olduğunu ifade edebiliriz. Daha özerk yerel yönetim kuruluşları için gelir kaynaklarının önemli bir kısmının öz kaynak gelirlerinden sağlanması önemlidir.

Ülkemizde yerel yönetimlerle ilgili eksikliklerden bahsedildiğinde yerel yönetim geleneğinin olmayışı gerekçe olarak gösterilmektedir. Yeni Zelanda da bu anlamda bir yerel yönetim geleneğinden bahsetmek güçtür ancak yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliği, etkin ve verimli hizmet sunma gibi konularda Ülkemizden daha ileri aşamada olduklarını ifade edebiliriz.

YARALANILAN KAYNAKLAR

- Al, H.(2008). Yeni Kamu Yönetimi: Ülke Deneyimleri. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Anderson, B W.(1993). Do We Have Better Local Government?, The Accountants Journal, 72(10), s.65-67.(12.10.2025).
- Ateş, H. (2003). Yerel Yönetimlerde Mükemmellik Modeli ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı, Öneri Dergisi ,5(19), 93-99 (20.10.2020).
- Avaner, T.(2019). Yeni Zelanda Kamu Yönetimi ve Planlama Kurumu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1),121-139 (30.10.2020).
- Biyogüvenlik kanunu. (2010). 5977, Resmî gazete, 2010.(04.01.2021) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100326-7.htm>
- Bulut, Y. ve Bimay M. (2020). Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16 (29), 2263-2298.(18.11.2020)
- Bush, G. W. A.(1995). Local Governments and Politics in New Zealand, Auckland, Auckland University Press.
- Canbazoglu, K.(2010). Tarihi Gelişimi, Kurumları ve İşleyişi Bakımından Yeni Zelanda Devleti'nin Hükümet Sistemi. Ankara barosu dergisi.3, 321-334.(08.11.2020)
- Doğan, K. C. (2019). Danimarka ve Yeni Zelanda'da yerel yönetimler: reform, yapı ve mali sistem üzerine genel bir inceleme. Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences ,5 (15), 283-287.
- Eryılmaz B.(2018). Kamu yönetimi, Kocaeli: Umuttepe yayınları.
- Hekimoğlu B.(2020), Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi ders notu,İstanbul.
- Lamba, M. ve; Öztop,S. (2018). Yeni Zelanda. *Yönetmelik İncelemeleri* (2.basım), içinde (523-556). Ankara: Nobel yayınları.
- T.C. Dışişleri bakanlığı, Yeni Zelanda'nın siyasi görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/yeni-zelanda-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (31.10.2025)
- Parlak B. ve Caner C. (2005). Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmelik Yapılar. İstanbul: Alfa Aktüel.
- Lerner K. L. vd. (2006). Immigration and multiculturalism: essential primary sources, Thomson Gale Press, 43-44.(17.10.2020)
- Limanlar yönetmeliği. (2012). 28453, Resmî Gazete, (11.11.2020) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16726&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Local Government in New Zealand, Local Councils, http://www.localcouncils.govt.nz/lqip.nsf/wpg_url/About-Local-Government-Local-Government-In-New-Zealand-Councillors-and-Mayors (erişim 30.11.2020)

Local Government Act. (2002).84.

[http://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0084/latest/versions.aspx29.2b\(1.11.2025\)](http://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0084/latest/versions.aspx29.2b(1.11.2025))

Mulgan, R. (2004). *Politics in New Zealand*, , 3rd Edition ,Wellington New Zealand:Auckland University Press.

Redmayne ,N. B. Ve Fawzi L. (2017). Financial determinants of local government debt in New Zealand Dimu Ehalaiye School of Accountancy. Massey University, Palmerston North, New Zealand Pacific Accounting Review. 29(4), 512-533, (17.10.2020).

Süreyya, S.(2018). Türkiye’de merkezi yönetim yerel yönetimler arası mali ilişkiler. *Yerel yönetimler* (2.baskı) içinde (121-147). Ankara: Orion.

The Local Government System In New Zealand Country Profile 2017–2018 ,www.clgf.org.uk/new_zealand erişim.22.10.2020

The New Zealand Productivity Commission, The five inquiries covered in this report are: Local government funding and financing, Final report November 2019, (Erişim 11.10.2020) <https://www.productivity.govt.nz/inquiries/local-government-funding-and-financing/final-report/>

Turan M. ve Güler M.(2018). Yerel Yönetimlere İlişkin Temel Kavramlar. *Yerel yönetimler* (2.baskı) içinde (5-32), Ankara: Orion.

Yaylı, H.(2018). Türkiye’de yerel yönetimlerin tarihi gelişimi, *Yerel yönetimler* (2.baskı) içinde (59-120), Ankara: Orion.

Bölüm

4

**OMBUDSMANLIK SİSTEMİ
OLARAK KAMU DENETÇİLİĞİ
KURUMU: KURUMSAL YAPISI,
ÇALIŞMA USUL VE ESASLARI**

Tarık SÖYLEMİŞ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu tarik-soylemis@isparta.edu.tr Orcid No: 0000-0002-1549-4766

GİRİŞ

Hukuk devletlerinin önemli özelliklerinden birisi de şüphesiz, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini idarenin işlem ve eylemlerine karşı koruyabilmektir.

Bu kapsamda, idarenin kendi içinde bir denetim mekanizması mevcuttur. İdare eylem ve işlemleri bakımından iç denetim mekanizmasının yanı sıra, yargı organı ve yasama denetimi kapsamında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da denetlenmektedir. Ancak, yargı organı tarafından yapılan denetimin oldukça yavaş işlemesi ve idarenin kendi iç denetim mekanizmasının da tarafsızlık özelliğine sahip olmaması, bu denetim mekanizmalarının etkinliğini tartışılır hale getirmektedir (Atay, 2014: 22-23, 25; Kestane, 2006: 129-130).

Ombudsmanlık sistemi ise, idarenin işlem ve eylemleri üzerinde farklı, çağdaş ve bağımsız bir denetim mekanizması olarak ortaya çıkmıştır (Özer, 2017: 68; Atay, 2014: 27; Kaplan, 2020: 98; Kestane, 2006: 129). Ombudsman merciinin kararları bir yargı kararı özelliği taşımaktan ziyade, idareye bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Yani, ombudsman bir bakıma idarenin işlem ve eylemleri neticesinde mağdur olan bireylerin, mağduriyetinin hızlı bir şekilde giderilebilmesi bakımından, idare ile birey arasındaki uyuşmazlığa çözüm bulan ve tarafları anlaştırmaya çalışan, kararları hukuken bağlayıcı olmayan bir kurum özelliği taşımaktadır (Uz, 2023: 80; Şahin, 2021: 9-11, 13, 33, 41, 52; Esgün, 1996: 262, 267, 269).

Tarihsel sürece baktığımızda, ombudsmanlık sisteminin 1809 yılında İsveç'te kurulduğu görülmektedir. İsveç'te anayasal bir kurum olarak kurulan ve uygulanmaya başlanan ombudsmanlık sistemi diğer ülkeler tarafından da örnek alınmaya başlanmıştır. İsveç'teki ombudsmanlık uygulaması başarılı olunca, 1919 yılından itibaren başta Finlandiya ve Norveç olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri tarafından da Anayasalarında değişiklik yapılarak ombudsmanlık sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Fendoğlu, 2020: 6; Özer, 2017: 66; Saygın, 2008: 1046, 1048; Şahin, 2021: 15-29, 70; Kestane, 2006: 132; Esgün, 1996: 255).

Türkiye'de ombudsmanlık sisteminin uygulanması yakın bir tarihe dayanmaktadır. 28.09.2006 tarihinde 5548 Sayılı Kamu Kurumu Denetçiliği Kanunu kabul edilmiş ancak, Kanun Anayasa Mahkemesi tarafından 25.12.2008 tarihinde Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir (Anayasa Mahkemesi, 25.12.2008 tarih ve E. 2006/140, K. 2008/185 sayılı kararı, Resmi Gazete Tarih: 04.04.2009, Sayı: 27190; Anayasa Mahkemesi Kararı için ayrıca bkz. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>, 20.09.2025; Saygın, 2008: 1047-1048). Anayasa Mahkemesi, Kamu Kurumu Denetçiliği Kanunu'nu iptal gerekçesinde özetle, bu kurumun idari teşkilat yapısı dışında yasama organına bağlı olarak ve sadece kanunla kurulmasının "idarenin

bütünlüğü ilkesine” aykırılık oluşturacağını ve ayrıca bu kurumun kurulabilmesi için Anayasa’da herhangi bir düzenlemenin ve dayanağının olmadığını, bu nedenle öncelikle Anayasa’da bu yönde değişiklik yapılması gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle, kamu denetçiliği kurumu kurulması ile ilgili ilk girişim olumsuzlukla sonuçlanmıştır.

Bunun üzerine, Anayasa m. 74’de 07.05.2010 tarihinde 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 8. maddesiyle yapılan değişiklikte maddeye eklenen Ek Fıkra m. 1-4 ile Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması ile ilgili Anayasa değişikliği yapılmıştır (Resmi Gazete Tarih: 13.05.2010, Sayı: 27580; ayrıca bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/>, 26.09.2025). Anayasa m. 74’de yapılan değişiklikte, idarenin işleyişi ile ilgili şikayetleri incelemekle görevli TBMM’ye bağlı olarak Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulacağı düzenlenmiş, Kamu Başdenetçisinin seçimi ile ilgili düzenlemeler yapılmış ve Kurumla ilgili ayrıca bir kanun çıkartılacağı belirtilmiştir.

Anayasa’da Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulmasına yönelik yapılan değişiklik üzerine, 14.06.2012 tarih ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (KDKK) yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete Tarih: 29.06.2012, Sayı: 28338; ayrıca bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/>, 26.09.2025). Bu kanunla birlikte Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuş olup, Türkiye’de ombudsmanlık sistemi böylelikle uygulanmaya başlanmıştır. Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulmasından kısa bir süre sonra da, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (KDK Yönetmeliği) yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete Tarih: 28.03.2013, Sayı: 28601 mükerrer; ayrıca bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/>, 26.09.2025).

Bu çalışmanın amacı, Kamu Denetçiliği Kurumunun yapısı, Kuruma yapılacak başvuru usulü, Kurumun inceleme, araştırma ve karar verme usullerini incelemektir. Bu kapsamda, Kamu Denetçiliği Kurumu ile ilgili olarak Danıştay tarafından verilen kararlar da incelenecek ve değerlendirilecektir. Ayrıca, Kamu Denetçiliği Kurumunun verdiği kararların hukuk sistemimizdeki yeri ve bu kararların kamu kurumları tarafından yerine getirilmesinde karşılaşılan sorunlar üzerinde durulacaktır.

A. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMUNUN YAPISI VE ÇALIŞMA USULÜ

Kamu Denetçiliği Kurumu’nun, “*kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikayet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak*” üzere 2012 yılında Ankara’da kurulduğu bi-

linmektedir (KDKK m. 1). Kamu Denetçiliği Kurumu TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet yürütmek amacıyla kurulmuştur (KDKK m. 4/1).

1) Kamu Denetçiliği Kurumunun Görev Kapsamı

Kamu Denetçiliği Kurumu, başvuruçunun Kuruma yapacağı şikayet üzerine harekete geçerek, idarenin işleyişi ile ilgili olmak kaydıyla her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını incelemek ve araştırmakla görevlendirilmiştir. İdarenin işlemleri, eylemleri, tutumları ve davranışları hakkında inceleme ve araştırma yaparken, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde hareket etmekle yükümlü kılınmıştır. Bu kapsamda Kamu Denetçiliği Kurumu, idarenin işlem ve eylemleri ile tutum ve davranışlarını hukuka ve hakkaniyete uygun olup olmadıkları yönünden incelemek ve araştırmak durumundadır. Kurum ayrıca, yapacağı inceleme ve araştırmalar sonucunda alacağı kararları idareye bildirmek ve önerilerde bulunmakla görevlidir (KDKK m. 5/1).

Kamu Denetçiliği Kurumu'nun inceleme ve araştırma yetkisi bulunan idari kurum ve kuruluşlar da KDK Yönetmeliğinde sınırlı sayım yoluyla ayrıca düzenlenmiştir. Buna göre Kamu Denetçiliği Kurumunun, *“merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumları, mahalli idareler ve bağlı idareler, mahalli idare birlikleri, döner sermayeli kuruluşlar, kanunlarla kurulan fonlar, kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri, sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait kuruluşlar ile bunlara bağlı ortaklıklar ve müesseseler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamunun ortak, sürekli ve kamusal bir ihtiyacını karşılayan ve idari düzenleme, denetim ve gözetim altında kamu hizmeti yürüten özel hukuk tüzel kişileri”* üzerinde KDKK kapsamında inceleme ve araştırma yapma yetkisine sahip olduğu görülmektedir (KDK Yönetmeliği m. 1).

İlgili düzenlemeden anlaşıldığı üzere, Kamu Denetçiliği Kurumu genel olarak bütün kamu kurum ve kuruluşlarının eylem ve işlemleri ile ilgili olarak yapılacak şikayet başvuruları üzerine inceleme ve araştırma yapmakla yükümlüdür. Kurumun herhangi bir kamu kurum ve kuruluşunun işlem ve eylemi ile ilgili inceleme ve araştırma yapabilmesi için, ilgili kişi tarafından Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusunda bulunulması gerekmektedir. Yani, Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işlem ve eylemine maruz kalmış ilgili kişinin başvurusu olmadan kendiliğinden kamu kurum ve kuruluşları üzerinde bir denetim yapma yetkisine sahip değildir.

Ancak, bazı ülkelerde ombudsmanın şikayet başvurusu üzerine veya resen harekete geçerek idare üzerinde inceleme ve araştırma yapma yetkisine sahip olduğu bilinmektedir. Bu ülkelere örnek olarak İsveç, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Fransa ve Avrupa Ombudsmanı sayılabilir (Şahin, 2021: 50, 81, 117, 131).

Doktrinde, Kamu Denetçiliği Kurumuna, hem şikayet başvurusu üzerine ve hem de resen harekete geçerek inceleme ve araştırma yapabilmesi yönünde yetki verilmesi amacıyla, kanun değişikliği yapılması önerilmektedir (Erhürman, 2000: 175).

Diğer yandan, bazı kamu kurum ve kuruluşlarının Kamu Denetçiliği Kurumu'nun inceleme ve araştırma yetkisi dışında bırakıldığı görülmektedir. Buna göre, “*yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin askeri nitelikteki faaliyetleri*” hakkında yapılan şikayetler Kurumun görev alanı dışındadır (KDKK m. 5/2; KDK Yönetmeliği m. 4/2). KDKK'nın ilk metninde m. 5/2-a)'da yapılan düzenleme ile, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirlerin de Kamu Denetçiliği Kurumunun görev alanı dışında bırakıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe konulan 02.07.2018 tarih ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname m. 110 ile KDKK m. 5/2-a) yürürlükten kaldırılmıştır (Resmi Gazete Tarih: 09.07.2018, Sayı: 30473; ayrıca bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/>, 28.09.2025). Bu değişiklikte birlikte, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler de Kamu Denetçiliği Kurumunun inceleme ve araştırma yetkisine dahil edilmiştir.

2) Kamu Denetçiliği Kurumunun Kurumsal Yapısı

Kamu Denetçiliği Kurumu merkezi Ankara bulunmaktadır. Ayrıca, merkeze bağlı olarak görev yapmak üzere İstanbul bürosu da bulunmaktadır (<https://www.ombudsman.gov.tr/Hakkimizda/TeskilatSemasi>, 24.09.2025).

Kamu Denetçiliği Kurumu bir başdenetçi, beş denetçi, genel sekreter ve diğer personellerden oluşmaktadır. Başdenetçi Kurumu temsil etme ve yönetme konusunda yetkilidir (KDKK m. 4, 6).

a) Başdenetçi ve Denetçilerin Adaylık ve Seçim Usulü

Başdenetçi ve denetçi aday aday olabilmek için gerekli koşullar KDKK m. 10'da düzenlenmiştir.

Buna göre baş denetçi ve denetçi adayının; Türkiye Cumhuriyeti vatan-daşı olması gerekmektedir. Ayrıca, seçimin yapılacağı tarih itibariyle Başdenetçinin elli yaşını ve denetçinin ise kırk yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Ancak, bu yaş koşullarının milletvekilliği ve cumhurbaşkanlığı adaylığı için gereken yaş şartlarına göre daha yüksek olması doktrinde eleştirilmiştir (Şahin, 2021: 153).

Yaş koşullarının yanı sıra, başdenetçi ve denetçi adaylarının dört yıllık eğitim veren fakültelerinden mezun olması gerekmektedir. Başdenetçi ve

denetçi adaylarının belirlenmesinde hukuk, siyasal bilgiler, iktisadi ve idari bilimler, işletme ve iktisat fakültelerinden mezun olanlara tercihen öncelik verilmektedir. Ayrıca, dört yıllık eğitim veren bu fakültelerin Türkiye’de bulunan üniversitelerden olma şartı yoktur. Yani, yurtdışındaki yükseköğrenim kurumlarının dört yıllık eğitim veren ve Yükseköğretim Kurulu tarafından denkliği verilmiş fakültelerinden mezun olanlar da aday olabilmektedir.

Başdenetçi ve denetçi adaylarının “*kamu kurum ve kuruluşlarında, uluslararası kuruluşlarda, sivil toplum kuruluşlarında veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında ya da özel sektörde*” çalışmış olması gerekmektedir. Ayrıca, adayların belirtilen kurum ve kuruluşlarda toplamda en az on yıl çalışma şartı aranmaktadır.

Diğer yandan, Başdenetçi ve denetçi adaylarının kamu haklarından yasalı olmaması ve herhangi bir siyasi partiye üyeliğinin olmaması da gerekmektedir.

KDKK m. 10/1-f)’de Başdenetçi ve denetçi adaylığına engel suçların sınırlı sayım yöntemiyle düzenlendiği görülmektedir. Buna göre adayların; “*Türk Ceza Kanunu m. 53’de belirtilen süreler geçmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı hapis cezasına ya da affa uğramış olsa veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş olsa bile Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci kısmının bir ve ikinci bölümündeki suçlar, Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk suçları ile yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlardan veya zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkum olmaması*” gerekmektedir. Türk Ceza Kanunu’nun ikinci kitabının birinci kısmının birinci bölümünde soykırım ve insanlığa karşı suçların, ikinci bölümünde ise göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarının düzenlendiği görülmektedir.

Başdenetçi ve denetçilerin seçimi TBMM’de gizli oyla yapılmaktadır.

Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından, Başdenetçi veya denetçilerden birinin görev süresinin bitmesinden doksan gün önce, bu görevlerin başka ca herhangi bir sebeple sona ermesi halinde ise sona erme tarihinden itibaren onbeş gün içinde yeni görevlendirmenin yapılabilmesi için bu durumu TBMM Başkanlığına bildirilmektedir. TBMM Başkanlığı tarafından yeni başdenetçi veya denetçilerin görevlendirilebilmesi için ilana çıkılır. Başdenetçi ve denetçi adaylığı için verilen ilanda belirtilen başvuru süresi içinde, KDKK m. 10’da belirtilen koşulları taşıyanlardan Başdenetçi veya denetçi aday olmak isteyenlerin, TBMM Başkanlığına yazılı olarak başvuruda bulunması gerekir (KDKK m. 11/1-2).

TBMM’de başdenetçi ve denetçilerin seçimi için TBMM Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan Karma Komisyon oluşturulur. Karma Komisyon, Başdenetçi seçiminde başvuruda bulunan aday adayları arasından üç adayı, başvuru süresinin bittiği tarihten itibaren onbeş gün içinde belirleyerek TBMM Genel Kuruluna sunulmak üzere TBMM Başkanlığına bildirir (KDKK m. 11/3).

TBMM Genel Kurulu, Başdenetçi seçimini bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde gizli oyla yapar. Başdenetçi, TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu (400 milletvekili) ile seçilir. İlk iki tur oylamada bu çoğunluğu herhangi bir aday sağlayamazsa üçüncü tur oylamaya geçilir. Üçüncü tur oylamada TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunun (301 milletvekili) oyunu alan aday Başdenetçi seçilmiş sayılır. Eğer, üçüncü tur oylamada da Başdenetçi seçilemezse, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylamaya geçilir, diğer adaylar elenmiş kabul edilir. Dördüncü ve son tur oylamada, bu iki aday arasından en fazla oy alan aday Başdenetçi seçilmiş olur (KDKK m. 11/4-5).

Denetçilerin seçimi ise, TBMM’de kurulacak Karma Komisyon’da yapılmaktadır. Bunun için, TBMM Karma Komisyonu tarafından bir alt komisyon oluşturulur. Bu alt komisyon, başvuruda bulunan denetçi adayları arasından, seçilecek denetçi sayısının üç katı kadar adayı belirleyerek Karma Komisyonuna sunar. Karma Komisyon belirlenen adaylar arasından en geç onbeş gün içinde denetçi seçimlerini yapar. Denetçiler, Karma Komisyon üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile seçilmektedir. Birinci ve ikinci tur oylamalarda bu çoğunluğu sağlayan aday denetçi olarak seçilmiş olmaktadır. İlk iki tur oylamada adayların bu çoğunluk oyunu sağlayamaması halinde üçüncü tur oylamaya geçilir. Üçüncü tur oylamada Karma Komisyon üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu alan aday denetçi olarak seçilmiş olur. Üçüncü oylamada da denetçi adayları bu oy çoğunluğunu sağlayamazlarsa dördüncü ve son tur oylamaya geçilir. Ancak, dördüncü tur oylamaya sadece, üçüncü tur oylamada en çok oy alan adaylardan, seçilecek denetçi sayısının iki katı kadar aday katılabilir. Dördüncü ve son tur oylamada en fazla oy alan aday denetçi olarak seçilmiş olur. Karma Komisyonunda aynı oturumda, birden fazla denetçi seçimi yapılması halinde, adaylar için birleşik oy pusulası düzenlenmektedir (KDKK m. 11/6).

Seçimler, Kamu Denetçiliği Kurumunun TBMM Başkanlığına başvuruda bulunduğu tarihten itibaren en geç doksan gün içinde sonuçlandırılmaktadır (KDKK m. 11/7).

b) Başdenetçi ve Denetçilerin Görev Süresi ve Nitelikleri

KDKK m. 14’de Başdenetçi ve denetçilerin görev süreleri dört yıl olarak düzenlenmiştir. Başdenetçi veya denetçinin istifa, ölüm veya görevden alınma vb. nedenlerle görevinin normal görev süresinden önce sona ermesi ha-

linde, yeni seçilen Başdenetçi veya denetçinin görev süresi de dört yıl olarak uygulanmaktadır (KDKK m. 14/1-2).

Başdenetçi veya denetçilerin iki dönem üst üste seçilerek görev yapabilmesi mümkündür (KDKK m. 14/3). Bu durumda başdenetçi veya denetçiler, toplamda sekiz yıl görev yapabilmektedirler. Doktrinde, Başdenetçinin ve denetçilerin görevlerinde bağımsızlıklarının temin edilebilmesi bakımından, görev sürelerinin genel seçimlerin yenilenme süresi olan beş yılın üzerinde bir süre olarak düzenlenmesi ve yine aynı şekilde iki dönem üst üste seçilebilmeleri yönünde kanun değişikliği önerilmektedir (Erhürman, 2000: 168; Şahin, 2021: 159).

Başdenetçi veya denetçiliğe seçilenler başka kurum veya kuruluşlarda görev yapıyorlarsa, eski görev yerleriyle ilişkileri kesilmektedir. Ancak, kamu görevlisiyken Başdenetçiliğe veya denetçiliğe seçilenler, istifa etmeleri veya herhangi bir nedenle görevlerinin sona ermesi veya görev sürelerinin dolması halinde, otuz gün içinde eski kurumlarına başvurmaları halinde, en geç otuz gün içinde müktesepelerine uygun bir kadroya atanabilmektedirler. Ancak, bu kişilerin eski kurumlarına tekrar atanabilmesi için, memuriyete giriş koşullarını yitirmemiş olmaları gerekmektedir. Yüksek mahkeme üyesi iken Başdenetçi veya denetçi olarak seçilenler ise, görevleri sona erdikten sonra, talep etmeleri halinde en son görev yaptıkları yüksek mahkeme üyeliği görevine geri dönebilmektedirler (KDKK m. 14/4).

Başdenetçinin veya denetçilerin KDKK m. 10'da düzenlenen seçilme şartlarını taşımadıklarının sonradan tespit edilmesi veya bu nitelikleri seçildikten sonra kaybetmeleri halinde görevleri sona erdirilmektedir. Başdenetçi veya denetçilerin görevlerinin sona erdirilmesine neden olan bu istisnai durumlar, TBMM Karma Komisyonu tarafından incelenerek tespit edilmektedir. TBMM Karma Komisyonu bu yöndeki tespitlerini TBMM Genel Kuruluna rapor olarak sunmaktadır. TBMM Genel Kurulu tarafından Başdenetçinin görevine, bu nedenlere dayalı olarak ve görüşme yapılmaksızın son verilmektedir. Denetçilerin görevinin sona ermesine karar verme yetkisi ise TBMM Karma Komisyonundadır (KDKK m. 15).

Başdenetçi ve denetçilerin görevlerini yaparken tarafsız ve adil bir şekilde görev yapabilmelerini ve karar verebilmelerini sağlamak amacıyla KDKK m. 12'de düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre; Başdenetçiye ve denetçilere görevleriyle ilgili olarak hiçbir organ, makam, merci veya kişi, emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Başdenetçi ve denetçiler, görevlerini yerine getirirken tarafsızlık ilkesine uygun davranmak zorundadırlar.

KDK Yönetmeliği m. 47/3-4'e göre ise, Başdenetçi ve denetçiler; kendilerinin, eşlerinin ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve kayın hısımlarının şikayetlerini inceleyemezler. Ayrıca, Başdenetçi ve denetçiler,

siyasi partilere üye olamazlar, seçilmeden önce herhangi bir siyasi parti üyeliği varsa, seçildikten sonra bu üyeliğini sonlandırması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, görevlerini yerine getirirken herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef alabilecek bir davranışta da bulunamazlar.

Başdenetçi ve denetçiler, görevlerini yerine getirirken ırk, cinsiyet, dil, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapamazlar. Görevleri dolayısıyla öğrendikleri mesleki veya ticari sıraları görevlerinden ayrılmış olsalar bile açıklayamazlar, aynı şekilde kendilerine veya başkalarına menfaat sağlamak amacıyla da kullanamazlar. Başdenetçi veya denetçi olarak görev yaptıkları süre içerisinde resmi veya özel hiçbir ek görev alamazlar ve ticaretle uğraşamazlar. Ancak, bilimsel yayınlar yapabilirler, görevleri veya meslekleri ile ilgili olarak davet edildikleri ulusal veya uluslararası kongre, konferans vb. bilimsel toplantılara katılabilirler, derneklere üye olabilirler ve kâr amacı gütmeyen kooperatiflere ortak olabilirler (KDK Yönetmeliği m. 46/4-6).

3) Kamu Denetçiliği Kurumuna Şikayet Başvurusunun Yapılma Usulü

Kamu Denetçiliği Kurumuna, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarına karşı, menfaati ihlal edilen gerçek ve tüzel kişiler şikayet yoluyla başvuruda bulunabilirler. Ancak, insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ve kamuyu ilgilendiren genel konulara yönelik yapılacak olan şikayetlerde menfaatinin ihlal edilip edilmediğine bakılmaksızın herkes şikayet hakkına sahiptir (KDK Kanunu m. 17/1; KDK Yönetmeliği m. 7/1).

Her ne kadar KDKK ve ilgili Yönetmelikte açık olarak düzenlenmemiş olsa da, kanaatimizce şikayet başvurusunda bulunacak gerçek kişinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması zorunluluğu bulunmamaktadır. Zira, KDK m. 17/2'de, başvuranın yabancı olması halinde başvuru dilekçesinde pasaport numarasının belirtilmesi gerektiğine yönelik düzenleme yapılmıştır. Bu nedenle, müteakibliyet şartına bağlı olmaksızın, yabancı ülke vatandaşları da Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusunda bulunabilirler.

Doktrinde, idarenin işlem ve eylemlerine karşı idari yargıda da dava yoluna başvurulabildiği ancak, idarenin tutum ve davranışlarına karşı idari yargıya başvurulamadığı belirtilmiştir. İdarenin tutum ve davranışlarına karşı Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet yoluyla başvurulabilmesinin, Kurumun idari yargıdan daha geniş bir görev alanına sahip olduğu yönünde değerlendirilmektedir (Şahin, 2021: 172-173).

Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılan bazı şikayet başvuruları, Kurum tarafından işleme alınmamaktadır. Buna göre, yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarıncaya karara bağlanmış uyuşmazlıklar hakkında yapılan şikayetler, Kurum tarafından incelemeye alınmamaktadır. Ayrıca,

nedeni, konusu ve tarafları aynı olup Kurum tarafından incelenmekte olan veya daha önce Kurum tarafından sonuçlandırılan şikayet başvuruları hakkında yeniden yapılan şikayetler de incelenmemektedir. Diğer yandan, belirli bir konuyu içermeyen şikayetler de Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından işleme alınmamakta ve incelenmemektedir (KDK Yönetmeliği m. 5).

Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusu, kural olarak Türkçe olarak hazırlanacak dilekçe ile yapılabilmektedir. Başvurucu tarafından şikayet dilekçeleri, Kamu Denetçiliği Kurumuna elden teslim edilebileceği gibi posta, e-mail veya faks yoluyla gönderilebilmesi de mümkündür. Kamu Denetçiliği Kurumunun her ilde bir temsilciliğinin olmaması nedeniyle, başvuru dilekçelerinin valilikler ve kaymakamlıklar aracılığıyla Kuruma gönderilebilmesi de mümkündür. Ayrıca, Kamu Denetçiliği Kurumunun internet sayfasında bulunan e-başvuru linkinden açılan formun doldurulması suretiyle de şikayet başvurusunda bulunulabilmesi mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 8, 9/1; Kamu Denetçiliği Kurumu e-başvuru formu için bkz. <https://ebasvuru.ombudsman.gov.tr/>, 24.09.2025). Böylelikle, kişilerin şikayet başvurularını Kuruma ulaştırabilmeleri bakımından birçok farklı yöntemin kabul edildiği ve Kuruma yapılacak başvuruların kolaylıkla yapılabilmesi bakımından düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kamu Denetçiliği Kurumuna 2024 yılında toplam 14.762 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların %75'i, Kurumun internet sayfasında yer alan e-başvuru formu aracılığıyla yapılmıştır. Ayrıca, toplam başvuruların %21,83'ünün posta yoluyla, %2,98'inin dosyanın Kuruma elden teslim edilmesiyle, %0,18'inin e-mail olarak ve %0,01'inin faks yoluyla yapıldığı tespit edilmiştir (KDK 2024 Yıllık Raporu, s. 69). Kamu Denetçiliği Kurumunun verilerinden de anlaşıldığı üzere, başvuru sahiplerinin şikayette bulunma şekli olarak en fazla, Kurumun internet sayfasında bulunan e-başvuru formunu kullandıkları görülmektedir.

Başvurunun, şikayetçi tarafından doğrudan yapılamaması halinde, kanuni temsilci veya vekili tarafından yapılabilmesi de mümkündür. Ancak bu durumda, temsile veya vekaletle dair geçerli bir yetki belgesinin veya ispat belgesinin örneğinin noter vekaletnamesi, mahkeme kararı vb. şikayet dilekçesi ile birlikte sunulması gerekmektedir (KDK Yönetmeliği m. 11/1).

Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusunda bulunulabilmesi için, İdari Yargılama Usulü Kanununda düzenlenen idari başvuru yolları ile diğer özel kanunlarda yer alan zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi gereklidir. Ancak, Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılacak şikayet başvurusu zorunlu bir başvuru yöntemi olarak değerlendirilmemektedir (Kaplan, 2020: 109). İdari başvuru yolları tüketilmeden yapılan başvurular, Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından ilk değerlendirmenin ve cevap hakkının kullanılabilmesi bakımından ilgili kurum veya kuruluşa gönderilmektedir. Ancak

Kamu Denetçiliği Kurumu, şikayet başvurusunun konusu itibariyle, telafisi güç veya imkansız zararların doğması ihtimali bulunuyorsa, idari başvuru yolları tüketilmese dahi başvuruları kabul edebilmektedir (KDKK m. 17/4; Kaplan, 2020: 96).

Ancak, idarenin hukuka aykırı tutum ve davranışlarına karşı Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayette bulunulabilmesi için, idari başvuru yollarının tüketilmesi şart değildir. Ayrıca, idarenin kanunlarda açıkça kesin olduğu belirtilen işlemlerine karşı da doğrudan Kuruma şikayet başvurusu yapılabilir (KDKK Yönetmeliği m. 12/5-6).

Kamu Denetçiliği Kurumuna, KDKK m. 17/4'e uygun olarak yapılacak başvuruya idare tarafından verilecek cevabın tebliği tarihinden itibaren veya idare tarafından başvuruya altmış gün içinde cevap verilmemesi halinde bu sürenin sona ermesinden itibaren altı ay içinde başvurulabilmesi mümkündür (KDKK m. 17/7).

Ayrıca, şikayet başvurusu dava açma süresi içinde yapılmışsa, işlemeye başlamış olan dava açma süresi durmakta ve bu durum yargılamada bekletici mesele sayılmaktadır (KDKK m. 17/8). Bu düzenlemenin nedeni, Kamu Denetçiliği Kurumunun idari yargının bir alternatifi olarak görülmemesini sağlamaktır. Bu düzenleme ile, hem Kuruma ve hem de idari yargıya yapılacak başvuru, başvurucuya tanınan bir hak olarak kabul edilmekte ve böylelikle Kuruma yapılacak başvurunun idari yargıda dava açma hakkını engellemesi önlenmiş olmaktadır (KDKK Madde Gerekçeleri, s. 9).

Danıştay bir davanın temyiz incelemesinde, Kamu Denetçiliği Kurumuna dava açma süresi içinde yapılan başvuruların, işlemeye başlamış olan dava açma süresini durduracağını belirterek, ilgili dosyada davacının Kuruma yaptığı ilk başvurunun dava açma süresini durdurduğu noktasında tereddüt bulunmadığına karar vermiştir (Danıştay 8. Daire, 25.02.2025 tarih ve E. 2024/3155, K. 2025/1373 sayılı kararı; Danıştay 10. Daire, 24.12.2015 tarih ve E. 2014/5620, K. 2015/6232 sayılı kararı, <https://karararama.danistay.gov.tr/>, 01.10.2025).

4) Kamu Denetçiliği Kurumuna Yapılan Şikayet Başvurusunun İnceleme ve Araştırma Usulü

a) Şikayet Başvurusu Üzerine Yapılacak Ön İnceleme Usulü

Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılacak şikayet başvurusu ile ilgili esas-tan inceleme ve araştırmaya başlanmadan önce, şikayet konusu ön incelemeye tabi tutulmaktadır Şikayet başvurusu ile ilgili yapılacak ön incelemede başvurunun *“Kurumun görev alanına girip girmediği, süresi içinde yapılıp yapılmadığı, Kurumda halihazırda incelenmekte ve araştırılmakta olan veya daha önce sonuçlandırılan bir şikayet başvurusuyla sebepleri, konusu ve taraflarının*

aynı olup olmadığı, yargı organlarında görülmekte olan veya karara bağlanmış uyuşmazlıklara ilişkin olup olmadığı, idari başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği, şikayetin başvuru usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığı, belli bir konuyu içerip içermediği, gerekli belgelerin yer alıp almadığı ve menfaat ihlali içerip içermediği” yönlerinden incelenmektedir (KDK Yönetmeliği m. 19).

Şikayet başvurusu yukarıda belirtilen unsurları taşıyorsa inceleme ve araştırma aşamasına geçilmektedir. Şayet şikayet başvurusu bu koşullardan - idari başvuru yollarının tüketilip tüketilmediği koşulu hariç olmak üzere - herhangi birini taşımıyor ise bu durumda şikayet başvurusu hakkında incelenemezlik kararı verilmekte ve karar başvurucuya tebliğ edilmektedir. Böylelikle, Kuruma başvuru yapılması ile durmuş olan dava açma süresi tekrar işlemeye başlar. Ancak, başvuru dosyası hakkında incelenemezlik kararı verilmesi halinde, dosyadaki eksiklikler giderilerek, süresi içinde tekrar Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusunda bulunulabilmesi de mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 20/1,4).

Başvurucu tarafından idari başvuru yolları tüketilmeden Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusunda bulunulmuşsa, Kurum bu başvuruyu kabul etmekte ve dosya üzerinde yapacağı ön incelemeden sonra esastan inceleme ve araştırmaya geçmeden, başvuruyu ilgili idareye göndermektedir. Ayrıca, Kurum tarafından bu durum başvurucuya da tebliğ edilmektedir. Bu durumda, Kamu Denetçiliği Kurumuna başvuru tarihi aynı zamanda ilgili idareye başvuru tarihi olarak da kabul edilmektedir (KDK Yönetmeliği m. 20/2).

b) Şikayet Başvurusu Üzerine Yapılacak İnceleme ve Araştırma Usulü

Şikayet başvurusunda belirtilen “*idarenin işlem ve eylemleri ile tutum ve davranışları, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk ve iyi yönetim ilkeleri yönlerinden incelenmekte ve araştırılmaktadır*”. Şayet, şikayetin konusu temel hak ve özgürlükler, kadın ve çocuk hakları veya insan hakları ihlalleri ile ilgili ise, Kurum denetçileri tarafından yerinde inceleme ve araştırma da yapılabilmektedir. Ayrıca, şikayetin konusu kamuyu ilgilendiren genel konular hakkında ise, şikayetçi veya hakkında şikayet başvurusu yapılan idarenin talebi üzerine, Kurum denetçileri tarafından yerinde inceleme ve araştırma yapılabilmesi mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 22).

Başdenetçi veya denetçinin, inceleme ve araştırma konusu hakkında ilgili idareden bilgi ve belge isteme yetkisi bulunmaktadır. İdare, istenilen bilgi ve belgeleri derhal elektronik posta yoluyla Kurumun elektronik posta adresine göndermekle yükümlüdür. İlgili idarenin, Kamu Denetçiliği Kurumunun talep ettiği belgelerin asıllarını ise, en geç otuz gün içinde Kuruma göndermek durumundadır. Şayet idare, bu otuz günlük süre içinde Kurumun talep ettiği bilgi ve belgeleri haklı bir neden olmaksızın vermekten kaçınırsa veya ek-

sik belge verirse, ilgili kamu görevlileri hakkında Başdenetçi veya denetçinin başvurusu üzerine ilgili merci tarafından soruşturma açılması söz konusu olmaktadır. Ayrıca idare, soruşturmanın sonucu hakkında Kamu Denetçiliği Kurumunu yazılı olarak bilgilendirmekle yükümlüdür. Kamu Denetçiliği Kurumunun talep ettiği bilgi ve belgeler eğer devlet sırrı veya ticari sır niteliğinde bilgi ve belgeler ise, idare tarafından gerekçesi belirtilmek suretiyle verilmeyebilir. Bu durumda, inceleme ve araştırma için elzem ise, Başdenetçi veya denetçi tarafından devlet sırrı veya ticari sır niteliğindeki bu belgelerin yerinde incelenmesi mümkündür. Ancak, Başdenetçi veya denetçiler tarafından devlet sırrı niteliğindeki bilgi ve belgeler incelendikten sonra, bu belgelerde yer alan bilgiler üçüncü kişilere karşı açıklanamamaktadır. Ayrıca, Başdenetçi veya denetçiler tarafından verilen kararlarda, bu nitelikteki bilgi ve belgelerin delil olarak kullanılması da yasaktır (KDK Yönetmeliği m. 23).

Şikayet başvurusu ile ilgili olarak dosyanın içeriği hakkında özel veya teknik bilgiyi gerektiren bir durum sözkonusu olduğunda bilirkişi görevlendirmesi yapılabilmektedir. Görevlendirilecek olan bilirkişilerin adli yargı bilirkişi listesinden, üniversite öğretim elemanları veya meslek odası mensupları arasından seçilebilmesi mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 24/1).

Bilirkişi olarak görevlendirilecek kişilerin; *“mesleklerinde en az beş yıllık deneyim sahibi olması, affa uğramış veya ertelenmiş olsa bile devlete karşı işlenen suçlar ile zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas gibi bir suçtan veya kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, gerçeğe aykırı bilirkişilik yapma, yalan tanıklık suçlarından biriyle hüküm giymemiş olması, disiplin yönünden meslekten veya memuriyetten çıkarılmamış veya bir sanatın icrasından geçici olarak yasaklanmamış olması”* gerekmektedir. Ayrıca, bilirkişiler tarafsızlıklarının sağlanması bakımından, çalıştıkları veya iş ilişkisi içinde buldukları idareyle ilgili veya kendilerinin, eşlerinin ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve kayın hısımlarının şikayet başvurularında bilirkişi olarak görevlendirilmemektedirler (KDK Yönetmeliği m. 24/2-3).

Bilirkişi görevlendirildikten sonra, iki ay içinde raporunu Kamu Denetçiliği Kurumuna sunmak durumundadır. Ancak, incelemeye konu şikayet başvurusunun kapsamlı olması halinde bu sürenin bir ay daha uzatılması mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 24/5) . Bilirkişi, uzatma süresiyle birlikte raporunu en geç üç ay içinde Kuruma sunmakla yükümlüdür.

Şikayete konu dosya kapsamında olayın aydınlatılabilmesi bakımından tanık dinlenmesine karar verilebilir. Tanık dinlenmesine karar vermeye Başdenetçi veya denetçiler yetkilidir. Tanıklar yüz yüze dinlenebileceği gibi, sesli ve görüntülü iletişim araçları kullanılarak da dinlenebilmesi mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 25/1-2). Tanıkların dinlenmesinde uygulanacak bu usul, mahkemelerde kullanılan SEGBİS (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) sis-

temi ile benzerlik göstermektedir. Ancak, ilgili Yönetmelikte Başdenetçi ve denetçilerin tanık dinlenmesinde kullanabilecekleri sesli ve görüntülü iletişim araçlarının ne olacağı belirtilmemiştir.

Şikayetçi, Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından karar verilinceye kadar şikayetinden vazgeçecek olursa, dosya hakkında karar verilmeden inceleme ve araştırma sonlandırılmaktadır. Dosya hakkında inceleme ve araştırma devam ederken şikayete konu talep ilgili idare tarafından yerine getirilecek olursa inceleme ve araştırma yine sonlandırılmaktadır. Ayrıca, şikayetçinin ölmesi veya tüzel kişiliğinin sona ermesi halinde de inceleme ve araştırma sonlandırılmaktadır. Ancak, şikayet konusu itibarıyla, ölen gerçek kişinin mirasçılarını ilgilendiriyorsa inceleme ve araştırmaya devam edilmektedir. Şikayete konu dosya hakkında inceleme ve araştırma devam ederken, şikayetle ilgili olarak dava açılması halinde, inceleme ve araştırma sonlandırılabilir veya dava sonuçlanıncaya kadar bekletilebilmesi mümkündür. Ancak, inceleme ve araştırmanın sonlanmasına neden olan bu durumların mevcut olması halinde bile, eğer şikayetin konusu temel hak ve özgürlükler, insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları veya kamuyu ilgilendiren genel konular hakkında ise, bu durumda Kurum tarafından dosya sonlandırılmayarak, inceleme ve araştırmaya devam edilebilmesi mümkündür (KDK Yönetmeliği m. 26-30).

5) İnceleme ve Araştırma Sonucunda Verilebilecek Kararlar

Kamu Denetçiliği Kurumu, şikayet başvurusuna ilişkin inceleme ve araştırma sonucunda dosya hakkında tavsiye kararı, ret kararı, dostane çözüm kararı veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar verebilir (KDK Yönetmeliği m. 31). Yani, Kamu Denetçiliği Kurumunun, başvuruya ilişkin olarak idarenin yapmış olduğu işlem veya eylemin iptal edilmesine veya yürürlüğünün durdurulmasına karar verme yetkisi yoktur (Kaplan, 2020: 100).

Kamu Denetçiliği Kurumunun vereceği bu kararlar, idarenin işlem ve eylemlerine yönelik önerilerde bulunma amacı taşımaktadır. Ayrıca bu kararlar, idare üzerinde bir yaptırım özelliği taşımamakta ve başvurusunun hukuki durumunda bir değişiklik de meydana getirmemektedir (Kaplan, 2020: 106, 109). Diğer yandan, şikayet edilen idarenin Kurum kararını yerine getirmemesi halinde, Kamu Denetçiliği Kurumu idare hakkında tazminat kararı, ceza kararı veya herhangi bir yaptırım kararı vermemektedir (Uz, 2023: 82, 95).

Danıştay vermiş olduğu bir kararda, davacı şirket tarafından Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusunda bulunulduğunu, Kurum tarafından yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucunda, işlemlerin geri alınarak başvurusunun mağduriyetinin giderilmesi yönünde Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumuna tavsiyede bulunulmasına karar verildiği belirtilmiştir.

Ancak, Kamu Denetçiliği Kurumunun tavsiye kararının ilgili idare tarafından uygulanmaması üzerine yapılan Temyiz başvurusu Danıştay tarafından kabul edilmiştir (Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 09.11.2022 tarih ve E. 2022/1778, K. 2022/3151 sayılı kararı; <https://karararama.danistay.gov.tr/>, 01.10.2025)

Kamu Denetçiliği Kurumu, dosya üzerinde yaptığı inceleme ve araştırma sonucunda şikayetçinin haklı ve şikayetin yerinde olduğu kanaatine varması halinde tavsiye kararı vermektedir. Kurum tarafından idareye; “*hatalı davranıldığı kabulü, zararın tazmini, işlem yapılması veya eylemde bulunulması, mevzuat değişikliğinin yapılması, işlemin geri alınması, kaldırılması, değiştirilmesi veya düzeltilmesi, uygulamanın düzeltilmesi, uzlaşmaya gidilmesi, tedbir alınması*” veya bunların dışında Kurum tarafından belirlenecek olan başka tavsiye kararlarının verilebilmesi mümkündür. Ayrıca, tavsiye kararı verilen idare tavsiye doğrultusunda yaptığı işlemi, aldığı önlemi veya Kurum tarafından tavsiye edilen çözümü uygulanabilir nitelikte görmediği takdirde bunun gerekçesini otuz gün içinde Kuruma bildirmekle yükümlüdür (KDK Yönetmeliği m. 32). Kamu Denetçiliği Kurumu bu tavsiye kararlarını alarak idareye önerilerde bulunsa da, tavsiye kararlarının idare üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı yoktur (Şahin, 2021: 206). Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından verilen tavsiye kararlarına idarenin uymaması halinde, Kurumun idare üzerinde herhangi bir yaptırım uygulama yetkisi yoktur. Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından verilen tavsiye kararına idarenin uymaması halinde, başvuru sahiplerinin genellikle idari yargıda dava açtıkları görülmektedir (Uz, 2023: 90)

Kurum tarafından dosya üzerinde yapılan inceleme ve araştırma sonucunda, şikayetin yerinde olmadığı kanaatine varılması halinde ret kararı verilmektedir (KDK Yönetmeliği m. 33).

Şikayet edilen idare, şikayete konu talebi yerine getirirse veya taraflar anlaşarak şikayeti kendi aralarında çözüme kavuştururlar ve bu durumu Kuruma bildirirlerse, dosya hakkında dostane çözüm kararı verilmektedir (KDK Yönetmeliği m. 33/A). Dostane çözüm uygulamasında Kamu Denetçiliği Kurumu, idare ile kişiler arasında adeta bir arabulucu görevi yürütmektedir (Şahin, 2021: 208).

Kamu Denetçiliği Kurumunun şikayete konu dosya hakkında karar verilmesine yer olmadığına dair karar verebilmesi de mümkündür. Buna göre, Kurum şikayetçinin KDK Yönetmeliği m. 33/A’da düzenlenen haller dışındaki nedenlere dayanarak şikayetinden vazgeçmesi, şikayetçinin ölümü veya tüzel kişiliğinin sona ermesi, inceleme ve araştırma devam ederken şikayete konu olay hakkında dava açılması halinde karar verilmesine yer olmadığına dair karar vermektedir (KDK Yönetmeliği m. 34).

Kamu Denetçiliği Kurumu, inceleme ve araştırmasını şikayet tarihinden

itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırmakla yükümlüdür. Kurum bu süre içerisinde inceleme ve araştırmasını sonuçlandıramazsa bunun gerekçesini şikayetçiye yazılı olarak bildirmekle yükümlüdür. Şikayetçiye yapılacak bu bildirimde ayrıca, şikayete ilgili inceleme ve araştırmanın devam ettiği ve dava açma süresinin yeniden işlemeye başladığı konusunda bilgilendirme yapılmaktadır (KDK Yönetmeliği m. 36).

KDK Yönetmeliği m. 38'de ise Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılan şikayet başvurusu üzerine durmuş olan dava açma sürelerinin yeniden işlemeye başlayacağı haller düzenlenmiştir. Buna göre durmuş olan dava açma süresi; şikayet başvurusunun Kurum tarafından reddedilmesi halinde gerekçeli ret kararının ilgiliye tebliğinden itibaren, ilgili idare Kurumun tavsiyesi üzerine otuz gün içinde herhangi bir işlem tesis etmez veya eylemde bulunmaz ise, dostane çözüm kararı veya karar verilmesine yer olmadığına dair karar verilmesi halinde veya şikayet başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde inceleme ve araştırmanın sonuçlandırılmaması halinde kaldığı yerden işlemeye başlamaktadır (KDK Yönetmeliği m. 38).

Kamu Denetçiliği Kurumu, her ne kadar şikayete konu dosya hakkında yukarıda belirtilen kararları vermiş olsa da, kararın verilmesinden sonra sonucunu etkileyebilecek bilgi ve belgelerin ortaya çıkması halinde, şikayet hakkında yeniden inceleme ve araştırma yapma yetkisine sahiptir (KDK Yönetmeliği m. 39).

6) Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından 2024 Yılında Verilen Kararların Değerlendirilmesi

Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından her yıl faaliyet ve değerlendirme raporları hazırlanmakta ve TBMM'ye sunulmaktadır. Ayrıca, hazırlanan bu yıllık raporlar Resmi Gazete ve Kurumun internet sayfasında yayınlanarak kamuoyu bilgilendirilmektedir (KDK Kanunu m. 22/1-2; KDK Yıllık Raporları için bkz. <https://www.ombudsman.gov.tr/Yayinlarimiz/YillikRapor,28.09.2025>).

Kamu Denetçiliği Kurumu 2024 Yıllık Raporunda önceki yıllık raporlarda olduğu gibi, yıl içerisinde verilen ve yukarıda incelediğimiz kararlarına ilişkin istatistik ve sayısal veriler yer almaktadır (KDK 2024 Yıllık Raporu için bkz. <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/KDK-2024-Yillik-Rapor/index.html,28.09.2025>).

Kamu Denetçiliği Kurumu 2024 Yıllık Raporuna göre, 2024 yılında Kuruma 14.762 başvuru yapılmış olup, bu başvuruların 14.370'inin gerçek kişiler tarafından ve 392'sinin ise tüzel kişiler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır (KDK 2024 Yıllık Raporu s. 15, 68).

2024 yılında, bir önceki yıldan devreden 1.792 dosyayla birlikte toplam-

da 16.554 dosya incelenmiş olup, bu başvurulardan 15.751 dosyanın sonuçlandırıldığı görülmektedir (KDK 2024 Yıllık Raporu s. 15, 77).

Kamu Denetçiliği Kurumuna 2024 yılında yapılan başvurulardan 1.129 dosyanın dostane yollarla çözüme kavuşturulduğu, 913 dosyayla ilgili tavsiye kararı verildiği, 525 dosya hakkında kısmen tavsiye kısmen ret kararı verildiği, 1.063 dosyanın reddedildiği ve 228 dosya hakkında ise karar verilmesine yer olmadığına dair karar verildiği anlaşılmaktadır (KDK 2024 Yıllık Raporu s. 79).

Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvuru koşulları arasında yer alan, idari başvuru yolları tüketilmeden yapılan 5.516 dosya ise, incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere ilgili idareye gönderilmiştir. İlgili idareye gönderilen dosyaların 1.369'u, tekrar Kamu Denetçiliği Kurumuna şikayet başvurusu yapılmasına gerek kalmadan, ilgili idare tarafından dostane yollarla çözüme kavuşturularak sonuçlandırılmıştır. (KDK 2024 Yıllık Raporu s. 79).

SONUÇ

Kamu Denetçiliği Kurumu, idarenin işlem ve eylemlerine karşı kişilerin haklarını korumak amacıyla kurulmuştur ve yargıdan farklı olarak idari bir denetim mekanizması sunmaktadır. Bu yönüyle başvuru usulü, yargı mercilerine göre kolay ulaşılabilir ve başvurucunun herhangi bir ücret ödemesini gerektirmeyecek niteliktedir.

Kamu Denetçiliği Kurumu, kendisine yapılacak olan bireysel şikayet başvurusu üzerine harekete geçerek inceleme ve araştırma işlemi gerçekleştirmektedir. TBMM'ye sunulan KDKK tasarısında Avrupa Birliği Uyum Komisyonu tarafından sunulan raporda bu başvuru usulü eleştirilmiştir. Avrupa Birliği Uyum Komisyonu Raporuna göre, bazı ülkelerde Kamu Denetçisi kendisine bir şikayet başvurusu olmasa da resen harekete geçerek, idarenin hukuka aykırı eylem ve işlemlerini inceleme ve araştırma konusu yapabilmektedir. Komisyon bu gerekçeyle, tasarıda değişiklik yapılarak, Kamu Denetçiliği Kurumunun hem bireysel başvuru ve hem de resen inceleme ve araştırma yapabilmesine olanak tanınması yönünde görüş bildirmiştir. Ancak, bu görüş TBMM Genel Kurulunda kabul görmemiştir (KDKK Madde Gereççeleri, s. 14). Kanımızca, Kamu Denetçiliği Kurumuna bireysel şikayet başvurusunun yanısıra, aynı zamanda resen inceleme ve araştırma yetkisinin de verilmesinin, Kurumun idari işlem ve eylemler üzerindeki araştırma ve incelemeye yönelik etkinliğinin artırılması bakımından olumlu bir düzenleme olacağı kanaatindeyiz.

Kamu Denetçiliği Kurumunun TBMM'ye bağlı olarak yapılandırılması ve Başdenetçi ve denetçilerin TBMM tarafından nitelikli çoğunlukla seçilmesi, Kurumun bağımsızlığının sağlanması bakımından önemli bir özellik olarak görülmektedir.

Ayrıca, Kurum tarafından yıllık faaliyet raporu hazırlanarak, bu raporun TBMM'ye sunulması ve ardından Resmi Gazetede ve Kurumun internet sayfasında yayınlanması işlemleri de Kurumun Őeffaflılıđının sağlanması bakımından önemli düzenlemelerdir.

Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından verilen tavsiye kararlarına, idarenin her ne kadar uyma zorunluluğu bulunmasa da, uyması beklenilmektedir. 2024 yılı KDK Yıllık Raporunda Kurum tarafından verilen tavsiye kararlarına, idarenin uyum oranı ile ilgili istatistiki bilgilere de yer verilmiştir. Buna göre, Kamu Denetçiliği Kurumunun tavsiye kararlarına idarenin uyum oranı 2013 yılında %20, 2017 yılında %65, 2018 yılında %70, 2019 yılında %75, 2020 yılında %76,38, 2021 yılında %79,50, 2022 yılında %80,01, 2023 yılında %77,51 ve 2024 yılında ise %71,29 olarak gerçekleŐmiŐtir (KDK 2024 Yıllık Raporu s. 16, 95). Görüldüğü zere, Kamu Denetçiliği Kurumunun tavsiye kararlarının idare tarafından yerine getirilme oranı her geçen yıl artarak devam etmektedir.

Kanımızca, Kurumun kamuoyu tarafından tanınırlılığının arttırılması, hem yapılacak olan Şikayet baŐvurularının artmasını ve toplumdaki hak arama kültürünün yaygınlaŐmasını ve hem de Kurum tarafından verilecek tavsiye kararlarının, idare tarafından yerine getirilme oranının artmasını sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Atay, E.E. (2014). Hukuk Devleti İlkesi Işığında İdarenin Denetimi ve Kamu Denetçiliği Kurumu. Ombudsman Akademik, Sayı: 1, 1-30.
- Erhürman, T. (2000). Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 49, Sayı: 1, 155-180
- Esgün, İ.U. (1996). Ombudsman Kurumunun Türkiye İçin Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 45, Sayı: 1, 251-278.
- Fendoğlu, H. T. (2010). Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık). Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz.
- Kaplan, O. (2020). Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından Verilen Tavsiye Kararlarının Hukuki İşlevi Ve Etkisi. Ombudsman Akademik, Yıl: 7, Sayı: 13, 93-119.
- Kestane, D. (2006). Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği). Maliye Dergisi, Sayı: 151, 128-142.
- Özer, M. A. (2017). Avrupa Ombudsmanı ve Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu: Mukayeseli Bir İnceleme. TAAD, Yıl: 8, Sayı: 31, 65-96.
- Saygın, E. (2008). Ombudsmanı Beklerken: Anayasa Mahkemesi'nin Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu İptaline Dair Gerekçeli Kararı Üzerine Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, Sayı: 1-2, 1045-1072.
- Şahin, M. (2021). Dünyada Ombudsmanlık Ve Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu. İksad Yayınevi, Ankara.
- Uz, B. (2023). Ombudsmanlık Kurumlarının Özellikleri ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarının Uygulamadaki Etkileri. Ombudsman Akademik, Yıl: 10, Sayı: 19, 77-102.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
- Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/>
- Danıştay Kararları, <https://karararama.danistay.gov.tr/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu, <https://www.ombudsman.gov.tr/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Resmi Gazete Tarih: 29.06.2012, Sayı: 28338, <https://www.resmigazete.gov.tr/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete Tarih: 28.03.2013, Sayı: 28601 mükerrer, <https://www.resmigazete.gov.tr/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu Madde Gerekçeleri, TBMM Yasama Dönemi: 24, Yasama Yılı: 2, Sıra Sayısı: 276, <https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/f72877bf-253f-037b-e050-007f01005610>

KDK Yıllık Raporları, <https://www.ombudsman.gov.tr/Yayinlarimiz/YillikRapor>

Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/>

02.07.2018 tarih ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete Tarih: 09.07.2018, Sayı: 30473, <https://www.resmigazete.gov.tr/>